

KOROŠKI

sužinar

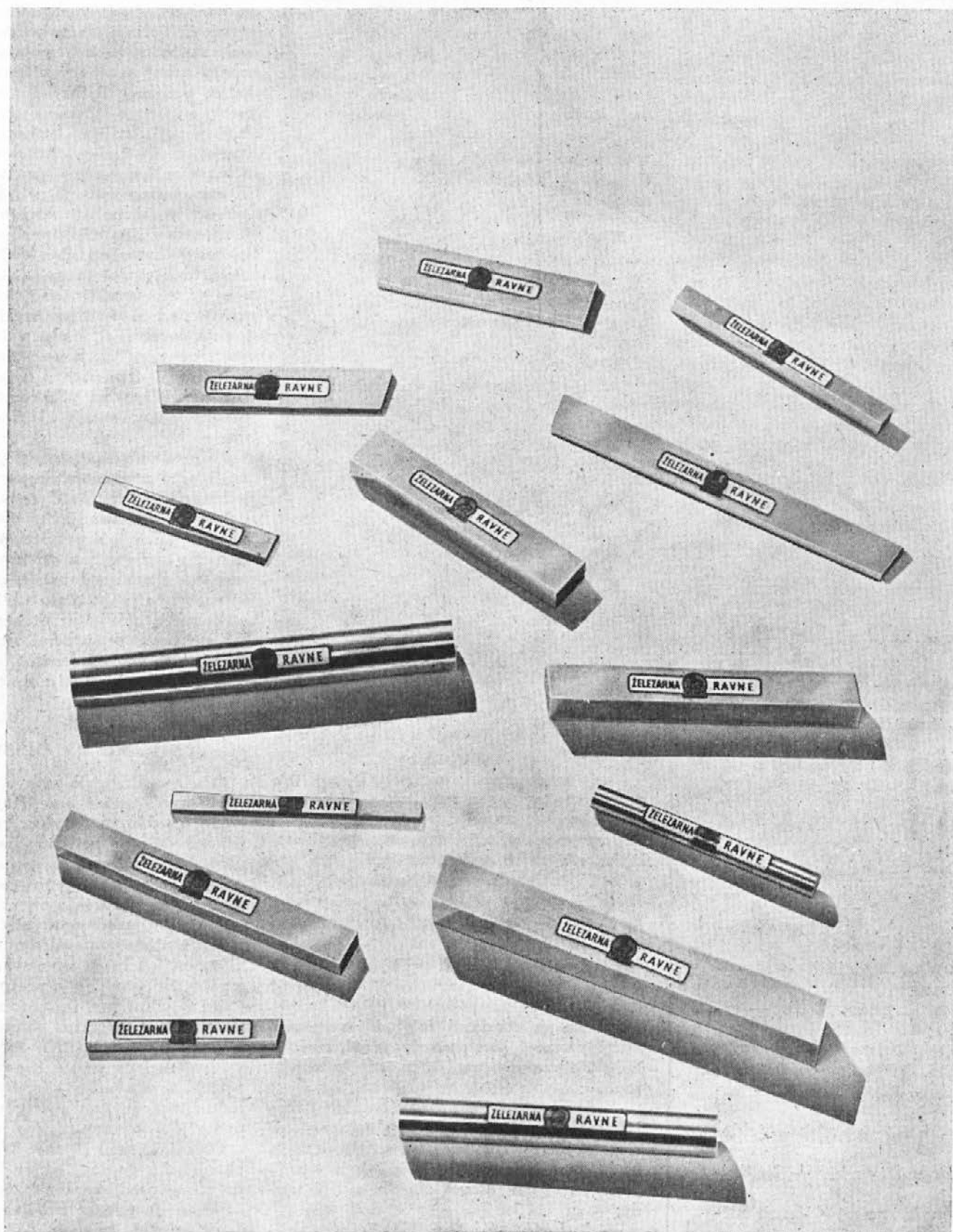
GLASILO RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XIV.

Ravne na Koroškem, 20. februarja 1964.

Štev. 3-4

V razpravi je
statut —
najbližji
samoupravni akt
podjetja.
Sodelujmo vsi,
da bo vse in
za vse prav.

IZ ZBIRKE BRZOREZNEGA ORODJA

Strugarski noži. Če bi mogli kvaliteto izraziti z glasom, je to visoki C ravenske proizvodne melodije

Ivo Kohlenbrand

UVAJANJE SKRAJŠANEGA DELOVNEGA TEDNA

POTREBNE SO TEMELJITE PREDPRIPRAVE

Skrajšanje delovnega časa v naših pogojih gospodarjenja in upravljanja moramo razumeti kot proces, ki je povezan s produktivnostjo in prizadevanjem delovnih kolektivov za sodobnejšo organizacijo dela, večjo produktivnost in še boljše efekte gospodarjenja, kar vse ima za končni cilj višji življenjski standard delovnih ljudi.

V tem smislu je treba tudi razumeti besede tovariša Tita, ki je, govoreč o 42-urnem delovnem tednu, med ostalim dejal: »Rad bi tukaj povedal tudi to, da uvajanje 42-urnega delovnega tedna ni skrajna meja, h kateri težimo. Ne, to je šele začetek. To pomeni, da se racionalneje uporablja pa tudi štedi delovna sila. Toda že to bo omogočilo nove zaposlitve, ker se bodo morale uvajati nove izmene. Z večjo mobilnostjo vložnega kapitala, z boljšo in racionalnejšo organizacijo proizvodnje, s podvzemanjem vseh mer, ki sem jih uvodoma naštel, kakor tudi drugih bo omogočeno v bližnji bodočnosti, da bomo še bolj skrajšali delovni čas in s tem zaposlili še več nove delovne sile, da bomo še bolj stimulirali proizvajalce in posebno strokovno delovno silo, tako da bo sleherni nagrajen po zaslugah in sposobnosti. V današnji etapi našega socialističnega razvoja je nujno, da težimo hitreje naprej in da dosežemo dobo, v kateri bo vsak dobival po potrebi.«

Zaradi hitrega porasta materialnih in proizvodnih sil naše družbe v preteklih letih so med ostalim tudi ostvarjeni pogoji, da se vzporedno s povečanjem materialne-

ga bogastva skrajša delovni čas. Zato je tudi v ustavi SFRJ v 37. členu, ki govori o delovnem času, napisano:

»Delavec ima pravico na omejen delovni čas. Zajamčeno je, da traja delovni čas največ 42 ur v tednu.«

Takšno skrajšanje delovnega časa nam bo brez dvoma tako kot državam, ki že delajo v skrajšanem delovnem času, po nekaj letih prineslo:

— povečanje povprečne fizične delovne sposobnosti ljudstva zaradi zmanjšanja števila in teže nezgod pri delu in zaradi tega zboljšanje splošnega zdravstvenega stanja delavcev, do česar bo prišlo kot naravna posledica večjega fonda prostega časa za rekreacijo, šport in oddih;

— povečanje intelektualne delovne sposobnosti zaradi večjih možnosti za učenje in strokovno izpopolnjevanje v šolah, izvenšolskih izobraževalnih institucijah ali doma;

— zvišanje ravni splošne kulture in nove možnosti za intenzivnejšo družbeno politično aktivnost ter

— občutno povečanje storilnosti družbenega dela kot posledice omenjenih faktorjev.

Lahko se reče, da bo vsaka delovna organizacija mogla skrajšati delovni čas brez negativnih posledic za posameznika in družbo, ne bo pa mogoče skrajšati delovni čas uvesti brez solidnih priprav, detajlnih analiz in neposrednega vključevanja vseh delavcev v pripravljanju nove, boljše organizacije dela in poslovanja.

Komisija Zveznega izvršnega sveta, ki je bila imenovana z namenom, da spremeni, pomaga in usmerja priprave za prehod na 42-urni delovni teden, je sprejela sklep, s katerim priporoča delovnim organizacijam:

— da se takoj lotijo priprav za prehod na 42-urni delovni teden, pri čemer naj upoštevajo potrebo, da najprej izdelajo dokumentirane analize ekonomskih, finančnih in drugih učinkov skrajšanja delovnega časa;

— da med pripravami izdelajo tudi podroben načrt organizacijskih in ekonomskih ukrepov, s katerimi bodo v vsaki etapi postopnega skrajševanja delovnega časa, za kakršnega se bodo pozneje odločili, zagotovili takšno raven delovne storilnosti in tako stopnjo učinkovitosti poslovanja, ki bosta zagotavljali planiran obseg proizvodnje in vsaj tisto raven osebnih dohodkov ter odvajanj v lastne in družbene sklade, ki bi jih ob enakih pogojih dosegali pri 48-urnem delovnem tednu.

Seveda pa skrajšani delovni čas ne sme imeti za posledico povečanja nadurnega dela. Delovnim organizacijam se zato priporoča:

— da se usmerijo na odkrivanje in mobilizacijo rezerv za povečanje delovne storilnosti hkrati in povezano s prizadevanji za izpopolnjeno delitev dohodka, v katero je treba vnesti čimveč elementov spodbude;

— da istočasno izpopolnijo še organizacijo kolektiva po delovnih enotah, s čimer bodo zagotovila, da bodo vsi delovni ljud-

je čimbolj zainteresirani za hitrejši razvoj proizvodnje in delovne storilnosti;

— da se orientirajo na odkrivanje in mobilizacijo rezerv, kot so: doslednejša razdelitev dela na podlagi specializacije delovnih organizacij v okviru kooperacije, upoštevanje družbene potrebe in povpraševanje na trgu; možnost zniževanja poslovnih stroškov z uporabo standardizacije in tipizacije; možnost boljše uporabe orodja, strojev in naprav; možnost popolnejšega izkoriščanja delovnega časa z boljšo delovno disciplino, zlasti s točnim spoštovanjem začetka in konca delovnega dne; z zmanjševanjem neupravičenih izostankov, boljše priprave dela, z uvajanjem druge, tretje ali četrte izmene tam, kjer so za to dani pogoji; stalno strokovno izpopolnjevanje vseh članov kolektiva; možnost učinkovitejšega stimuliranja iznajditeljev in racionalizatorjev. Nadalje je treba odkrivati in aktivirati notranje rezerve in jih povezati z nadaljnjim izpopolnjevanjem notranjih razmerij; zlasti razmerij pri notranji delitvi dohodka, pri čemer je treba v ta razmerja vključiti čimveč elementov spodbude in končno pri vseh pripravah delovnih organizacij mora sodelovati v čimvečji meri in čim neposredneje vsak član kolektiva, da bi organi delovne organizacije pravočasno in učinkovito rešili to zahtevano, odgovorno in družbeno pomembno nalogo.

Te predhodne ukrepe, ki jih je treba izvesti pred prehodom na skrajšani delovni teden, naštevam zaradi tega, ker nekatere delovne organizacije in posamezniki to ustavno določilo o pravici do 42-urnega delovnega tedna razumejo kot zakonito pravico, ne glede na dejansko doseženi rezultat gospodarjenja. Zato tudi ni čudno, da so nekatera podjetja, ki so tako mislila in ki so imela pred očmi samo zboljšanje standarda, ko so se odločila za ta korak, morala po kratki dobi ukiniti skrajšani delovni čas.

IN KAKO DALEČ SMO MI?

Lahko trdimo, da smo v naši železarni pravilno razumeli omenjeno ustavno določilo o prehodu na skrajšani delovni teden. Glede na specifičnost metalurške tehnologije, ki zahteva ob racionalnem gospodarjenju neprekinjeno obratovanje v osnovnih metalurških obratih, smo po eno leto dolgih pripravah 9. junija 1963 prešli v obratu topilnice na 42-urni delovni teden, s tem da smo uvedli delo v 4 izmenah. Delavci delajo pri takšnem sistemu 6 dni v tednu po 8 ur, nato so dva dni prosti, nakar se ta cikel ponavlja.

Z rekonstrukcijo 1800-tonske stiskalnice v kovačnici pa smo s 1. septembrom 1963 pričeli obratovati v skrajšanem delovnem tednu tudi na tem agregatu ravno tako s pomočjo 4. izmene.

Obstajajo sicer že novi predlogi za ostale ekonomske enote, vendar za sam prehod potrebne predpriprave še niso zaključene. Livarna na primer predlaga, da se skrajšani delovni teden v njihovi ekonomski enoti vpelje na podlagi »proste sobote« na ta način, da bi se 3 tedne v mesecu delalo

Tovarniški komite ZKS

Železarne Ravne

Na letni konferenci 19. januarja 1964 je bil izvoljen novi komite ZKS, v katerem so:

Franc Tušek — jeklarna, sekretar;

Alojz Breznikar — prodajni;

Franc Hrastnik — mehanična;

Jože Kert — elektro obrat; Stanislav Kočnik — kovačnica;

Herman Lesjak — strojni remont;

Franc Leskovšek — topilnica;

Anton Oder — valjarna;

Miha Ošlak — kovačnica;

Anton Radušnik — valjarna;

Dušan Stropnik — jeklovlek;

Anton Širnik — čistilnica;

Ivan Virant — mehanična.

po 5 dni polnih 8 ur kot doslej, s tem da je sobota prosta; vsako četrto soboto pa bi manjkajoče ure nadoknadili. Svoj predlog argumentira livarna s tem, da bi enako oziroma večjo proizvodnjo dosegli pri istem številu zaposlenih, ker bi topilnica ob sobotah, ko bo livarna »mirovala«, lahko delala jeklo za kovačnico, medtem ko bi vse ostale dni bili ustrezajoči topilniški agregati na razpolago le livarni. Proste sobote pa bi livarna uporabila za vzdrževanje kaluparskih strojev in ostalih naprav.

Z namenom, da bi se vprašanje skrajšane delovnega časa v naši železarni reševalo enotno, je delavski svet podjetja na svojem zasedanju dne 21. novembra 1963 sprejel sklep, da se pristopi k postopnemu uvajanju skrajšanega delovnega tedna. S tem je namreč mišljeno, da se skrajšani delovni čas uvede najprej v osnovnih težkih obratih, nato v ostalih obratih in šele na koncu v upravi oziroma administraciji. Ob tej priložnosti je bilo tudi določeno, da se skrajšani delovni teden uvaja povsod, kjer je to mogoče (in obstaja potreba) s pomočjo neprekinjenega obratovanja, s pomočjo 4. izmene oziroma tudi na drug način, pač tako, kot bo to predlagala od upravnega odbora imenovana komisija za uvajanje skrajšanega delovnega tedna. Računamo, da bomo skrajšani delovni teden pri nas v podjetju popolnoma uvedli do kraja letošnjega leta. Iz dosedanjih razprav okrog prehoda na skrajšani delovni teden smo v naši železarni prišli do 4 različnih sistemov:

- neprekinjeno obratovanje na podlagi 4. izmene tam, kjer je to mogoče;
- sistem proste ali tako imenovane »angleške sobote«;
- deljen delovni čas za vse, ki ne delajo v izmenah, in
- 7 ur dnevno.

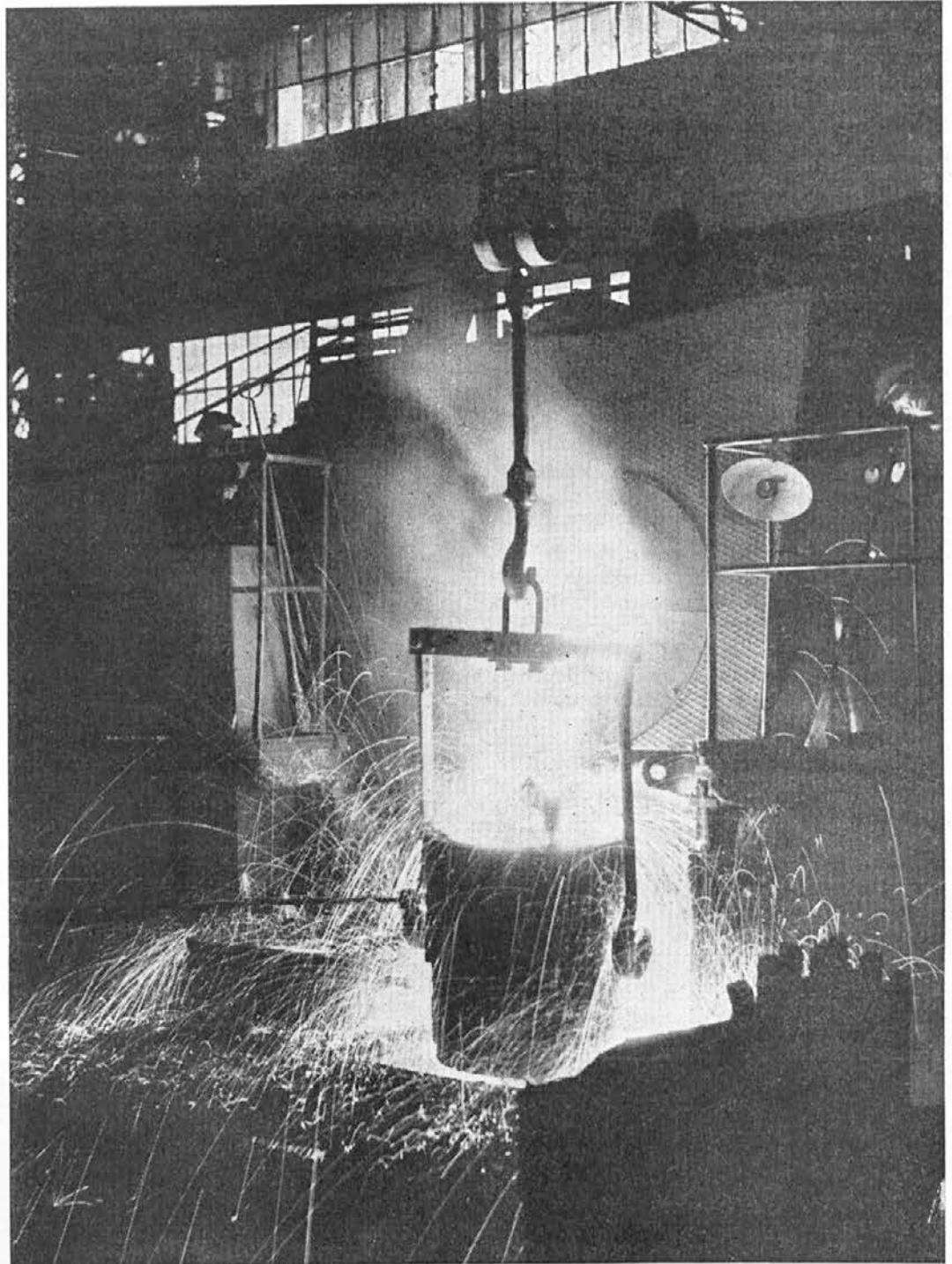
Možno je, da se v tej pripravljani dobi prehoda pojavi še kakšen nov predlog oziroma sistem. Odločiti pa se bomo morali vsekakor za tistega, ki nam bo v naših razmerah, pri naši specifičnosti prinesel najboljše efekte tako glede poslovanja podjetja kot tudi glede primernosti za posameznika, ki mora to zmanjšanje delovne obveznosti tudi občutiti in imeti od nje največ koristi.

Kako se je odrazil prehod na skrajšani delovni teden v našem prvem obratu s skrajšanim delovnim časom, naj ilustriram z nekaterimi podatki:

V posameznih mesecih od junija do decembra 1963 je bila dosežena pri 42-urnem delovnem tednu v primerjavi z mesecem majem, ko je ta obrat delal še v 48-urnem delovnem tednu z vsemi 2500 nadurami in več, naslednja proizvodnja in produktivnost:

Mesec	Proizvodnja jekla v tonah	Produktivnost na moža/t
Maj	5.310	31,4
Junij	5.215	29,8
Julij	5.596	29,8
Avgust	5.671	28,5
September	5.577	26,6
Oktober	6.106	27,8
November	6.227	27,6
December	6.609	28,8

Iz gornjega se vidi, da je proizvodnja sicer hitro naraščala, vendar je produktivnost bila kljub temu manjša. Temu je vzrok občutno povečanje zaposlenih, ki so

Visokofrekvenčna peč. Da, tu se svetli specialna kakovost jeklarskih vrst, zato jo tako radi ponovimo

morali biti sprejeti, če smo hoteli uvesti 4. izmeno. To število pa ni bilo majhno. Z vpeljavo 4. izmene smo morali v topilnici zaposliti dodatnih 61 ljudi. V zadnjih mesecih lanskega leta pa bi kljub temu že tudi lahko dosegli majsko produktivnost, če ne bi prišlo do redukcije električne energije in pomanjkanja tehnološkega goriva zaradi težav pri oskrbi s premogom, težav s hladilno vodo itd.

Osebnih dohodkov delavcev v tem prvem obratu s skrajšanim delovnim časom so bili že takoj v prvem mesecu oziroma celem III. kvartalu višji, gledano na efektivno uro, pa vendar nižji, če jih gledamo v mesečnem povprečju.

Tako je na primer VK topilec, ki je v 48-urnem tedniku z vsemi nadurami, ki jih ni bilo malo, zaslužil na uro 214,8 din, zaslužil sedaj v skrajšanem 42-urnem delovnem tednu 226,8 din ali 12 din na uro več. Vendar je pri tem kljub temu njegov mesečni osebni dohodek znašal 41.263 din, kar je 3420 din oziroma 7,7 % manj.

Podobna značilnost je za te prve mesece tudi pri ostalih kvalifikacijah v tem obratu: kvalificirani jamski delavec zasluži sedaj na uro sicer 8,4 din več, v mesečnem povprečnem osebnem dohodku pa 3093 din ali 8,4 % manj. Polkvalificirani jamski delavec zasluži 16,8 din na uro več, pa kljub temu v mesečnem znesku 1038 din ali 3,2 odstotka manj. Nekvalificirani nakladalec v tem obratu pa zasluži sedaj 13,3 din na uro več kot v 48-urnem delovnem tednu, v mesečnem znesku pa le 616 din oziroma 2,5 % manj. Vendar je ta značilnost nastopila le v prvih treh mesecih dela v skrajšanem delovnem tednu.

Povprečni osebni dohodki v tem obratu pa so se z izplačili za zadnji kvartal izboljšali in znašajo v primerjavi z osebnim dohodkom pred uvedbo 42-urnega delovnega tedna, to je I. polletjem 1963. leta, takole:

I. polletje 1963	43.957 din
3. četrtletje	42.758 din
4. četrtletje	51.602 din

Naše delavsko samoupravljanje oziroma družbeno upravljanje sploh bosta dobila z novim skrajšanim delovnim tednom nov polet, ker bodo ljudje imeli sedaj v 42-urnem delovnem tednu (seveda, če bo sistem pametno izbran) več časa za širjenje svojega političnega, ekonomskega in kulturnega obzorja. Medtem ko danes dela naš povprečni človek okrog 2500 ur letno, bo v bližnji prihodnosti delal le še okrog 2200 ur. To pomeni, da se bo njegov fond prostega časa povečal za celih 300 ur. Pri današnjih možnostih izobraževanja odraslih je to že zadosti za pripravo raznih izpitov za postopno zaključevanje kakšne srednje ali višje strokovne šole, za vzporedno širjenje kulture, za intenzivnejšo družbenopolitično aktivnost, za delo v organih delavskega samoupravljanja, športnih in drugih organizacijah in še bo ostalo prostega časa za čisto privatne zadeve.

In končno, kar je pri vsem tem še zelo važno, je to, da pri tem prehodu na skrajšani delovni čas ne smemo pozabiti, da naš delavec skrajšan delovni čas ne dobi podarjen od nikogar: niti od države niti od svojega delodajalca, ker je kot delavec-upravljalca istočasno tudi sam svoj delodajalec.

Če se bomo pri odločitvah za prehod na skrajšani delovni teden držali teh osnovnih smernic, ki jih priporoča Zvezna komisija in če bodo naše predpriprave, analize in študije za sam prehod dobro opravljene, potem bodo tudi efekti dela v 42-urnem delovnem tednu ne samo takšni kot v 48-urnem delovnem tednu, ampak mnogo boljši; posledica tega boljšega uspeha poslovanja pa bodo tudi večji osebni dohodki.

Uspeh zdravstvenega skrbstva in kontrole

Stalež bolnih se je razveseljivo zmanjšal

Izčrpni in mnogostranski prikaz podatkov o bolniških izostankih in stroških zaradi bolezni in nezgod pri delu nam omogoča naslednji prikaz uspehov in neuspehov v letu 1963:

— da se je stalež bolnih znižal v tem letu za 1,15 % in smo dosegli povprečni mesečni stalež 4,64 (proti lanskemu letu, ko je bil stalež povprečno na mesec 5,79 % izpada dni);

— da je bilo v tem letu izgubljenih 35.918 dni za bolezen, porod, nego bolnikov in spremstvo, lani pa 44.352 dni. Letos je bilo torej manj izgubljenih dni 8.434, kljub temu da je stanje zaposlenih naraslo od 31. 12. 1962 do 31. 12. 1963 za 301.

— da so bili stroški v tem letu manjši samo pri nadomestilih osebnih dohodkov za 7.639.393 din od lanskega leta. Prav tako so bili manjši vsi ostali stroški v zvezi z zdravljenjem, kot so potni stroški itd., razen nadomestil zaradi manjše plače na drugem delovnem mestu in zaradi skrajšanega delovnega časa, ko so ti stroški porasli od leta 1962 od 1.269.260 din na 2.937.336 din. Kar pomeni, da raste število invalidov v našem podjetju.

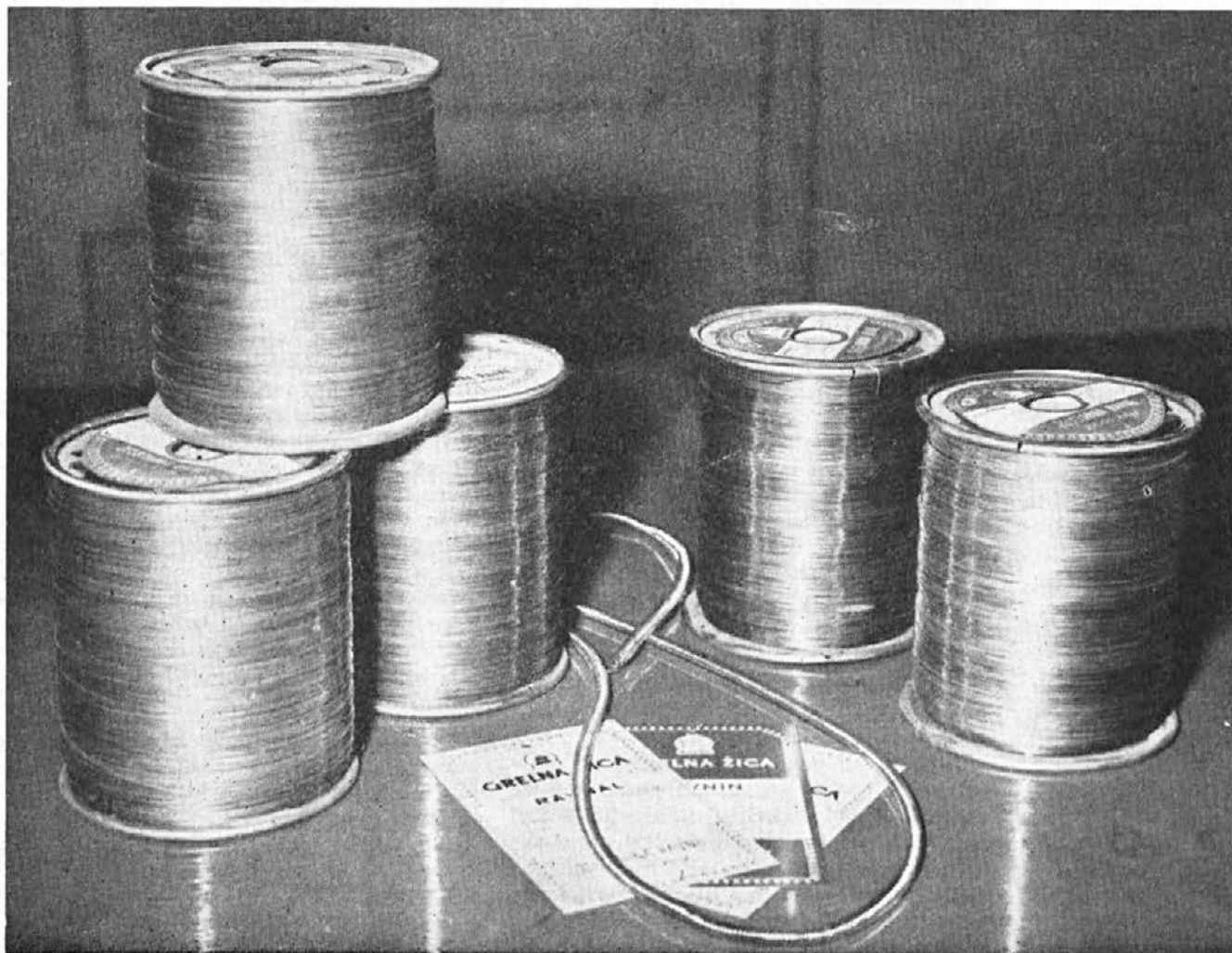
Analize nam pričajo, da je k večji meri uspeha pripomogla dosledna kontrola bolnikov, ki je s pomočjo zdravnikov obratne ambulante opozarjala vse tiste sodelavce, ki so izkoriščali bolniške dopuste za razna opravila doma. Saj je bilo v tem letu 148 prijavljenih kršitev bolniškega reda od naših kontrolorjev in 9 prijav kršitev od

kontrole KZ SZ Ravne. Od teh je bila večina takoj po prijavi odjavljena iz staleža bolnih in kaznovana z odvzemanom nadomestila osebnega dohodka ali z disciplinsko kaznijo. Ne dvomimo o tem, da bi ti kršitelji brez nadzora še vlekli bolniški stalež. Iz analiz je razvidno, da vsi tisti sodelavci, ki so se stalno oglašali v obratni ambulanti in bili vsaj enkrat zasačeni pri izrabljanju bolniškega dopusta, danes niso več stalni gostje obratne ambulante. Kršitelje smo našli pri najrazličnejših opravilih doma, na polju in celo pri pijančevanju.

Zasledili smo prav tako znaten porast izgubljenih dni zaradi nesreč pri delu v tem letu. V preteklem letu je bilo zaradi nesreč pri delu izgubljenih 7.716 delovnih dni, leta 1962 pa le 6.467 delovnih dni, torej kar za 1.249 dni več kot leta 1962. (Da je odmera izgubljenih dni zaradi nesreč pri delu zopet porasla, je gotovo vzrok v več in v hudih nezgodah. Ampak ker je za te izostanke zajamčeno 100-odstotno plačilo od prvega dne brez vsakega ozira na vzrok nezgode, ni tu pač nobenega stimulusa za skrajšanje bolezenskih dni — opomba HTV.) Od skupno 286 ponesrečenih se je poškodovalo letos kar 106 delavcev, ki so v podjetju manj kot leto dni.

Nadalje smo iz analiz ugotovili, da so imeli najdaljše bolniške dopuste prav tisti sodelavci, ki so šele prišli v podjetje.

Iz vsega navedenega sledi, da je nujno potrebno v bodoče povečati skrb pri izbiri in vzgoji kadrov.

Grelna žica. Navojna oziroma predstavna zadeva še ni na višku, čeprav je žica prve kvalitete

Bruno Gerdovič

MAUTHAUSEN v spomin na žrtve, odpor in Prežiha

Taborišče Mauthausen, oddaljeno kakih 27 km jugovzhodno od Linza in kakih 6 km od naselja Mauthausen, leži na hribčku, od koder je lep razgled na Donavo.

Ustanovljeno je bilo po zasedbi Avstrije l. 1938 kot zunanja komanda taborišča Dachau. Tu so postavili taborišče zaradi izkoščanja granitnega kamnoloma. Z okupacijo novih držav in s povečanim terorjem nad njihovim prebivalstvom, se je povečala tudi »potreba« po ustanavljanju novih podružnic. Tako je bilo po vsej Avstriji razsejanih preko 30 večjih ali manjših zunanjih podružnic Mauthausna s skupnim številom jetnikov preko 50.000. Podružnice so nastajale predvsem tam, kjer je bilo treba graditi podzemeljske tovarne za vojno industrijo.

Od ustanovitve taborišča do osvoboditve maja 1945 je bilo na podlagi uradnih dokumentov v taborišču zaprtih preko 335.000 jetnikov obeh spolov in raznih narodnosti. Na vse mogoče nečloveške načine je bilo ubitih, ali pa je zaradi stradanja in mučenja umrlo 122.767 ljudi iz vse Evrope. Med njimi je bilo največ Rusov — 32.180. Po številu žrtev so Jugoslovani na četrtem mestu — 12.890.

Poleg uradnega števila mrtvih, ki je bilo dokazano z uradnimi dokumenti, je bilo več tisoč ljudi likvidiranih takoj po prihodu v taborišče; zastrupili so jih v plinskih celicah ali pa ustrelili. Ti niso bili nikjer evidentirani, ker so jih poslali v taborišče zato, da bi izginila za njimi vsaka sled.

Cprav Mauthausen po uradnem številu mrtvih med taborišči hitlerjevske Nemčije ni na prvem mestu — pred njimi sta tovarni smrti Oswiecim in Majdanek — je vse-kakor prednjačil po surovih metodah, nečloveškem ravnanju in suženjskem delu v kamnolomu ter drugih delih.

Poleg standardnih množičnih uničevalnih sredstev, kot so plinske celice, streljanje v tilnik, gonjenje v električno žico, dajanje bencinskih injekcij, so si stalno izmišljali nove in nove metode, da bi zabrisali sled organiziranega množičnega uničevanja.

Tako so pošiljali tuberkulozne bolnike nabirat maline preko stražarske črte. S tem so imeli opravičilo, da so jih ustrelili »na begu«, kar so tudi dokumentirali s fotografijami, ki jih je hranil politični oddelek. Množično so uničevali jetnike tudi v »okrevališču« Hartheim. Tja so pošiljali predvsem težke bolnike, ki po oceni esesovcev niso bili več sposobni za delo. Čez nekaj dni je običajno prišlo v centralno pisarno sporočilo, da je tak bolnik umrl »zaradi splošne oslabelosti«.

POLITIČNO DELO ANTIFAŠISTOV

Kljub terorju esesovcev, kljub slabi hrani, težkemu delu v kamnolomu in drugje, kljub množičnemu uničevanju je bilo v taborišču tudi politično delo.

Ilegalna antifašistična organizacija odpora je združevala vse narodnosti različnih političnih prepričanj. Skupnost mučenih, ki ni izgubila vere v zmago, je rušila vse

pregrade narodnosti, rase in političnega prepričanja. Stradajoči so delili svoj košček kruha s tovariši, ki so bili še bolj izčrpani. Upanje in volja sta krepila oslabele in kovala solidarnost. V tem duhu se je kljub esesovskim metodam rodila v taborišču mednarodna organizacija odpora, ki je zajemala Francoze, Špance, Čehe, Jugoslovane, Poljake, Avstrijce, Holance, Grke, Italijane, Nemce, Madžare, Bolgare, Ruse, Belgijce in druge. Plamen odpora je krepil in hranil oslabele, vlival upanje obupanim in koval bratsko enotno fronto internirancev, ki so prestali leta grozot. Na čelu tega gibanja so bili komunisti.

Od ustanovitve taborišča do leta 1941 so bili v Mauthausnu politični jetniki v manjšini. Prevladovali so poklicni zločinci (BV), asocialni, homoseksualci in drugi. Takšen položaj je otežkoval politično delo. S prihodom večjega števila španskih borcev — Špancev, pozneje ruskih vojnih ujetnikov, Čehov, Avstrijcev in v začetku l. 1942 Jugoslovanov ter drugih, se je tudi v tem taborišču razmerje med kriminalci in političnimi jetniki bistveno spremenilo.

Med novinci je bilo veliko komunistov, ki so postopoma dobivali stik s strogo ilegalnim gibanjem odpora. Izdelali so politični akcijski program, ki je zajemal v glavnem naslednje:

1. ilegalno organizacijsko zajeti vse narodnostne skupine v sistemu celic,
2. osnovati vodstvo preko komiteja v vsaki narodnostni skupini,
3. antifašistično teoretično izobraževanje,
4. organizacija mednarodne podperne akcije,
5. organizacija ilegalnih skupin odpora v taboriščnih podružnicah in povezovanje s civilnim prebivalstvom,
6. razširjanje radijskih vesti zaveznških postaj in s tem dviganje morale,

Bruno Gerdovič

7. organizacija udarnih narodnostnih skupin.

Nekako proti koncu l. 1942 si je gibanje odpora v taborišču zadalo nalogo, da delovna mesta v taborišču, ki so važna za uspešnejše politično delo in uresničevanje programa, postopoma prevzamejo politični jetniki.

V večji meri je to uspelo s pomočjo taboriščnega pisarja dunajskega komuniste Maršaleka, ki je sodeloval pri organiziranem strmoglavljenju prvega taboriščnega pisarja. Ta je bil poklicni zločinec, človek, ki je užival, če je lahko mučil političnega jetnika. Bil je homoseksualec in sadist, ki je strahoval tudi starejše jetnike. Imel je veliko oporo v lagerfirerju Bachmajerju, in drugih esesovcih, ki jim je pomagal »organizirati« zlato in druge dragocenosti, katere so jetniki, posebno Židje, pretihotapili mimo kontrole esesovcev.

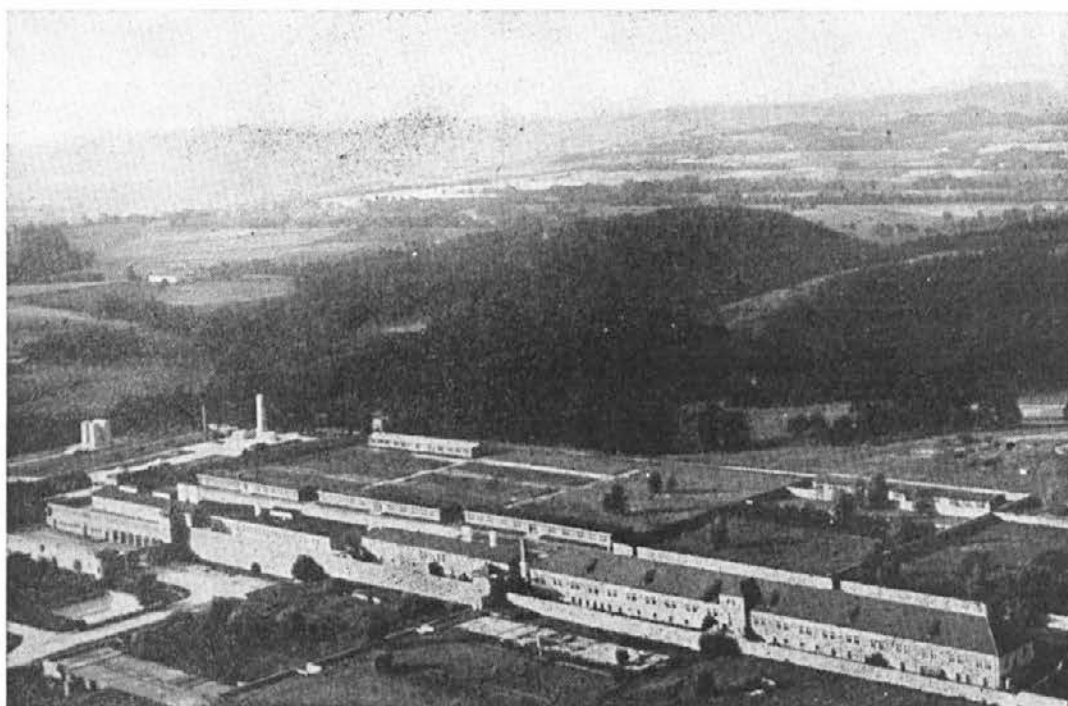
To mesto je bilo za izvajanje programa zelo važno, zato je klika kriminalcev vedno poskušala spraviti nanj svojega človeka. Naposled pa je organizacija odpora uspela s svojim kandidatom. Na to mesto je prišel češki antifašist Pany Kuneš, ki je med drugim s pomočjo še enega tovariša organiziral v skladišču premoga v krematoriju montažo radijskega sprejemnika, ki so ga bili vtihotapili v taborišče po komadih. S tem je bilo omogočeno poslušanje radijskih vesti, ki so se nato širile po taborišču. Tako je bila taboriščna pisarna v celoti v rokah organizacije odpora. Na ta način je bilo mogoče na določena delovna mesta vriniti zanesljive politične jetnike. Uspelo je celo, vriniti komandantu taborišča kot slugo zanesljivega člana organizacije odpora. Preko njega je organizacija zvedela za Himmlerjev nalog, da mora SS v primeru kapitulacije nemške vojske likvidirati vse jetnike v Mauthausnu in Gusenu. Likvidacija naj bi potekala tako:

1. kolikor je mogoče, naj bi odgnali jetnike v podzemeljske rove v Gusenu, kjer naj bi minirali vhode in s plinom ciklon B likvidirali jetnike;
2. številne podružnice taborišča naj obstreljuje artiljerija in jih uniči z bombardiranjem;
3. v jetniško hrano naj bi pomešali ciankalij ali drug strup, ki bi bil na razpolago.

Nadalje so izvedeli, da je taboriščno vodstvo SS dobilo nalog, naj vse jetnike na eksponiranih delovnih mestih, ki imajo možnost zvedeti kaj več o zločinskem delu SS, popišejo, in jih še pred množičnim uničenjem ostalih jetnikov likvidirajo.

Razumljivo je, da je bila v tem položaju naloga mednarodnega komiteja, da te načrte prepreči. Moč in volja odpora jetnikov proti terorju SS se je krepila s takojšnjo množično propagandno akcijo.

Da bi preprečili vsak nenadni napad SS, je bila organizirana alarmna služba jetniških vojaških skupin pri vseh narodnostih. V primeru alarma je imela vsaka narodnost svoje zbirno mesto, kjer bi prejela nadaljnja navodila za akcijo. Španski jetniki, zaposleni v orožnici, so v življenjski ne-

Mauthausen v pokrajini

varnosti tihotapili v taborišče orožje. Na vsakem bloku so bile udarne skupine jetnikov v stalni pripravljenosti. Izdelali so več načrtov za organiziran odpor.

Izredno hiter razvoj dogodkov na frontah, pripravljenost jetnikov, nuditi odpor za vsako ceno, in drugi činitelji, so prepredili uresničenje zamišljene množične morilske akcije. Kljub vsemu pa so še aprila 1945 esesovci izvedli več posameznih in nekaj skupinskih likvidacij.

TRI LETA GROZE

Fašistični napad na Jugoslavijo sem dočkal na orožnih vajah v Pomorski odbrani Selce. Takrat so na Hrvaškem že začeli prevzemati oblast ustaši. Voditelj ustašev v Crikvenici Peter Kvaternik je zahteval predajo komande. Naša enota, ki jo je vodil Slovenec, kapetan b. b. Mirko Pleiveis, je likvidirala Kvaternika in še dva njegova pajdaša, potopila plovne objekte na področju Selc in minirala poveljstvo, nato pa se je umaknila pred prodirajočimi Italijani preko Novega, Obrovca, Gračca, Srba in Drvarja proti Bosni.

V Turbah so nas zajeli ustaši, ki so bili razpisali na Pleiveisovo glavo visoko nagrado. Pleiveis se je rešil tako, da je spremenil ime. Ustaši so nas poslali v taborišče Slavonški Brod, vendar smo se s prevaro že naslednji dan izmuznili in se odpeljali v Zagreb, od tam pa vsak na svojo stran domov.

Po vrnitvi v Maribor sem se ponovno zaposlil na svojem starem delovnem mestu kot natakar v hotelu Orel. Kmalu sem se vključil v delo OF in dobil nalogo, naj organiziram OF med gostinskimi delavci.

6. novembra 1941 me je gestapo aretirali in odvedel v mariborske zapore. Iz zasliševanj sem ugotovil, da me je moral izdati tovariš, ki je bil moja zveza pri ilegalnih akcijah. Za delo, ki sem ga opravljal, naravnost po nalogu Rada Iršiča-Gregla, pa gestapo ni vedel.

Na prekem sodišču, kamor sem prišel drugič 10. aprila 1942, me je komandant varnostne službe Lurker obsodil na koncentracijsko taborišče zaradi dokazanega

aktivnega sodelovanja z OF. Ves primer je bil označen kot »komunistična natakarska banda«. 20. aprila 1942 so me iz Maribora preko Graza in Dunaja poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen.

PRIHOD V MAUTHAUSEN

V Mauthausen sem prispel 25. aprila s transportom, v katerem je bilo večje število Židov, dva Slovenca in nekaj Avstrijcev. Že na poti od železniške postaje do taborišča — kakih 6 km — so esesovci ubili nekega holandskega Žida. Pri tako imenovani »lauskontroli« (ušji kontroli) pa so ubili še dva. Transport je štel okoli 60 ljudi. V enem tednu so jih pobili že polovico, drugo polovico pa so poslali v taborišče Gusen, podružnico Mauthausna. Tam so v nekaj dneh pobili ostale Žide, ki so delali skupaj z nami v kamnolomu v posebni delovni komandi.

Vtisi drugega dne niso bili nič manj grozni. Zjutraj, ko je zazvonil taboriščni zvonec, je kot blazen pridrvel v spalnico starešina bloka, večkratni poklicni zločinec (BV), ter ob vpitju: »Los! Aufstehen!« opletal z gumijevko, kamor je dosegel.

Vstali smo še bolj utrujeni, kot smo legli, saj smo ležali na golih tleh, pokriti z eno odejo, zloženi v vrsti dobesedno kot sardine.

Kmalu za blokačem sta prišla še dva mlada esesovca in se začela zabavati z Židi tako, da sta jih spraševala razne stvari in jih ob odgovorih pretepala z bikovko. Posebno piko so imeli na nekega dunajskega Žida, krojača, ki so ga tako pretepli, da je imel zvečer enkrat debelejšo glavo kot sicer, in ga ni bilo mogoče spoznati.

Ko se je nezavesten zgrudil, so ga vrgli v velik sod z vodo, ki je stal v stranišču za primer požara. Ko so esesovci odšli, so ga tovariši potegnili iz soda, ker bi bil sicer utonil. Potem je ves obupan čakal, kaj bodo počeli z njim naslednji dan.

Po odhodu delovnih skupin iz taborišča sta se naslednjega dne pojavila na bloku druga dva esesovca. Vsi jetniki, ki smo bili v bloku, smo se morali na dvorišču postaviti v vrste. Tokrat so si izbrali tri žrtve:

dva nizozemska Žida, brusilca diamantov, in našega Dunajčana. Pričeli so jih pretepati, zasmehovati in jih naganjati v električne žice. Obupani so tekali okrog bloka, misleč, da bodo ušli smrti. Toda esesovca nista odnehala. Pognala sta se za njimi in jih na silo pognala v žico.

Ostali smo morali gledati strašni prizor, ko je meso zacvrčalo in je bil človek v nekaj sekundah privarjen k bodeči žici. Kot omamljen sem zrl v te ljudi in se spraševal, ali je to sploh mogoče. Iz zamišljenosti me je zdramil sunek esesovca, ki je meni in še enemu tovarišu ukazal, naj izvlečeva zoglenela trupla iz žice.

V strahu, da bom tudi jaz končal kot Židje, sem pričel bežati okrog barake, esesovec pa za mano. Nikdar v življenju nisem in najbrž ne bom več tako hitro tekkel kot takrat, čeprav sem bil precej izčrpan. Ko sem pritekel okrog ogla, sem zaslišal slovenske besede:

»Ne boj se, tok je izklopljen! Opravi hitro!«

Spoznal sem glas Rometa, španskega borca, ki je bil ta dan dežurni električar. Medtem me je že dohitel esesovec in me oplazil z bičem, zato sem hitro skočil k žici in pomagal tovarišu trgati mrliča od žice.

Spočetka nama je šlo zelo težko, kajti mrtve roke so bile dobesedno privarjene k žici. Z vso močjo sva najprej odtrgala oziroma sprostila roke, kar je bilo najtežje, ostali del telesa pa se je dal laže sneti. Medtem sta esesovca odšla, tako da drugih posledic ni bilo. Kot vedno, so tudi tokrat esesovci iz političnega oddelka slikali te reveže in na obvestilo o smrti napisali, da so storili samomor.

Z Rometom sva se seznanila takoj prvi dan po prihodu v taborišče. Kadar je prišel transport na blok, so se navadno starejši jetniki zanimali za narodnost posameznikov, za razlog aretacije, položaj na frontah itd. Rome je prišel še z dvema španskima tovarišema do karantenske žice in vprašal, če je med nami kak Slovenec. Javila sva se z Joštom, ki je prišel z menoj v taborišče.

Rome se je zanimal za razmere v Sloveniji, zakaj so naju aretirali itd. Ko nama je povedal, da je Ljubljčan in španski borec, sem mu povedal, da sem zaprt, ker sem sodeloval z OF. Obenem sem ga prosil, naj mi pomaga priti k zdravniku, ker sem v zaporu na Dunaju dobil krvavo drisko.

Eden od Špancev je vprašal Rometa, za kaj gre, in ko je zvedel, me je posvaril:

»Amigo, lager niks gut krank. Lager fil krank, du kaput. Lager niks fil travaho; kapo kuken, du travaho, kapo niks kuken, du niks travaho!«

Rome mi je prevedel:

»V taborišču ni dobro biti bolan. Izogibaj se revirju, ker te lahko likvidirajo.« In še: »Varčuj z močmi. Če te kapo opažuje, delaj, če ne, počivaj!«

Ta nasvet sem pozneje upošteval in tako nekajkrat ušel gotovi smrti.

Še isti večer mi je Rome prinesel neke rjave tablete in mi svetoval, naj se en dan vzdržim vsake jedi. Kruh, ki sem ga dobil, sem dal Rometu, ki mi ga je naslednji dan prinesel nazaj prepečenega. Ubogal sem ga in res, stanje se mi je popravilo s tovariško pomočjo sotrpinov, ki so imeli obilo izkušanj v taboriščnem življenju.

Ob vsakem vremenu, ob vsakem času...

KARANTENSKI BLOK ŠT. 5

Po desetih dneh smo vsi odšli iz karantene na transport v kakih 10 km oddaljeni Gusen. Težko mi je bilo zapustiti prijatelja, toda upal sem, da gremo na boljše, saj si slabšega nisem znal predstavljati. Zal sem se zmotil.

Takoj prvi dan po prihodu v Gusen smo morali na delo v kamnolomu. Dan za dnem sva poleg drugih z Joštom na nosilnici prenašala velike granitne bloke. Kapo naše skupine je bil neki cigan. Vedno nas je priganjal in pretepal. Žide, ki so še preostali iz Mauthausna, so pobili v nekaj dneh. Dnevno smo se vračali z dela z nekaj mrlički.

Nekega dne je bilo posebno obupno. Ves dan smo morali delati v teku. Kapo je nenehno vpil:

»Dicke Luft, los, los! Laufschrift!« in udarjal z lopatinim ročajem, kamor je prišel. Razumljivo, da ni manjkalo esesovcev, ki so z bičkovkami vzdrževali tak tempo dela. Kasneje smo ugotovili, da so si ta dan zadali nalogo, pokončati vse preostale Žide, kar so tudi storili. Pri tem so seveda mučili tudi ostale in jih nekaj tudi pobili.

Jošt, ki je bil večji od mene, je pa bolehal na pljučih, je okoli poldneva od utrujenosti izpustil nosilnico. Nenadni trzljaj jo je iztrgal iz rok tudi meni, tako da mi je skupaj s kamnom padla na nogo in mi jo presekala. Za silo sem rano obvezal z robcem in z ranjeno nogo delal še vse do večera. Zvečer sem se javil v revir (taboriščna bolnica), kjer so mi rano zavezali s papirno obvezo. S tako rano sem še tri dni hodil na delo. Šele ko je bila rana vsa gnojna, so me s pomočjo nekega Poljaka Tadeka vpisali kot kandidata za revir.

Naslednji dan nisem odšel na delo. Nekako dve uri po odhodu delovnih skupin se je po taborišču razleglo vpitje:

»Arztmelder antreten!«

To je pomenilo, da se morajo vsi, ki so ostali v taborišču, postrojiti pred glavno taboriščno pisarno. Tega dne nas je bilo kakih dvajset. Pred pisarno je stalo več esesovcev, med njimi raportfirer, arbeits-

dienstfirer in lagerfirer, ostalih nisem poznal. V dveh vrstah smo čakali, kaj bo.

Eden od esesovcev nas je začel pregledovati in spraševati, kako dolgo smo že v taborišču, zakaj smo se javili k zdravniku, kje delamo itd. Stal sem nekako na sredi vrste, zato sem imel nekaj časa za premislek in ugibanje, kaj nameravajo. Najprej sem mislil, da iščejo simulanta. Spomnil sem se nasveta, ki mi ga je dal v Mauthausnu Španec. Ko sem videl, da pregledane razporejajo v dve skupini, v eno telesno zelo šibke, v drugo pa močnejše in lažje bolnike, sem se odločil, da bom zbral vse sile in napravil vtis lažjega bolnika.

Ob tem razmišljanju sem bil že na vrsti. Na vprašanje sem odločno odgovoril, da sem bil ranjen v kamnolomu, da poškodba ni težka in da sem prijavljen k zdravniku zaradi pregleda rane. Na vprašanje, kako se drugače počutim, sem odgovoril: »Dobro!«

Esesovec mi je potipal mišice na roki in

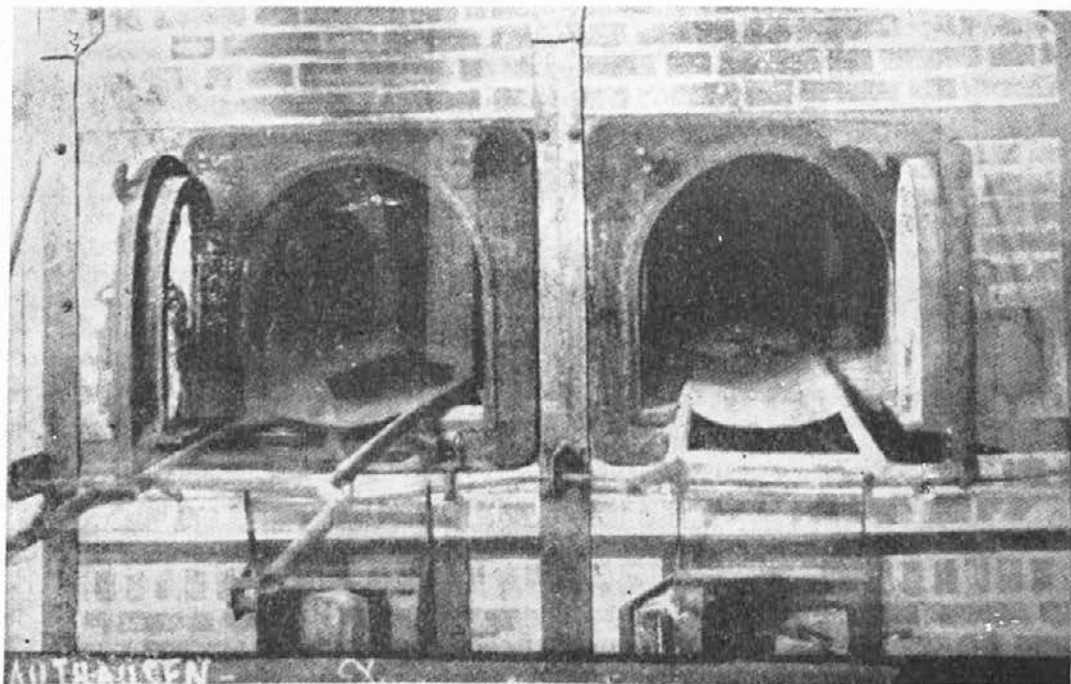
mi velel, naj grem med lažje bolnike. Po končanem pregledu so nas odpeljali iz taborišča. Esesovec nas je peljal k skladišču premoga, kjer so stali štirje polni vagoni. Kapu je naročil, da jih moramo čimprej iztovoriti.

Ne glede na to, da smo bili vsi bolni — ta je imel rano, oni vročino — smo morali takoj začeti z delom. Če nismo hitro delali, sta nas kapo in esesovec klofutala in brcala. Videli smo, da ni druge pomoči, zato smo se dogovorili, da bomo napeli vse sile, saj smo morali premog zmetati najprej z vagonov, nato pa še v skladišče. Do večera smo delo opravili. V taborišče smo se vračali izmučeni in lačni, misleč, da smo potegnili slabši konec. Toda še preden smo vsi črni in onemogli prišli do svojih barak, so nam tovariši, s katerimi smo običajno delali v istih skupinah, prihiteli naproti, nas začeli objemati in nam čestitati.

Ko smo se začudili, zakaj takšno početje, so nam povedali, da smo po srečnem naključju ušli gotovi smrti. Skupino bolnikov, ki je ostala v taborišču, so bili namreč esesovci odpeljali v kopalnico, tam pa so vse razen enega, ki se mu je posrečilo skriti, na grozoten način pobili. Tako smo bili, čeprav težko bolni in izmučeni, nazadnje le še veseli.

Še isti večer so me sprejeli v revir z diagnozo flegmona z nekrozo, operirali pa so me že naslednji dan. Starešina bolniške sobe je bil neki poljski medicinec Tadek, ki mi je tudi pomagal, da so me sprejeli. Ker sem imel zdrave roke, sem mu pomagal čistiti razne kirurške instrumente, zato mi je dal večsah košček kruha ali juho; tako sva se sprijateljila.

Slo mi je na bolje in že sem se veselil, da bom kmalu ozdravel, ko sem dobil krvavo drisko in tudi noga se ni več celila. Nekega dne so pričeli v bolnici zbirati bolnike, ki vsaj še mesec dni ne bodo sposobni za delo. Govorili so, da pripravljajo transport težkih bolnikov za Dachau, ki je veljal za boljše taborišče, kjer lahko delajo oslabei bolniki lažja poljska dela. Določeno je bilo, da bodo odpeljali 60 najtežjih. Med drugimi so določili v to skupino tudi mene.

Peči za — ljudi

S tega prostora je tedaj Gerdovič zmaknil Voranca

Kmalu po popisu so nas vse premestili v skupno sobo, nasproti tiste, v kateri sem ležal dotlej. Sobni starešina Tadeoš mi je govoril, da mi bo v Dachauu bolje in naj bom vesel, da grem od tod. Še isti dan so nam namesto prevezovanja ran zmanjšali obrok kruha. Isto se je ponovilo tudi naslednji dan. Zdravniško osebje pa kljub temu, da smo bili najtežji bolniki, sploh ni prišlo blizu.

Vse to mi je postalo tako sumljivo, da sem začel slutiti, da se za nas ne pripravlja nič kaj prijetnega, naslednji dan pa sem bil popolnoma prepričan, da čakamo na likvidacijo.

Zamišljen in otožen sem še vedno gojil kalček upanja, da morda le ne bo prišlo do najhujšega. Tretji dan, ko nas spet niso prevezali, pa nisem več dvomil, da smo pripravljeni za transport smrti.

Nemo sem zrl v strop, se v mislih poslavljaj od matere, znancev in prijateljev. Velika želja, da bi videl konec tistih, ki so

povzročili toliko gorja, trpljenja in grozot vsem, ki so se borili proti fašizmu, mi je vlivala upanje, da še ne bom umrl.

Med tem razmišljanjem, ki ga je spremljalo ječanje in stokanje pa škripanje z zobmi na smrt obsojenih, so se odprla vrata in v sobo so prinesli še šest težkih bolnikov, tako nás je bilo skupaj 66. Nekako ob 10. uri sta vstopila dva esesovca in sobni starešina Poljak Feliks, Tadekov prijatelj in taboriščni bolničar.

Esesovca sta v spremstvu obeh jetnikov pričela površno pregledovati bolnike. Ko so se ustavili pred mano, sem sede zbral vse sile, ki sem jih še imel, in odrezavo odgovarjal na vprašanja o stanju bolezni, kje sem zbolel, kaj sem delal itd.

Poljak Feliks je sugestivno vprašal, če naj zapiše tudi mojo številko, nakar je esesovec odgovoril: »Gut!«

Ko so zapisali šest številke, so odšli. Dve uri zatem je prišel Feliks in poklical tiste številke, ki si jih je bil prej zapisal. Na-

ročil nam je, naj se vrnemo v sobe, kjer smo ležali predtem.

V stari bolniški sobi je stopil k meni Tadek in se opravičeval, da ni vedel, kaj se s tem transportom v resnici pripravlja, zato me je rešil s pomočjo prijatelja Feliksa šele zadnji trenutek.

Sonce se je že spuščalo k zatonu, ko sta na dvorišče pripeljala dva avtomobila. Takoj zatem je bilo slišati korake, zapiranje in odpiranje vrat. Ko so koraki utihnili, sem skrivaj pogledal skozi zastrto okno. Pred tem so nam bili namreč zabičali, da ne smemo k oknom.

Videl sem avtomobila, ki sta vzbujala strah v vseh tistih, ki so ju poznali. Bila sta premični plinski celici s kapaciteto 30 ljudi. Sosedno sobo so izpraznili in napolnili avtomobila. Zato so esesovci potrebovali točno 60 ljudi.

Iz taborišča so odpeljali 60 bolnih jetnikov, med potjo so odprli posebno napravo s plinom ciklonom, ki je v nekaj sekundah opravil svoje, v Mauthausen pa so pripeljali 60 mrličev za krematorijo.

TELOVADBA Z DRESIRANIMI PSI

Nekako septembra 1944. leta, ko sta narodnoosvobodilna vojska in Rdeča armada prodirali proti Beogradu, so v strahu pred kaznijo zbežali mnogi, ki so sodelovali z okupatorjem. Med njimi so bili tudi nekdanji ruski belogardisti oziroma njihovi svojci. Mlajši moški so se vključili v SS, njihove žene, matere, očetje in sestre pa so se umaknili iz Srbije v Avstrijo.

Nemški urad za zaposlovanje v Linzu je zasilno uredil v neposredni bližini taborišča Mauthausen šotore, v katerih so se začasno nastanili ti emigranti. Na prošnjo tega urada je taboriščna uprava odredila v pomoč za popis teh emigrantov skupino 12 jetnikov, ki so obvladali nemški in srbohrvatski jezik. V tej skupini je bilo največ Jugoslovancev. Med njimi se spominjam novinarja Milovica, Hlebanje in Jurce.

Pri popisovanju smo v razgovoru z emigranti spraševali tudi po stanju v domovini in podobno. Nekateri med njimi so obžalovali, da so emigrirali, drugi pa so bili zakrknjeni sovražniki NOB in komunizma, kar so s svojimi izjavami tudi dokazali. Fakim smo dajali razne pripombe, kot npr.: »Če mislite, da boste z begom v ta kraj ušli, se motite.«

Neka ženska med njimi se je pritožila esesovskemu zdravniku, češ s kakšnimi pripombami sprejemajo svoje sodelavce in simpatizerje ter da obžaluje, ker so prišli v ta kraj, kjer jih niso sprejeli tako, kot so bili pričakovali. Zdravnik je o tem obvestil vodjo taborišča esesovca Bachmajerja.

Bachmajer je zvečer ukazal, naj se vsa skupina, ki je popisovala emigrante, postroji pred centralno pisarno. Kmalu zatem, ko smo stali v vrsti, je prirohnel nekoliko vinjeni Bachmajer in s hreščočim glasom zavpil:

»Kdo je bil tisti?«

V strahu smo nemo zrl vanj, saj nismo vedeli, kaj hoče. Vedeli smo samo, da se nad nami zbirajo temni oblaki. Ves besen je ponovil:

»No, kdo je bil tisti?« in z bikovko mahnil preko naših glav z obeh strani. Molčali smo. Najbrž ga je to še bolj razjezilo,

RAZPRAVA O STATUTU

Komisija za izdelavo statuta naše železarne je pripravila drugi dopolnjeni predlog statuta in ga dala v razpravo delovni skupnosti.

Komisija je pri sedanjem predlogu upoštevala pripombe, ki so bile dane na predlog osnutka statuta, delno pa sama dopolnila posamezna poglavja, ki prej niso bila dovolj obdelana. Komisija je pri izdelavi predloga izhajala iz stališča, da mora biti statut, ki je najvažnejši samoupravni akt delovne skupnosti, odraz samoupravljanja proizvajalcev, zato mora urejati najvažnejša vprašanja dela vseh organov upravljanja, medsebojna delovna razmerja, določiti organizacijo podjetja za skladno funkcioniranje vseh služb in pravice ter dolžnosti članov delovne skupnosti, skratka, statut naj bo osnovni akt, na katerega osnovi bodo izdani vsi ostali samoupravni akti, ki bodo urejali delo in življenje delovne skupnosti.

Čeprav je potrebno, da obravnavamo vsa poglavja našega statuta, bi le želeli še posebej opozoriti na poglavje, ki obravnava organe upravljanja, gospodarjenja v podjetju, oblikovanje dohodka in delitve skladov, odnose med delovnimi enotami, organe upravljanja v delovnih in obračunskih enotah, na načine izobraževanja in obveščanja članov delovne skupnosti.

V razpravi o predlogu statuta morajo sodelovati prav vsi člani delovne skupnosti, da bi nakazali še vprašanja, ki mogoče niso ali pa so v statutu premalo obdelana, da bi tako s skupnim prizadevanjem in sodelovanjem dosegli najboljšo sestavo.

ker je odšel v pisarno in ukazal, naj se vsi ostali jetniki umaknejo v blok. Ko so ukaz bliskovito izvršili, se je vrnil k nam in ves penast zavpil:

»Jaz vam bom že pokazal, med emigranti širiti komunistično propagando! No, ali se bo javil tisti ali ne?«

V istem trenutku je zapovedal, naj se vržemo na tla, da ponovno vstanemo v žabji skok, da se plazimo po tleh, da tečemo, se spet vržemo na tla itd. V njegovem spremstvu je bila velika doga po imenu Lord. Ta pes je bil dresiran tako, da je na povelje napadel vsakogar, ki se je premikal.

Ležal sem na koncu vrste na tisti strani, kjer je stal Bachmajer s psom. Na povelje: »Auf, marsch, marsch!« sem se dvignil in se pognal v tek. Kmalu nato me je pes podrl na tla in me vsega obgrizel. Dobil sem težke ogrizljaje na levi nogi in roki. V borbi s psom sem obležal. Kakor hitro pa se nisem več ganil, je pes naskočil drugega tovariša. V tej »akciji« je bilo lažje ali težje ogrizenih šest tovarišev.

Ko se je Bachmajer naveličal te igre, nas je postavil ob glavno obzidje, tako da smo gledali v zid, in nato odšel iz taborišča.

Takoj po njegovem odhodu so tovariši iz glavne pisarne posredovali v revirju, da so nas drugega za drugim obvezali in nam dali tetanus injekcije. Naključje pa je hotelo, da se je Bachmajer ponovno vrnil v taborišče in pogledal, če stojimo vsi ob zidu.

Ravno v času, ko se je vrnil, so bili na prevezovanju trije tovariši. Bachmajer je to opazil in dal poklicati glavnega pisarja taborišča Panyja ter ga vprašal, kdo mu je dovolil, da je poslal jetnike na prevezovanje in ali hoče, da še njega postavi ob zid.

Nato je Pany stekel v ambulanto in pripeljal tovariše. Še potem ga je Bachmajer nahnulil in mu zagrozil, da mu bo že pokazal, če še enkrat poskusi kaj podobnega, ter ga nagnal nazaj v pisarno. Kmalu zatem je ponovno zapustil taborišče.

Razporejeni drug ob drugem v razdalji dveh metrov smo stali pri obzidju vso noč. Imeli smo dovolj časa za razmišljanje, kaj se bo z nami zgodilo naslednji dan. Prepričani smo bili, da nas bodo poslali v kazensko enoto v kamnolom in nas tam pobili, kolikor se ne bi prej zgodilo kaj posebnega. Takšna posebnost bi bilo zavezniško bombardiranje taborišča ali pa prihod večjega transporta, pa tudi to, če bi nastala kakšna afera, ki bi bila za esesovce zanimivejša od naše.

Izmučeni od ekserciranja, pasjih ugrizov in večurnega stanja ob zidu smo nestrpno čakali jutra, ne glede na to, kaj se bo zgodilo z nami.

Zjutraj nog že nismo več čutili. Takoj nato, ko so delovne enote odšle, je prikorakalo v taborišče kakih 2000 novih jetnikov. Če bi verjel v čudeže, bi lahko rekel, da se je zdaj zgodil čudež. Verjetno je bil to transport iz drugega taborišča, ki so jih takrat že postopoma evakuirali.

Kmalu zatem, ko so bili novinci postrojeni, je prišel k nam starešina taborišča, jetnik, in nam rekel:

»Izginite hitro na bloke! Ko boste pa zaslišali piščalko, se morate postrojiti pred čevljarstvo delavnico.«

Kasneje smo izvedeli, da sta v našem primeru posredovala tovariša iz taboriščne pisarne Pany in Maršalek, ki sta prosila

Bachmajerja, naj nam dovoli sodelovanje pri popisu novega transporta. Hitro smo se umaknili na bloke, kjer so nam člani organizacije odpora pripravili druge obleke in vsakemu skodelico tople kave. Kmalu nato smo zaslišali žvižg in se postrojili na določenem mestu.

Jurca je šepnil:

»Fantje, videti je, da je najhujše že mimo. Gotovo nas bodo potrebovali pri po-

L. Kondor: Prežihov Voranc. Slika je bila napravljena oktobra 1945 v takratni kavarni Central v Mariboru. Na svojstvenega umetnika-karikaturlista in svetovnega potnika ima naš urednik tudi še svoj spomin: Prav pred navalom Nemčije je menil razstavljati na Jesenicah. Tedaj je dal uredniku obsežni album karikatur. Krasne, krasne stvari — vmes pa Hitler in Goebels kot dve zverini. Kaj si hotel, ali naj dragoceni album uničiš ali pa riskiraš za oba. Vohali so povsod. No, mala operacija za vsak primer in po osvoboditvi ga je dobil nazaj

pisu novincev.« Nato je nekaj metrov od nas zagledal Bachmajerja in utihnil, kot bi odrezal.

Ko nas je Bachmajer zagledal, je spet zavpil:

»No, ali že veste, kdo je bil? Če ne, bom že še zvedel!«

Tudi tokrat smo molčali in nemo zrl predse. Ko ni dobil odgovora, se je spet obrnil k novincem. Čez kako uro je prišel Pany in rekel:

»Fantje, upajmo, da smo vas rešili. Pojdite hitro na delo. Potrudili se bomo, da ne boste imeli hujših posledic.«

Delali smo pozno v noč. Tedaj smo zagledali ob znanem zidu kapa in njegovega pomočnika. Potem smo zvedeli, da so esesovci odkrili, kako so si njihove žene dopisovale s tema dvema jetnikoma, ki sta delala v esesovskem naselju.

Še isti večer so na njiju nagnali psa. Nato sta stala vso noč ob zidu. Naslednji dan so ju zaprli, tretji dan pa obesili.

Ker je bila ta zadeva veliko bolj zanimiva od naše, nas je Bachmajer najbrž pozabil. So pa takrat tudi bili esesovci vedno bolj zaposleni, med drugim tudi z vpraša-

njem, kaj bo z njimi po končani vojni, saj je bil polom vedno bliže.

Na koncu si je Bachmajer sodil sam. Ob osvoboditvi je ubil svojo družino in sebe.

PRIHOD PREŽIHOVEGA VORANCA

Neke januarske noči leta 1945 je prisopel k meni na blok 18, kjer sem delal kot pisar, Kamničan Janez Batis s sporočilom, da je v pravkar došlem transportu iz Sachsenhausna tudi slovenski pisatelj Lovro Kuhar. Batis je bil začasno zaposlen v sprejemni komandi, ki je popisovala novodošle jetnike. Tako je vedel za vsakega Jugoslovana, ki je prišel v taborišče.

Prežihovega Voranca takrat še nisem poznal. Batis mi je skušal pojasniti, da je Kuhar napreden pisatelj, ki je napisal nekaj zelo dobrih del, ter da je v transportu razen njega še en Slovenec in da bi bilo treba oba rešiti iz transporta.

Takoj sem odšel v centralno taboriščno pisarno, da bi pričel z reševanjem. Tu sem zvedel, da gre za poseben zaključen transport, ki je po kazni prišel iz Sachsenhausna, in da je vsakršno izdvajanje nemogoče.

Iz izkušenj sem vedel, da se transportu ne obeta nič dobrega, zato sem še bolj uporno rotil tovariša Maršaleka, drugega taboriščnega pisarja in dunajskega komuniste, ki je imel seznam novincev, da za nas Jugoslovane Kuhar veliko pomeni in da mi mora na vsak način pomagati.

Kljub temu je odklonil vsako pomoč, češ da imajo vse dokumente esesovci. Potem sem sporočil novico nekaterim tovarišem, ki so sodelovali pri taboriščnem političnem antifašističnem delu. To so bili Dolinšek, Vučnič, Utovič, že omenjeni Batis in drugi. Z njimi sem se posvetoval, kako bi rešili Kuharja.

Sklenili smo, da moram spet k Maršaleku. Ukrepati je bilo treba hitro, saj so jetniki v samih spodnjih hlačah že stali na dvorišču za kopalnico (glej sliko!). Vsaka minuta je bila dragocena, kajti esesovci so že pričeli mučiti nekatere jetnike.

Ko sem spet tekel iz bloka v centralno pisarno, se mi je porodila rešilna misel. Takoj sem jo povedal Maršaleku, ki me je pogledal tako, kakor da nisem normalen. Toda vztrajal sem pri svojem in ga prepričeval, tako da sva že čez nekaj minut skovala načrt. Seveda sva se s tem izpostavila veliki nevarnosti. Če bi naju odkrili esesovci, bi bilo konec tudi z nama.

Načrt je bil tak:

Poslužili se bomo sicer zelo tvegane, toda edino možne prevare — s sporočilom o smrti.

Tovariša Kuharja moramo naskrivaj izločiti iz transporta ter ga skriti na bloku, esesovcem pa sporočiti, da so enega člana transporta odpeljali v krematorij, ker je umrl.

Potem je bilo treba vso stvar administrativno izpeljati, kakor je bilo dogovorjeno. Glavna taboriščna pisarna bo torej v dnevnem sporočilu javila enega mrtvega iz tega transporta. Za njega bo začasno obremenjen krematorij do naslednjega dne. Ko bodo poslali mrtve iz sanitetnega taborišča, se bo stvar uredila z njimi.

Pri predaji njihovih mrtvecev bo dobil krematorij enega mrtvega več, bolnica se bo obremenila za enega novo sprejetega bolnika manj, Kuharja pa bom na svojem

Na prevaljski žagi

bloku sprejel v številčno stanje šele naslednji dan, ko bo administrativno vse v redu. Do takrat pa ga moramo skriti, ker ga ne smemo prikazati v številčnem stanju, niti ne sme o tem kaj vedeti starešina bloka, ki je bil kriminalec.

Skrivaj sem se pritihotopil z druge strani pralnice. Maršalek, ki se je napravil, kot da še preverja podatke pri raznih jetnikih, je šel h Kuharju in mu naročil, naj se neopazno zmuza do vogala na nasprotni strani dvorišča za pralnico. Tam sem že prežal z dvema tovarišema in čakal najugodnejši trenutek, ko se nam bo Kuhar približal in seveda, da tega ne bodo opazili esesovci, ki so se takrat na drugi strani naslajali s pretepanjem jetnikov.

V samih spodnjih hlačah smo ga hitro potegnili izza vogala ter ga nato odpeljali na blok 18. Takoj nato je Utovič organiziral zanj potrebno obleko, kar je tudi uspelo. Ko je bil Kuhar oblečen, smo ga morali dobro skriti pred esesovci in starešino bloka.

Večino transporta iz Sachsenhausna so preko noči esesovci pobili z bikovkami ali železnimi palicami. Vso hladno januarsko noč so morali reveži stati na dvorišču v samih spodnjih hlačah. Le redki, najbolj odporni, so prestali to šentjernejsko noč. Naslednji dan so jih poslali v revir, kjer jih je spet veliko pomrlo.

Ko je bila glavna nevarnost mimo, sem po Maršalekovem nalogu sprejel Kuharja v številčno stanje na svoj blok. Potem smo ga lahko privlekli iz skrivališča. Nekaj časa je še ostal na bloku in ni hodil na delo. Dokler se je le dalo, smo ga obdržali pri nas. Ko pa smo morali blok izprazniti za jetnice iz Oswiecima, smo ga po dogovoru z ostalimi člani jugoslovanskega ilegalnega komiteja premestili na blok 24, kjer ga je prevzel v varstvo tov. Utovič, ki je bil na tem bloku brivec.

Razen tega, da smo Kuharja varovali pred pošiljanjem na delo, smo mu tudi priskrbeli kakšen priboljšek pri hrani in cigarete. Pri dobavljanju mleka nam je pomagal veterinar Vučinič z Reke, ki je bil takrat zaposlen v svinjskem hlevu. Tam so včasih prejeli mleko za mlade svinje.

Kadar so ga dobili, me je Vučinič o tem obvestil, da sem organiziral tihotapljenje mleka iz hleva na Kuharjev blok. Prav tako so tovariši, ki so delali v skladišču krompirja, tihotapili krompir, pa smo mu včasih pripravili solato.

Iz esesovske kuhinje, od koder je Vučinič nosil pomije za svinje, smo včasih dobili od tovariša, ki je tam delal kot kuhar, tudi kakšen komad belega kruha in margarine. Pretihotapili so ga tako, da so v zaprto posodo dali kruh in posodo spustili v kotel s pomijami. Organiziranje pomoči v hrani in zaščita pred pošiljanjem na delo je potekala po načrtu. Kljub vsestranski skrbi zanj pa je Prežihov Voranc včasih le moral iti na delo. Tako je nekajkrat moral nositi mrličje iz bloka 20 v krematorij.

Prežih je v Mauthausnu srečal tudi nekaj znancev komunistov iz Francije, s katerimi se je često sestajal.

Ko se je vživel v Mauthausen, je začel s političnim delom. Bodril je tiste, ki so obupavali, jim vlival vero v zmago pravice in s tem tudi on pomagal reševati ljudi.

Končno je 5. maja 1945 nekako ob dveh popoldne završalo po vsem taborišču:

»Svobodni smo!«

Taboriščna vrata so se odprla in v taborišče so prihrumeli ameriški tanki. S solzami v očeh in s smehom na ustih smo brezumno skakali, se objemali in vriskali:

»Živela svoboda! Ostali smo živi, niso nas uspeli pokončati! Maščujmo mrtve! Tega ne bomo nikdar pozabili!« in še z vsemi mogočimi drugimi besedami smo si dajali duška. Nismo mogli verjeti, da je resnično konec trpljenja in groze, da je napočila svoboda, za katero smo se borili in o njej sanjali, zaradi katere so nas internirali in mučili. Konec je bilo fašističnega nasilja in zakleli smo se: Nikdar več Mauthausen!

Vsaka narodnost si je izbrala legalen nacionalni komite. Mi, Jugoslovani, pristaši NOB, smo zaupali vodstvo Prežihovemu Vorancu. Skrajni monarhisti so se takoj oddelili od nas. Še pred osvoboditvijo smo propagirali, naj se čimveč Jugoslovanov vrne v domovino. To politiko je nadaljeval

tudi legalni komite. Veliko smo jih prepričali, vseh pa ne. Zakrknjeni sovražniki NOB in nekaj zaslepljenec se je odločilo, da se ne vrne v domovino.

Po osvoboditvi je bil Prežih izvoljen za predsednika jugoslovanskega komiteja. Med drugim je komite tudi pripravljala transport za vrnitev v domovino. V sporazumu s Prežihom smo Utovič, Mileta in jaz brez dovoljenja Amerikancev zapustili Mauthausen in se preko Dunaja napotili domov. Prežih nam je naročil, naj v domovini organiziramo prevoz iz taborišča domov; Amerikanci so namreč to vse preveč zavlačevali.

Glede na položaj takoj po osvoboditvi pa to ni bilo mogoče. Skupaj s Pepelom, ki je priskrbel avto, in še z nekaterimi drugimi tovariši, se je Prežih preko Jesenic vrnil v domovino nekoliko kasneje. Pred odhodom mi je naročil, naj ga zagotovo obiščem. Ker ni vedel, kje bo, mi je dal naslov PEN kluba v Ljubljani.

Ko je bilo jeseni 1945 neko slavje koroških Slovencev v Mariboru, je prišel tudi Prežih in me obiskal v kavarni Central, kjer sem bil takrat upravnik. Tam je bil tudi znani karikaturist Kondor, ki mi je v zahvalo za neko uslugo narisal Prežihov portret.

Prežih me je povabil, naj ga z Utovičem obiščem na Prežihovini, da naju bo seznanil s svojimi.

Vedno smo odlagali z obiskom, nikdar ni bilo prav časa, saj je bilo treba delati od jutra do mraka, da bi čimprej zabrisali sledove vojne, ki so bili v Mariboru prav posebno občutni.

Po službeni potrebi sem leta 1948 odšel iz Maribora v Dalmacijo v upanju, da bom v naslednjih letih, ko bo priložnost, obiskal Prežiha na njegovem domu. Nisem mogel niti slutiti, da ga ne bom več videl. Mislil sem: če je preživel Mauthausen, bo živel še dolgo. Toda žal ni bilo tako. Vest, da Prežiha ni več med nami, sem prejel v Rovinju, kjer sem bil takrat upravnik počitniškega doma »Crveni otok«.

Res, tudi Prežiha ni več med nami, ostala pa so njegova dela, s katerimi bo vedno živ.

O naši študijski knjižnici

Služba znanstveni in umetniški dejavnosti, splošni in strokovni izobrazbi, kulturni vzgoji in kulturnemu razvedrilu ter ohranitvi kulturne dediščine Slovenske Koroške

Ta mesec mine 15 let, kar je tedanji dravograjski okrajni ljudski odbor ustanovil študijsko knjižnico na Ravnah. Gimnazija si je bila do tedaj že nabrala nekaj sto knjig v svoji profesorski knjižnici: te ji je odstopila; pomagale so s svojimi duplikati študijske knjižnice v Mariboru in Celju in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, marsikaj vrednega je dobila od dr. Josipa Tomiška, uživala je nekaj časa (1949/1953) tudi ugodnost, da je prejela avtomatično ves tisk Slovenije zastoj, z dotacijami iz okrajnega proračuna in s pomočjo železarniškega sindikata pa je množila svoj fond in se opremjala.

Svojih prostorov ni imela, dokler se gimnazija jeseni 1953 ni preselila v novo poslopje. Knjige so bile v dveh glavnih grajskih sobah, v taistih, kjer sta bili dopoldne učilnici vsakokratnega tedanjega 7. in 8. gimnazijskega razreda. Kar na odprtih policah so bile pa je v vseh tistih štirih letih zmanjkala le ena; le zraven so jih prinašali — tako dijaki kakor tehniki, učitelji, ki so prihajali popoldne brat in študirat. V knjižnico je prišla marsikaka knjiga, ki so jo doma dali in dejali: tam bo na častitljivem kraju shranjena in postavljena nam za spomin, mladim pa za pouk.

Ko je šla gimnazija v svojo hišo, je dala občina grad v upravljanje študijski knjižnici in železarna je pomagala, da so dobili knjižnični prostori lepo lice. Okraj je skrbel zanjo in občina zlasti od leta 1958, ko jo je vzela v svoj proračun, knjižni sklad se je pomnožil vsako leto za tisoč in tudi več in danes dosega domalega 45.000 knjig. To so zakladi znanja, odprti vsakemu; vabljen je dijak in študent, tehnik in inženir, delavec in kmet, učitelj in profesor. Vsake stroke knjige so tu in v raznih jezikih, težko, da bi ti v knjižnici ostali odgovor dolžni, najsi boš vprašal za vodičem po Moskvi ali za originalnim besedilom pakistanske državne himne, vse pomembne evropske enciklopedije imajo, slovarje vseh evropskih jezikov, še celo hebrijskega, arabskega, kitajskega in japonskega. Prideš lahko vsak delavnik ali dopoldne ali popoldne, ker je knjižnica odprta od 7. ure zjutraj do 7. ure zvečer. V bralnici lahko prebereš katerikoli slovenski časopis, tudi kakega hrvaškega, srbskega, makedonskega, ruskega, angleškega in francoskega. Knjige ti dajo tudi na dom, zlasti take, ki jih imajo v več izvodih.

Tri sobe v knjižnici imajo spominska imena: ena je »Prežihova soba«, v tej so knjige Prežihovega Voranca, prevodi njegovih del v razne jezike in obsežna zbirka njegove korespondence in rokopisov; v drugi, »Kotnikovi«, hranijo celotno knjižnico dr. Fr. Kotnika za njegov spomin; tretja, »Paradiževa«, spominja na Paradiževga Francija, ki je bil po ravnenski maturi knjižničar v tej knjižnici in je zaradi partizanskih ran in dachauskega trpljenja mlad umrl.

Imajo dve bralnici, 60 sedežev; rekel bi, da je v primeri z mariborsko kar mnogo: ena (40 sedežev) za mladino, druga (20 sedežev) za delavce — prosvetne, tehnične,

občinske, zdravstvene itd. Pa je od oktobra do aprila vsaj v prvih popoldanskih urah vse pretesno, polno je mladine, predvsem gimnazijske pa tudi visokošolske, kajti bivši ravnenski gimnazijci se kot visokošolci najrajši zatečejo po študijsko gradivo k svoji domači študijski knjižnici. Dvajsettisočkrat (natanko 20.001) so prišli obiskovalci leta 1963 brat in študirat v bralnico in so si izposodili 38.216 knjig in časopisov. Največ je bilo dijaških obiskov: gimnazijskih 10.503 in iz metalurške šole 1054. Visokošolskih je bilo 1658, prosvetnih delavcev 3082, tehnikov in inženirjev 787. Za izposojajo na dom so prišli obiskovalci 5191-krat (od tega železarniški sodelavci 936-krat) in so si izposodili 8528 knjig.

Tako je eno k drugemu imela knjižnica v 1963. letu 25.192 obiskov (povprečno v vsem letu 85 na dan), knjižnih izposojil pa 46.744 (povprečno po 156 na dan).

Križ je z učenci osnovnih šol, ki se jih študijska knjižnica zaradi svojega drugačnega namena otepa — je križ pa tudi veselje, ker bi tudi ti radi bili deležni branja v knjižnici in izposoje. Včasih jih sicer spustijo v bralnico, da okusijo, kako prijetno je na toplem v tišini sedeti pri lepi knjigi. Saj prav bi bilo, da bi se tega navadili v teh letih, ko se človeka dobre navade še rade primejo. Zato bo treba misliti na pionirsko knjižnico z bralnico, da bodo imeli tudi naši otroci svoje kulturno »gostišče«.

Dejal bi kdo, da v knjižnici drugega dela ni, kakor da sprejmejo vsak dan po 85 obiskovalcev in jim postrežejo s 156 knjigami pa da pozimi zjutraj zanetijo in zvečer pometejo. Pa ga je dosti več.

Po njenem statutu je namen naše študijske knjižnice, da na svojem področju služi znanstveni in umetniški dejavnosti, splošni in strokovni izobrazbi, kulturni vzgoji in kulturnemu razvedrilu, posebej pa še, da ohranja kulturno dediščino Slovenske Koroške. Zato načrtno zbira od knjig, časopisov do fotografij in rokopisov vse gradivo, ki temu namenu streže, hrani to gradivo tako, da je vsak čas dostopno (tega tisti ne razume rad, ki bi hotel cel kup študijskih knjig za celo leto domov odnesti), in ga strokovno obdeluje, predvsem s katalogiziranjem.

Delovni načrt za 1964 imajo takle:

1. Nabavna dejavnost: a) dopolnjevanje koroških tiskov; b) nabavljanje vseh novih slovenskih knjig in časopisov sproti in dopolnjevanje slovenskega oddelka; c) dopolnjevanje hrvaškega, srbskega in makedonskega oddelka; d) izbor iz inozemske tehnične in enciklopedijske literature.

2. Znanstvena dejavnost: a) koroška lokalna bibliografija; b) koroška biografska kartoteka; c) narodopisni posnetki na magnetofonu.

3. Organizacijska dejavnost: a) matična služba; b) skupinski obiski s književnimi razgovori; c) mesečne knjižne razstave; d) sodelovanje z »Likovnim salonom«.

4. Izposojevalna dejavnost: predviden obisk 25.000 in izposojil 48.000.

5. Interna dejavnost: a) inventarizacija 4500 knjig; b) katalogiziranje: abecedni ka-

talog 2500 knjig, decimalni katalog 2000 knjig; za centralni katalog SRS 2600 knjig; c) ureditev rokopisnega oddelka.

S svojim delom in svojo kulturno službo sega knjižnica čez občinske meje. Zato je prav, da je okraj usvojil spodbudo predsednika naše občinske skupščine in sprejel ravensko študijsko knjižnico z letom 1964 zopet v svoj proračun.

Ravnenski grad, kjer zavzema knjižnica osrednji del, pa je potreben obnove. Misel za njegovo celotno bodočo funkcijo je dal svet študijske knjižnice, ki mu že blizu deset let predseduje direktor naše železarne. Načrte za obnovo in poplemeniteno restavracijo je naročila železarna. Zlasti je potrebno popravilo strehe, strelvodov, žlebov in stropov ter ureditev kanalizacije. Ekonomična bi bila tudi centralna kurjava, ki bi jo bilo treba instalirati. V zamišljeni novi podobi bo grad lepo pričevanje naše kulture.

Marička Žnidaršič:

NOČNI GOST

Vorancu za obletnico smrti

Jesen je. Noč. Na dnu spomini tlijo, potihoma je žalost k njim prišla, in šipe se neslišno v noč solzijo, kot da bi gledale mi v dno srca.

Jesen je. Noč. Nevidna roka riše na steno usta, čelo, nos, oči, negibna sem, a v meni vse trepeče, kot ptica, ki se v mrežo zaleti.

To čelo, rahlo zgubano, visoko, za njim vse giblje, niha, vse živi, ta usta, ki so tolikrat vprašala: zakaj tak malo dobrih je ljudi?

In te oči, vse žalostne in vdane me gledajo iz teme vprašujoč: Kako ti je? Je čas zacelil rane? O, tem očem lagati res ni moč.

Telo je kakor trdo deblo hrasta, ki vanj udarilo je mnogo strel, neviht nešteto je divjalo čezenj, a hrast je stal ponosen, trden, smel.

In ta desnica, ki je prikazala vsepolno zmed človeških in krivic; ne na papir, sem v srca je pisala, v njih mnoga izmed tvojih je resnic.

Kako so čudoviti vsi ti liki: Pernjak in Hudabivnica, Dihur, pa Radmanca, Voruh in stara Ajta — vsak izmed njih ti vzela je mnogo ur.

Tako si se razdajal in razdajal, da si nazadnje se vsega razdal. Ves čas si netil, hodil in prižigal, da si v vseh dušah skrite ognje vžgal.

Jesen je. Noč. Nevidna roka riše na steno čelo, usta, nos, oči. Potem lase in silna, silna pleča ter roko, ki se za srce drži...

Tako stojiš in se nad mano sklanjaš. Jesen je. Noč in vse že zdavnaj spi. Midva kramljava in ti spet sprašuješ: zakaj tak malo dobrih je ljudi? —

Število obubožanih kmetov je bilo vedno večje. Črna je imela npr. po zadnjem ljudskem štetju v bivši Jugoslaviji 3107 prebivalcev, od katerih je bilo še 101 kočarjev in 175 najemnikov. Država je sicer poskušala pomagati kmetu. 1932. leta je izdala zakon o zaščiti kmetov, a kljub temu se položaj zanje ni veliko izboljšal.

Pod vplivom vseh krivic in trpljenja so se začeli kmetje — najemniki in ostali predstavniki kmečkega proletariata — počasi prebujati iz zaostalosti. Odpor do tujcev, grofa, žandarjev, izkoriščevalcev je bil vedno večji. Ostajal pa je prikrit v njihovih dušah. Ni bilo še močnih spodbud, ki bi ga iztrgale iz ozkega okolja in ga v pravi, revolucionarni podobi pokazale širšemu svetu.

V svojih tradicijah in elementarnostih, podedovanih z izročilom rodov, pa so koroški kmečki ljudje postali neizčrpna zakladnica slovenske narodne, življenjske moči in osnova, na katero je bilo mogoče zidati moderno nacionalnost, ki jo je na demokratičnih temeljih ustvaril v najtežji dobi zgodovine naš narodnoosvobodilni boj.

Taki sta bili stanje in struktura kmečkega življa, podedovana od stare Jugoslavije, ob prihodu okupatorja.

PRIHOD OKUPATORJA IN SVIT NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA

Leto 1941 pomeni v zgodovini naše doline začetek težkega in mračnega obdobja nemške okupacije. Brez borb in odpora so Nemci dne 9. aprila vkorakali v Mežiško dolino in jo zasedli. Zopet so se vrnili v kraje, ki so jih morali pred dvaindvajsetimi leti po težkih in burnih dneh poraženi zapustiti. Naša lepa Koroška je nenadoma dobila povsem drugo lice. Tih gozdnati in gorski svet naše doline je žalostno zaždel pod okriljem kljukastih križev in hitlerjevskih zastav. Domača beseda se je umaknila s cest in javnih prostorov, slovenska pesem je utihnila. Zaradi vpliva pete kolone, ki je slepila ljudi z lažnimi obljubami, od kraja ni bilo malo takih, ki so z razprtimi rokami sprejeli fašistične »osvoboditelje«. Neki omahljivci so celo pomagali okupatorju. Postavili so se v službo, ki je zahtevala; čimprej očistiti dolino in jo prikazati osvobojeno in priključeno k nemškemu rajhu.

Tudi ljudje hribovskih zaselkov, predvsem mali kmetje-najemniki, kočarji, so sprva pričakovali od Nemcev kaj boljšega; njihov klic po rešitvi in humanosti, katerega se stara Jugoslavija ni odzvala, je bil vedno večji. Zato so mnogi izmed njih videli v zasužnjevalcu tisto pozitivno silo, ki bo prinesla spremembo razmer in jim omogočila boljše življenje. Pravo nasprotje malim kmečkim ljudem, zapeljanim od sladkih in obetov polnih besed petokolonašev, so bili večji kmetje. Skoraj vsi so ostali zvesti svojemu narodnemu prepričanju. Kmalu pa so se seveda tudi mali kmetje začeli zavestno odvracati od tujca. Spoznali so njegov namen, saj je z izseljevanjem nedolžnih ljudi, z aretacijami politično osumljenih pokazal svoj pravi obraz. 5. julija 1941. leta so se začele množične selitve, s katerimi smo izgubili mnogo narodno zavednih družin. 8. julija 1941. leta je odpeljal iz Šent Vida nad Ljubljano drugi transport izseljence v Srbijo in Bolgarijo. V transportu je bilo 72 družin iz naše doline. Med njimi so bile tudi zavedne kmečke družine. Aretacije, selitve

in ostale krivice so povzročile med našimi kmeti silen nemir. Nič več se niso predajali lažnim, vabljivim letakom s kljukastimi križi. Večina ni pozabila na svoj samorasli rod, ostala je zavedna. Odločno se je postavila proti okupatorju in resno prepričevala ostale, naj se ne ogrevajo za Nemce in naj ne pričakujejo od fašizma kaj dobrega ali boljšega, kot so imeli doslej. V zavednih kmečkih družinah je vedno bolj tlel odpor. Stiskale so zobe in klele v svojih dušah...

Po vsej Koroški je zakipelo. Začelo se je osvobodilno gibanje. Nastajale so prve uporne skupine, ki so se odločile obračunati z Nemci in njihovimi podrepaniki. Že aprila 1941. leta sta se naselila v Golobovem gozdu v Koprivni prva »zelenokadrovca«, koroška Slovenca Sorli Joze in Miha. Zavedni kmetje so ju radi sprejemali pod svojo streho, ju ščitili, podpirali s hrano ter jima tako omogočili bivanje v gozdu.

Tako so kmetje sprejeli začetke narodnoosvobodilnega gibanja.

OD ZAČETKOV NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA DO USTANOVITVE PRVE KOROŠKE ČETE

Po propadu Zagernikove uporne skupine na Prevaljah, in ko so padle prve žrtve fašizma, je gibanje za nekaj časa zamrlo. Težko in moreče so občutili ljudje stalno ponavljajoče se aretacije, selitve in streljanje talcev. Trpljenje in prizadete krivice so jih zbliževale. Po žaru oči so se poznali vsi, ki so v srcih slovensko čutili, skrito verovali in upali...

Proti koncu meseca avgusta 1941. leta je bil na Smrekovcu sestanek protifašistov,

Pri založbi OBZORJA v Mariboru izide letos PREGLED SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI, ki ga je zbral in komentiral naš dr. Franc Sušnik. Obsežni razgled po svetovnem slovstvu bo že druga njegova knjiga te vrste. Na sliki ugledni avtor odpira slikovno razstavo v naši študijski knjižnici.

kjer so hoteli rešiti vprašanje ilegalne naselitve mnogih uglednih Slovencev, ki jim je grozila izselitev. Razpravljali so že o tem, da bi jih skrili v hribih pri kmetih, vendar do končne odločitve še ni prišlo. To je dokaz, da so bili naši politični delavci takrat že prežeti z zaupanjem v kmeta.

Kmalu zatem, ko so propadle prve uporne skupine, je prišel v Mežiško dolino delegat »pokrajinskega komiteja« za Štajersko Dušan Kveder z namenom, da bi poživil osvobodilno gibanje. To mu je tudi uspelo. Zopet je odjeknil upor v našem tistem gozdnatem svetu, kjer so se že avgusta 1942. leta pojavili prvi partizani s Štajerske, člani revirske in savinjske čete.

Ljudje v hribovitih seliščih, v Koprivni, Bistri in na Ludranskem vrhu so kmalu opazili dim ognjev, ki se je vil iz gozdnih taborišč in je partizane, četudi prikrivane, odkrival. Mnogi dima niso hoteli opaziti, pomembno so se nasmihali in pri srcih jim je bilo toplo. Bili pa so tudi taki, ki so jih opazanja gnala v izdajo. To so bili obubožani kmetje, ki so živeli pred prihodom okupatorja kot gozdarji v službi grofa Thurna. Njegov upravnik je bil takrat sudetski Nemeec in petokolonaš Rudolf Pleiner, ki je oblastno stoloval v mušenički graščini. Oblastiželjnost se mu je bohotno razvijala po vsem razsežnem in bogatem revirju. Kmalu je postal tudi vodilna politična osebnost — vodja nacionalnega socializma v Črni. Pod njegovim vplivom so bili vsi bivši grofovi gozdarji. Dajati so mu morali poročila o partizanih, kar pa se jim je kmalu bridko maščevalo. Bili so kaznovani s požigi domačij. Požari so upepelili marsikateri kmečki dom, 28. avgusta 1942. leta je pogorelo pri Najevniku, Smrečniku in na Puđgarskem na Ludranskem vrhu; 30. avgusta pri Šiserniku, Križanu, Kavniku in Vrtiču pod Uršljo goro in v Javorju. Požigi devetih domačij so kmečke ljudi, opredeljene proti okupatorju, popolnoma zbegali, da so začeli dvomiti v pravičnost narodnoosvobodilnega gibanja. Prevzel jih je strah, ki je prehajal že v ranel odpor proti partizanom. Kristina Hedova iz Koprivne — njeno domačijo so partizani imenovali »Pri golažu« — je takole pripovedovala:

»Ko smo neodločno omahovali med partizani, ki so požigali kmečke domačije, in Nemci, ki so selili in streljali naše ljudi, sem nekega dne rekla domačim: »Ne bojmo se teh, ki požigajo, da bi se maščevali za krivice, bolj se bojmo Nemcev, ki so nam ustrelili brata.«

Matjaž, prepričljiv organizator, ki smo mu neomajno zaupali, je s svojo četico partizanov prišel k nam in povedal, za kaj se on in njegovi bore.«

Borci so vsak dan obiskovali naše kmete in jih bodrili, naj se jih nikar ne boje. Dokazovali so jim, da kaznujejo samo izdajalce.

Posestniki in veleposestniki, ki so bili sicer konservativni, a narodno zavedni, osvobodilnega gibanja niso sprejeli kot nekaj revolucionarnega. Povezali so se s partizani zaradi nacionalnega prepričanja. Mali kmetje pa so jih še vedno gledali z nezaupanjem, kljub bodrilnim in odkritim besedam. Niso mogli pozabiti bridkosti, ki so jih nedavno doživeli. V ozkem in konservativnem pojmovanju niso dojeli gorja, katerega so izdajalci prizadeli narodnoosvobodilnemu boju, za nekaj tako občutnega, kar bi

moglo izzvati požige njihovih, s trudom postavljenih, starih domačij. Dvom kmečkih ljudi v pravičnost osvobodilnega gibanja je zatl šele inž. Pavle Žaucer-Matjaž, ki je prišel na naše področje oktobra 1942. leta. Glavni štab POS ga je zadolžil, da prižge plamenico upora med koroškimi Slovenci tu in onstran Karavank in jih pridobi za boj proti okupatorju. Ustanovil je prvo »koroško četo«, ki so jo tvorili pripadniki revirske čete, ki jih je komandant Stane po hudih bojih nad Dobrovljami poslal na Koroško. Tako je bila formirana I. koroška četa. Matjažu, ki je prišel v zavest našega ljudstva kot legendarni junak, je kmalu uspelo izvesti svoje poslanstvo. Z borci čete, ki je domovala v Topli, se je vsako noč oglašal zdaj pri tem, zdaj pri onem kmetu. Pripovedovali so jim, kakšen je njihov namen, peli slovenske narodne in revolucionarne pesmi. Kmetje so po dolgem času spet lahko slišali slovensko pesem, ki jim je bila tako mila in dragocena. Na njihovih zgubljenih obrazih so se pokazale solze, solze sreče. Šele sedaj so spoznali partizane v pravi podobi. Napravili so nanje tak vtis, da so si

želeli celo sami mednje. Odpor do izkoriščevalcev in zavest, da si morajo sami pridobiti svoje pravice, sta se jim začela znova prebujati. Zavestno so se pridružili partizanom, jim nudili materialno pomoč. Izdajstev skoraj ni bilo več. Kakor so bili kmetje sprva molčeči, nezaupljivi, tako sedaj niso vedeli, s čim bi jim še postregli. Povsod so jih radi sprejeli. Srečanja z njimi so bila vse pogostejša. Partizani so postali dobri znanci naših kmetov in sklenili so z njimi zveze, ki so ostale trajne vse do svobode.

OD USTANOVITVE PRVE KOROŠKE ČETE DO OSNOVANJA PRVEGA KOROŠKEGA BATALJONA

Ljudje hribovskih zaselkov so s popolnim zaupanjem sledili vzorom narodnoosvobodilne vojne.

»Naši kmetje so bili vso okupacijsko dobo najzvestejši zavezniki partizanske vojske,« pripoveduje dr. Ramšakova, »samo en primer izdajstva poznam. Zagrešil ga je nekdanji najemnik na našem posestvu v Koprivni. Partizani so ga najprej posvarili.

Ker pa to ni zaleglo, so ga prijeli bolj trdo. Za kazen je moral požvečiti in pojesti Hitlerjevo sliko, ki jo je imel obešeno v sobi na steni. Spametovati pa se ni hotel vse do kraja, dokler ga ni doletela smrtna kazen.«

Prav gotovo so bile te akcije, ki so jih izvajali partizani nad izdajalci, v svarilo kmetom, ki so še vedno delali z okupatorjem in še niso spoznali ciljev in pravega pomena narodnoosvobodilnega gibanja. Število kmečkih družin, ki so se ogrevale za Nemce, se je vedno bolj manjšalo. Partizani so jih pridobivali na svojo stran. To jim je še posebno uspelo s širjenjem partizanske literature, kar je omogočila izgradnja prve tehnike v Topli, ki je začela delovati vzporedno z nastankom I. koroške čete jeseni 1942. leta. Matjaž je pogosto pošiljal kmetom razne partizanske letake, za katere so se kmalu navdušili. Naj omenim dva, ki sta imela močan vpliv nanje: »Slovenski kmet, skrij svoje pridelke pred fašističnimi roparji!« in »Kdo smo partizani in kaj hočemo?« Posebno zadnji je pritegnil kmeta, zato navajam nekaj odlomkov iz tega letaka:

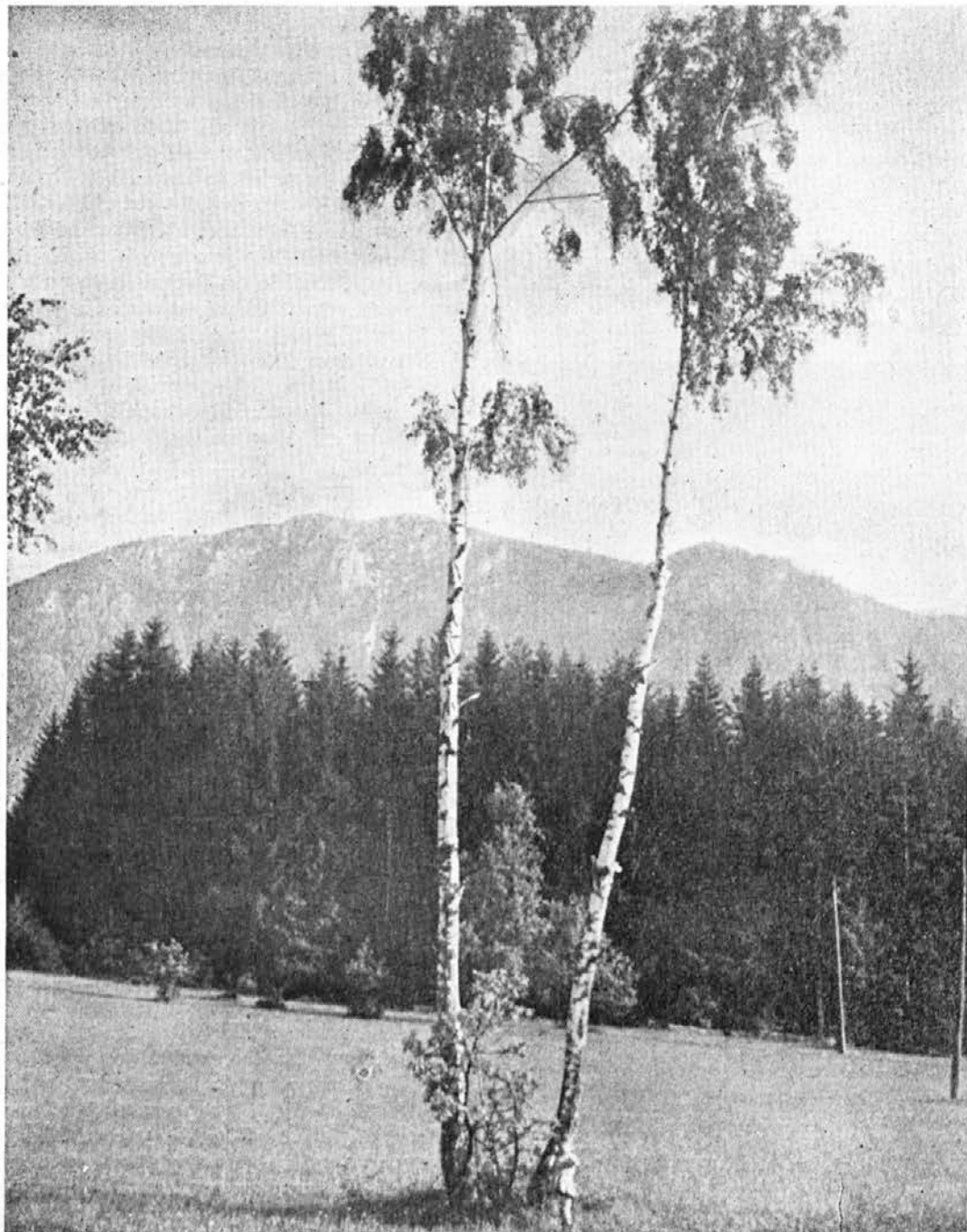
»Tudi tebi, slovenski kmet, se je že pripetilo, da je potrkal na tvoje okno v temni noči naš partizan. Ti si mu odprl duri, ga pogostil in mu pokazal pot. Ko je drugi dan vprašala za njim nemška patrola, si odgovoril, da nisi nikogar videl. Ne da bi ti kdo kaj natančnejšega povedal o nas partizanih, si si mislil sam pri sebi, to so naši fantje, to je naša slovenska vojska, to je treba podpirati in jo skrivati pred sovražnikom-tujcem. Tudi naš partizan, ki je potrkal na tvoje okno, ti ni utegnil kaj več povedati o svoji borbi. Mudilo se mu je. Zato ti sedaj pošilja to pisarijo. V začetku si mislil, da smo mi ubogi, poštene ljudje, ki jih preganja Nemec, in smo zato iz strahu pred ječami, taborišči, izseljevanjem in streljanjem bežali v hosto. Kmalu si pa opazil, da mi tudi napadamo, zavzemamo celo trge in mesta, rušimo železnice, ceste in mostove, pobijamo Nemce in njihove podrepnike, ki so tebi povzročili že toliko gorja, in ki jih tako globoko sovražiš. Začel si spoznavati, da se mi borimo za veliko stvar ...

Mi delavci in kmetje, ki ustvarjamo vse dobrine sveta in se borimo v prvi vrsti današnje borbe, bomo tudi odločevali, kdo bo izvrševal oblast, in kako jo bo izvrševal. Tako bosta kmet in delavec prvokrat na svoji trnovi poti v življenju sama krojila sebi usodo. Ko si bosta sama določala pravico in postave, bosta gledala na to, da nihče več ne bo gonil kmeta z zemlje, ga zadolževal in preobremenjeval z davki, da se bo grofovsko zemlja razdelila tistemu, ki na zemlji dela. Vsakdo bo svoboden in cerkve, ki jih je Nemec zaprl, se bodo spet odprle ...

Ono, o čemer je tisoč let sanjalo naše ljudstvo, ono, za kar je molilo ob težkih večerih, se bo zgodilo. Imeli bomo domovino, v kateri bodo kraljevali sreča, blagostanje in veselje, domovino brez izkoriščanja, bede in vojne.

Zato spadaš ti, slovenski kmet, med nas partizane. Pridi k nam, pošlji k nam svojega sina. Podpiraj partizane, daj lačnim jesti, žejnim piti in obleci golega! Skrivaj nas pred sovražnikom. Kar boš storil za nas, boš storil zase in za slovenski narod!«

Taki letaki so imeli brez dvoma velik vpliv na naše kmete. Spoznali so pravi po-

Poglejte punčko pod brezama. V ozadju naša gora

men narodnoosvobodilne vojne. Marsikateremu kmetu je pomenila pomoč partizanski vojski sveto dolžnost. Pomagali so partizanom v boju za svobodo naše lepe Koroške ter upali, da bo napočil dan, katerega partizani omenjajo v svojem letaku. Dan, ko bodo spet gospodarji svoje zemlje, svojih gozdov. Iskra upanja, ki se je globoko vtisnila v njihovo zavest, jih je nenehno bodrila in jim pomagala premagovati vse težave in trpljenje.

Ob koncu 1942. leta in v začetku 1943. leta je okupator začel z veliko mobilizacijo. Kmečki ljudje so bili takrat že trdno opredeljeni za partizane. Razpoloženje za narodnoosvobodilno vojsko je bilo med njimi neomajno. Vsi so že po imenih poznali tedanje borce. Poizvedovali so za njimi in jih veselo pozdravljali v svoji sredi, kadar so se zglasili. Podpirali so jih s hrano, zbirali so jim vse, kar je bilo potrebno. Obveščali so jih o sovražniku in se niso plašili niti največjih žrtev. Sosedje so bili medsebojno tesno povezani in so posredovali, da je partizanska misel prodirala in prodrila do vseh zanesljivih ljudi.

Zato se domači fantje niso odzvali nemški mobilizaciji, ampak so odločno in s prepričanjem vstopali v partizanske vrste. Prvi partizan domačin je postal kmečki sin Miha — Franc Pečnik iz Tople, njemu je sledil Jur — Gregi Burjak, Janškovi pobje iz Koprivne, kmečki sinovi iz Kotelj. Iz majhne partizanske enote je zrasla močna četa, ki je izvajala različne politične in vojaške podvige ter si utrdila sloves. Ni domovala samo v gozdovih sive Pece, Uršlje gore in Olševe, pojavljala se je tudi na avstrijskem Koroškem. Tudi tamkajšnji kmetje so naše borce gostoljubno sprejemali. Zlasti so bili dobrodošli v prijaznem kmečkem naselju Selah pri Železni Kapli. Tako so partizani nutili upor tudi v dušah triindvajset let zaslužnih bratov Korošcev.

Ko je četa zapustila zemljanke pod Peco, je bilo še bolj občutiti njeno politično in vojaško delo. Ko so borci taborili v Zdovčevem gozdu v Koprivni, se jim je pridružila skupina partizanov, ki so bili poslani z Gorenjske. Z njimi je prišel Lenart — Franc Pasterk. Naslednji dan pa je iz Razbora prišel na Koroško komandant Stane z izvidnico dvajsetih mož. Ustavil se je pri kmetu Permanšku na Ludranskem vrhu ter nadaljeval pot v Bistvo in Koprivno, kjer je obiskal koroško četo. V Zdovčevem gozdu je 30. marca 1943. leta ustanovil prvi »koroški bataljon«, katerega komandant je postal Lenart. To je bil bataljon borcev, prepojenih z žarko ljubeznijo do svoje zemlje ter z brezmejnimi sovraštvom do tujcev in vseh tistih, ki so se izneverili svojemu narodu. Bataljon, čigar parola je bila neizprosni boj. Zadrževal se je v hribovskem območju, na področju Koprivne in Tople. Njegov voditelj, preprost kmečki fant iz Lobnika pri Železni Kapli, je postal ideal naših ljudi v hribovskih zaselkih. Podzavestno so čutili, da jih vežejo z njim ozke vezi, vezi samorastništva. Zato so se še tesneje povezali s partizani in jim vsestransko pomagali. Ljudje se še danes čudijo, od kod so borne hribovske kmetije jemale. Kljub temu, da so jih Nemci neusmiljeno izkoriščali, je bilo za partizane vedno dovolj hrane. Kmetje so jim bili pripravljani dati celo zadnjo glavo ži-

Na Navrškem vrhu

vine iz hleva. Končnikovi so npr. dali slovenski vojski enajst goved in šest ovac.

Z materialom so podpirali tudi tehniko, ki je bila po napadu I. koroškega bataljona premeščena iz Tople na Ludranski vrh, kjer je delovala do 5. junija 1943. leta. Kmetje so takrat že z veliko strastjo brali partizansko literaturo.

Za slovenski letak bi bili dali vse.

OD USTANOVITVE PRVEGA KOROŠKEGA BATALJONA DO PRIHODA XIV. DIVIZIJE

Nemci so kmalu spoznali, da delajo kmetje z »banditi«. Njihova srca sta napolnila prezir in težnja po maščevanju. V kmečkih Selah pri Železni Kapli so kmalu odkrili skupino ljudi, ki je sodelovala s partizani. Niso ji prizanesli. 29. aprila 1943. leta so začeli velik proces proti zavednim kmečkim ljudem, popolnoma predanim izročilu in narodnoosvobodilnemu gibanju. Vseh trinajst je bilo na Dunaju obglavljenih.

Junija 1943. leta je bila izdana tudi tehnika in Stanetovem mlinu, ki pa je bila pravočasno izpraznjena. Prav po zaslugi kmečkih ljudi je bila pogostokrat še o pravem času premeščena. Do 3. septembra 1943. leta je delovala v Javorju.

Nemci so budno pazili na naše kmete. Brž ko se je pojavil kdo izmed njih, ki je sodeloval s partizani, v vasi, so ga takoj aretirali

in zaprli. Tako so kmečki sinovi in hčere ostajali brez staršev prav v dneh, ko bi jih najbolj potrebovali. Niso videli drugega izhoda kot poiskati si zvez s partizani in se vključiti v njihove vrste. To potrjuje zgodba Stanetove Terezije — partizanske Zinke z Ludranskega vrha. Tako pripoveduje:

»Mojo mamo so Nemci aretirali 5. maja 1943. leta, ko je prišla v Črno po živilske karte. Prijeli so jo in se ni več vrnila domov. Gostilničarka v vasi mi je sporočila o aretaciji in me opozorila, naj bom previdna. Popoldne sem delala na domači gorici. Pes je pričel močno lajati. Postala sem pozorna. Iz gozda so se domačiji približevali nemški policisti. Pet, šest sem jih naštel, potem pa sem hitro sezula cokle in bosa zbežala v gozd. Tako sem čisto enostavno tudi jaz postala partizanka.«

Kmečki sinovi in hčere so ves čas okupacije širili partizanske vrste. Število borcev je naraščalo iz dneva v dan. Zbirali so se v hribih, v zavetju toplih domačij, kjer so kovali načrte o napadih na sovražnika. Moč partizanskih enot je vedno bolj rasla. Borci so se zavedali, s čigavo pomočjo tako napredujejo, zato so radi obiskovali kmete in jim izkazovali hvaležnost za ves njihov trud.

Svoje globoko nacionalno prepričanje in popolno zaupanje v narodnoosvobodilno gibanje pa so kmetje pogostokrat plačali s smrtjo. Poleti 1943 je prišlo da žaloiger v majhni gorski vasi Šentanelu (sedaj Spod-

nja Jamnica) nad Prevaljami. Nemški policisti so presenetili partizane v kmečkih domovih. Ni jim bilo toliko do borbe z nasprotniki kakor do maščevanja nad revnimi kmetiči, ki so takrat občutili trdo okupatorjevo pest. V svojem besnenju so jih odvedli v gestapovske zapore na Prevalje, kjer so mnogi od trpinčenja umrli, ostale pa so internirali v nemška taborišča, kjer jih je prav tako čakala smrt.

4. septembra 1943. leta so Nemci selili Piko iz Javorja.

Ti tragični dogodki so vzbudili preplah med našimi kmeti, a od sodelovanja s partizani jih niso odvrnili. Preveč so bili prepričani v njihovo moč, v njihovo zmago... Ni jim zmanjkalo hrane za vedno številnejšo vojsko. Vse dni so garali na malih ilovnatih njivah, prepojenih z znojem njihovih žuljavih rok, da so lahko ponoči nahranili borce. Na stečaj so jim odpirali vrata svojih toplih domačij.

Partizani so se zavedali vsega tega, zato so spoštovali ta samorastniški rod. Da, celo vzljubili so ga. Iz vsega srca so mu bili hvaležni za pomoč. V znamenje zahvale so dali domačijam lepa partizanska imena. Petričevo kmetijo v Jazbini so nazivali »Pri miškah«, Plaznikovo v Bistri »Pri brkovcu«, Hedovo v Koprivni »Pri golažu«, Končnikovo v Topli »Na hribu«, Dularjevo na Selah »Pri Micki«, Permanšekovo na Ludranskem vrhu »Pri srnjaku« itd.

Tudi Kotlje, prijetna vasica, potisnjena v nedrja Uršlje gore, so veliko prispevale k razmahu odporniškega gibanja. Mnogo svojih sinov so poslale v borbene vrste. Skoraj vsaka domačija je vzdrževala stike s partizani in aktivisti. Ves čas so kazale živahno dejavnost, ki je dosegla svoj višek 31. oktobra 1943. leta. Takrat so se Kotuljci sestali z drugo četo koroškega bataljona. Začel se je

partizanski tabor. Ves dan so prebili partizani skupaj s preprostimi kmečkimi ljudmi, jim pripovedovali o svojih uspehih, jih bodrili in jim vliвали vero v lepšo prihodnost. Nemci so kmalu izvedeli za dogodek. Njihovo nasilje ni poznalo meja. Izvedli so veliko hajko za partizani, ki so se po uspeli akciji mimogrede ustavili pri kmetu Petriču, s partizanskim imenom »Pri treh miškah« v Jazbini. V hribovski samoti so si pošteno oddahnili in se okrepčali. Zadovoljni nad svojim uspehom so priredili miting. Zgodaj zjutraj pa so jih iznenada napadli Nemci. Borcem se je v silnem streljanju in regljanju strojnic posrečil umik iz sovražnega obroča skozi okno v hlevu. Domačijo pa so objeli ognjeni zublji in jo upepelili. V boju je bila težko ranjena Petričeva hčerka Micka — »Miška« mlajša, ki je že naslednji dan umrla v bolnici v Črni.

Ker Nemci niso mogli do živega partizanom, so se znesli na Petričevimi. Brž ko so pokopali svojo hčerko, že je policija vse natovorila na avto. Internirala jih je v taborišča. To je bilo 7. novembra 1943. leta.

V taborišču so občutili vso grenkobo življenja. V svojih dušah so šepetali in se sprševali, če je sploh vredno živeti. Ne, življenje je izgubilo zanje svoj smisel. Fašisti so jih neusmiljeno pretepali in mučili, hoteli so izvedeti od njih partizanske nazive in imena okoliških kmetov, ki so sodelovali s partizani. Kljub vsem mukam in obupu niso izdali ničesar, ostali so zvesti svojemu rodu...

Še en težak udarec so prizadeli Nemci v tem letu: 9. decembra so selili Burjakove iz Tople.

Okupator se je zavedal, da naši ljudje vse tesneje sodelujejo s partizani. Težnja po maščevanju je razburkala njegovo podivjano kri. Nemška policija je stikala po kmeč-

kih domovih, da bi odkrila partizansko literaturo, saj bi le na ta način lahko dokazala kmetom zveze z borci. Poslužila se je vseh mogočih stvari. Podtikala jim je partizanske letake in tako našla vzrok, da jih je izselila. Skušala se jih je znebiti, saj je spoznala, da z njihovo pomočjo partizanstvo vedno bolj napreduje. Nasilno jim je odvzela hrano in živino, misleč, da bo tako zlomila moč partizanskih enot. Tudi to ni rodilo uspeha. Osvobodilno gibanje je bilo v Mežiški dolini že tako vkoreninjeno, da ga ni bilo več moč uničiti. Sinovi kmetov so dosledno stopali v partizanske vrste. Borbene akcije so bile vse številnejše.

Januarja 1944 so partizani napadli nemško vojaško postojanko, ki je bila naseljena v šoli v Črni. Ko so se nato vračali preko Ludranskega vrha v gozdove Smrekovca, so jih Nemci dohiteli. Prišlo je do velike žaloigre na Podberški domačiji, kjer sta gospodarila Gutovnik Zep in njegova žena Mojca. Oba sta bila preprosta, dobra kmečka človeka. Zep je bil svojevrsten modrijan. Kakor ga je ob delavnikih popolnoma prevzelo delo na domači grudi, tako se je v nedeljah ves predal branju in razmišljanju. Delaven kakor mravlja je bil duševno tako globok in razgledan, da je pred njegovimi širokimi obzorji prevzet in začuden obstal šolan človek. Bil je prepričan socialist in zagovornik agrarne reforme.

Gospodinja Mojca je bila dobra žena, mati dveh otrok, ki sta oba postala borca narodnoosvobodilne vojske. Podbreška gospodarja sta na stečaj odprla vrata svoje hiše prvemu koroškemu partizanom in jih vesela sprejela. Njuna domačija je postala partizanski dom, onadva pa vneti zagovornika osvobodilnega gibanja.

Na povratku iz Črne se je pri Pobrežniku ustavila večja skupina borcev z dvema ranjencema. Komaj so skrili ranjena partizana na skedenj, že je prišla na dvorišče domačije nemška policija. Slišala je ječanje ranjencev. Takoj je pričela s preiskavo in ju našla. Težnja po maščevanju ji je navdala misel: zažgimo domačijo! Res, kmalu se je na strehi hiše in gospodarskih poslopij pokazal ognjeni petelin. Ranjena borca sta žalostno končala.

Nemci so ju vrgli v plamene. Gospodarja in ženo pa so suvali in pretepali; končno so ju zvezali in odvedli s seboj. Z njimi sta hodila svojo zadnjo pot, ki ni bila dolga. Nedaleč od hiše sta počila dva strela; skromna kmečka človeka sta omahnila v smrt...

Taki so bili preprosti, zavedni kmečki ljudje. Junaško so prenašali trpljenje, darovali so življenje za lepšo bodočnost svojega naroda.

Marsikdo bi pričakoval, da so kmetje po vsem tem, kar so doživljali, klonili in izgubljali zavest, da morajo sodelovati v boju za svobodo domovine. Nasprotno, bolj prepričani in še ponosnejši so bili. Misel na to, da imajo ob sebi močne zaveznike — partizane, jih je nenehno bodrila in jim vlivala novega poguma.

Ob koncu meseca februarja leta 1944 je prišla v hribe naše doline XIV. divizija, ki je tu zaključila svoj zmagoslavni pohod. Borci so bili raztrgani, izčrpani, ozebli ter lačni. Iz bližnjih Kotelj so jim prinesle kmečke ženske poln jerbas rženih hlebov. Ko so si nekoliko opomogli, so nadaljevali pot proti Javorju. Oglasili so se pri Karnič-

Topla

niku. Zasmilili so se kmečkimi ljudem in gospodinja je prinesla vsakemu veliko skodelo čaja. Noge so imeli omotane v vrečevino. Brž ko so si malo odpočili, že so jih napadli Nemci, in so morali bežati. O njih so Plaznikovi iz Bistre takole pripovedovali:

»Ko je ob zaključku svoje velike, zgodovinsko pomembne poti prišla v Bistro XIV. divizija, sta se oglasila pri nas mlad partizan in partizanka. Izmed vseh sta se nam najbolj približala in čisto udomačila.

Kmalu smo zaslišali v gozdu streljanje. Vsi smo bili prestrašeni, a tema dvema se ni nikamor mudilo. Ko smo ju opozarjali na nevarnost, sta počasi zbirala svoje stvari, se opravičevala ter govorila: 'Oh, kar naj poka! Saj vsak dan itak samo poka.' Smilila sta se nam in nismo ju več gonili. Iz vsega srca smo želeli, da bi si mogla res pošteno odpočiti.«

Kmetje so z usmiljenjem sprejemali lačne in izčrpane borce. Matevž Hace opisuje v svoji knjigi »Komisarjevi zapiski« srečanje s priljubljenimi kmečkimi ljudmi tako: »Obstali smo pred nizko in mogočno Osojnikovo kmetijo, ki je ležala na hribčku levo od poti iz Črne. Sedli smo za mizo in se pomenkovali z Osojnikom. Spraševal je nas, če bo smel po vojni pasti živino po gozdovih grofa Thurna. Vrtal je z očmi po naših obrazih in iskal odgovora. 'Pasli boste, kolikor boste hoteli,' mu je odvrnil eden naših borcev.

'Brez paše in brez številne živine ne bom mogel kmetovati,' je zaključil Osojnik. Osojnica je medtem prinesla na mizo veliko skledo ajdovih žgancev, kuhanih na koroški način, in vsakemu skodelico vročega mleka. Potem je bilo slišati samo drsanje žlic po skledi.« (Matevž Hace — Komisarjevi zapiski, str. 158).

Tako so bili v vseh kmečkih domovih naše doline sprejeti utrujeni in izčrpani borci XIV. divizije.

OD PRIHODA XIV. DIVIZIJE DO OSVOBODITVE

Ob prihodu borcev XIV. divizije je prišlo do odkritja zasilne partizanske bolnice v Bistri, ki je bila zgrajena maja 1943. leta. Nujna je bila hitra premestitev bolnice. Tudi pri tej akciji naši kmetje niso izostali. Partizanom so dali na razpolago vse konje za prevoz ranjencev. Kmetje so tudi sami stregli bolnim borecem, ki so se vsa leta okupacije zatekali pod strehe prijetnih domačij. Hodili so jim po zdravila in ravnali z njimi tako kot s svojimi sinovi, o čemer še danes pripovedujejo kmetje iz Koprivne: »Živeli smo s partizani, kakor da so naši lastni pobje. Pomagali smo jim in napravili zanje vse, kar je bilo potrebno.«

Iz dneva v dan so se vrstile borbe, ki so se končavale z uspehi partizanskih enot. Zavezniška letala so oskrbovala borce z orožjem in potrebnim materialom. Partizani, vedno bolj opremljeni in oboroženi, so dali čutiti okupatorju, da bo moral kmalu kot nezaželen gost zapustiti naše kraje. To so čutili tudi naši kmetje. Z veseljem in nasmejanimi obrazi so ogledovali njihovo novo opremo. Vedno bolj se jim je krepila zavest, da bo kmalu konec vsega hudega.

Narodnoosvobodilno gibanje je bilo poleti 1944 že zelo močno razširjeno. Skoraj

Koča na Naravskih ledinah. Družina ljubiteljev planin, ki je delala na upostavitvi tega novega doma na svojstveni lepoti, naj enkrat bliže pove o prizadevanju in uspehu

sleherni kmet je takrat že nudil materialno podporo narodnoosvobodilni vojski. Okupator je čutil vedno večjo moč partizanskih enot in prav zaradi tega ni nikomur prizanašal. Njegov bes so vedno močnejše čutili naši kmetje.

20. junija 1944. leta je bila huda borba v Koprivni. Sovražnik je uprizoril veliko hajko za partizani. Ker mu namen, da bi jih presenetil z napadom, ni uspel, se je praznih rok vračal proti Koprivni. Partizani takrat niso mirovali. Po svojih kurirjih so izvedeli, kje so sovražne enote. Zbrali so se na boj in pohod. Pri kmetiji Šumel je prišlo do ostre borbe. Hišo je zadela sovražna granata. Nastal je velik požar in kmalu skoraj ni bilo več sledu o nekdanji mogočni domačiji. Ostale so same razvaline, kmečji ljudje pa so tako izgubili dom.

Nenehni požigi domačij kmetov niso odvrnili od boja za svobodo, saj so bili že trdno prepričani, da je zmaga nad fašizmom le še vprašanje kratkega časa. Vedno več upanja v zmago jim je dajal partizanski tisk, ki je po prihodu XIV. divizije zopet narasel. Slednja kmečka hiša je bila bogato založena s partizansko literaturo. Ljudje, ki so prej iz strahu pred nemškimi grozodejstvi večino partizanskih letakov požgali, so jih sedaj začeli prav skrbno skrivati. Čim je kdo izmed njih dobil kaj novega, že so o tem vedeli vsi bližnji sosede. Zbirali so se na sestanke ter z navdušenjem prebirali vesti in dogodke o vojni. Za partizansko literaturo bi bili dali vse, kar so imeli. Partizanska pisana beseda jim je postala vsakdanja potreba in hrana.

Nemci so to čutili, zato so se hoteli znebiti vseh, ki so na kakršen koli način sodelovali s partizani. 28. junija 1944. leta je šla proti Bistri skupina 200 hitlerjevskih policistov z namenom, da izseli kmeta Plaznika. Zvedeli so namreč, da je ob rušenju drogog električnega daljnovoda padel v partizanskih vrstah v Brdinjah pri Selah njegov starejši sin. Plaznikovi so ravno pričeli s košnjo, ko so zagledali skupino policistov. S travnika so morali na

njihovo zahtevo takoj vsi domov. Zaprli so jih v hišo in začeli s preiskavo. Pretaknili so kaščo, omare in skrinje, kradli denar, ure in vse, kar je bilo kaj vredno. Zaplenili so mast, moko, volno... in vse to natovorili na voz, da bi naslednje jutro odpeljali v svojo postojanko.

Tisto popoldne so trije partizani tovorili iz Solčave proti sosednjemu kmetu Osojniku municijo. Švabi so jih opazili in začeli streljati. Dva sta jim srečno ušla, tretjega, ki je bil ranjen, pa so ujeli.

Drugo jutro se je počasi premikal po stezi navzdol čuden sprevod. Prvi je upognjen stopal gospodar Plaznik. Na samotežnih garah je peljal zvezanega, ranjenega partizana. Za njim je korakalo nekaj policistov, nato zaplenjena živina, za njo pa so Nemci vlekli težko natovorjen voz. Plaznikova mati in hčerka sta šli za vozom. Za njima je bila še skupina policistov, razvrščenih v strelce.

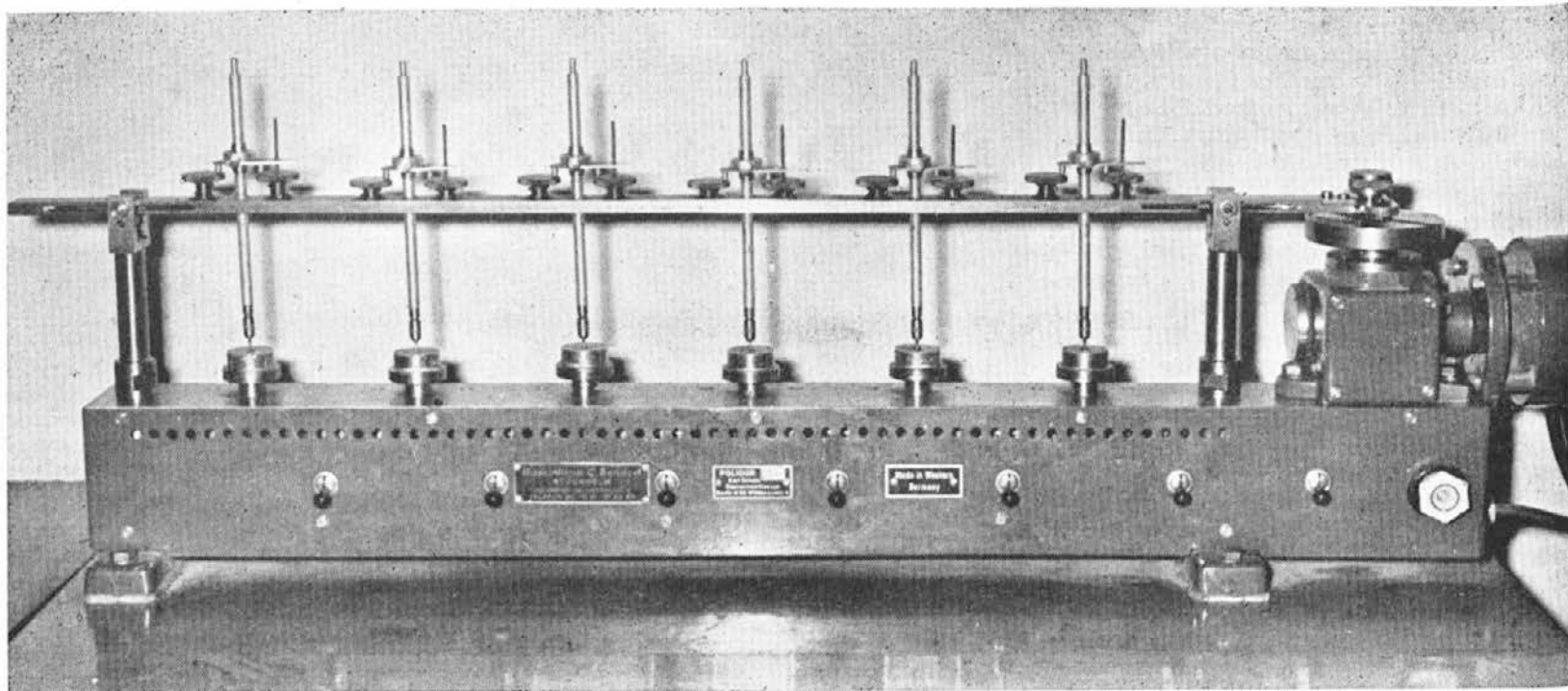
Izenada je ropotanje in škripanje kolesa pretrgala ostra pesem pušk in mitraljezov. Mati in hčerka sta si poiskali varno zavetje. Dekle je bilo preplašeno in je zajokalo. Mati pa jo je bodrila: »Kar tiho dajva. Bolje je, da umreva tu, kakor da bi naju vlačili po svetu, mučili in nazadnje bi morda umrli daleč od doma.«

Dolgo sta ždeli ob robu ceste. Ko je streljanje ponehalo sta vstali in se odločili zbežati nazaj domov. Kmalu sta dohiteli tudi očeta, ki se je prav tako srečno rešil.

V boju je padlo 40 policistov. Partizani so bili deležni bogatega plena. Pošteno so se oblekli in obuli; zaplenili so vse, kar so hoteli Nemci odvreči s seboj.

Plaznikovi po tem dogodku niso ostali doma. V strahu, da ne bi doživeli novih, neprijetnih iznenadenj, so se podali v gozd. Vsi so postali partizani.

Nemci kljub neuspehom niso hoteli popustiti. 1. julija 1944. leta so selili Permanškove, s partizanskim imenom »Srnjakove«. Istočasno, ko so hoteli uničiti osvobodeno ozemlje — koprivsko partizansko republiko, je »SS« bataljon, ki se je po uspehi akciji partizanov v Kotljah nastanil v bližini Rimskega vrelca, izvajal nad Ko-

Naprava za poliranje diamantnih votlic. Da, izdelava grelne žice zahteva najbolj precizne in žlahtne operacije

tuljci grozodejstva in mesarjenja. Fašisti so začeli z množičnimi izselitvami, požigali so domove, vdirali v shrambe ter kradli hrano.

Tudi zavedni kmečki družini Rožankova in Dularjeva — skromni in priljubljeni med vsemi Kotuljci — sta takrat postali žrtev onemoglega besnenja. Pri Rožanku so fašisti izpraznili vse shrambe. Rožankove sinove so po groznem mučenju ubili na domačem pragu. Ostala družina se je z bolečino v srcu zatekla v gozd in se pridružila partizanom. Nemci so še tako dolgo obiskovali prazno Rožankovo domačijo, dokler je niso popolnoma izropali in končno zažgali. Enaka usoda je doletela tudi Dularjeve. Bili so pogumna, revolucionarna družina, ki je ves čas okupacije zvesto delala s partizani. Pripravljena je bila na skrajno žrtev. Nemci so to kmalu spoznali, zato so se je hoteli iznebiti. Poslali so ji sporočilo, da je napisana na listi za ustrelitev. Dularjeva mati pripoveduje o tem takole: »Ko smo dobili to pošto, sem dejala — raje smrt pod košem v borbi, kot da nas na domačem pragu ubijejo, kakor so Rožankove.«

Z njeno odločitvijo se je soglašala vsa družina: že drugi dan so si oprtali nahrbtnike in se odpravili v les, med svoje stare, dobre znance. Razkropili so se po gozdovih in vsak po svoje je živel partizansko življenje. Največ je pretrpela preprosta Dularjeva mati. Nemci so jo ujeli in jo pošiljali iz taborišča v taborišče. Kljub mukam ni klonila. Upanje na zmago jo je držalo pokonci.

Dularjeva družina je veliko pripomogla našemu narodnoosvobodilnemu boju. Ona je svetel primer, kako so preprosti ljudje čutili in nesebično žrtvovali vse, ko so bile težave največje.

Ni bila edina, bilo je še več takih. Mnoge od njih so postale žrtve fašizma. O njihovi usodi zgovorno pripoveduje spominska plošča, ki so jo postavili Kotuljci po vojni:

TUKAJ SO LETA 1944 HITLERJEVI POLICISTI Z GLAVO NAVZDOL KRIŽALI ROŽANKOVEGA ZEPANA, OBESILI

ROŽANKOVEGA ANZANA, UBILI AVGUSTA KOTNIKA IN MICO APOHALIJO, USTRELILI ŠTAJNERJEVEGA LOJZNA, PLAZILI SO SE PO NAŠIH TIHIH GORAH KOT KRVAVA ZVER, KI BREZ SRCA MORI IN DAVI!

Zdravi kmečki fantje in dekleta so umirali, še vsi polni optimizma, vere in upanja v lepšo prihodnost.

Avgusta 1944 je prišlo do velikih žaloiger v Javorju. Skupina »raztrgancev«, ki se je izdajala za partizane, se je klatila po javorskih gozdovih. Po hrano pa je hodila k okoliškim kmetom in z njimi zelo surovo postopala. 10. avgusta je obiskala kmeta Matvoza. Raztrganci so zahtevali, da bi jim dal jesti. Domači so se jim izgovarjali, da po ukazu oblasti tega ne smejo storiti. Zato pa so si vzeli kar sami. Prepričevali so, da so se prejšnji dan spustili s padali in sedaj iščejo zvez s tovariši. Šli so tudi h Kavšaku. Tam so strogo nastopali. Večkrat so obiskali kmeta Počela, ki jim je kljub nezaupljivosti vedno postregel z kruhom in moštom.

12. avgusta so se Počelovi pripravljali na žetev. Zgodaj zjutraj sta hiteli proti njihovi domačiji bližnji sosedi in sorodnici Modrejevi, da bi jim pomagali pri žetvi. Ko sta se bližali hiši, sta opazili dva partizana, ki sta jima mahala, naj bežita. — Prepozno. Zaregljale so strojnice. Partizana sta se rešila, ena od žanjic pa je bila ranjena. Ker raztrganci niso ujeli partizanov, so nasilno navalili na starega očeta Počela, ki jih je še malo prej gostil. Izvlekli so ga iz hiše. Tudi žanjici so zgrabili in ju pogнали na dvorišče. Ena je v naročje vzela tri tedne starega otroka mlade Pučelke. Ko je mati videla, kaj se dogaja, je skočila iz porodniške postelje in zbežala na dvorišče, da bi rešila otroka. Uspelo ji je in odnesla ga je v hišo. Tedaj so odjeknili strelji. Raztrganci so ustrelili starega Počela in obe žanjici. Nato so navalili v hišo in jo hoteli požgati. Iz javorskih gozdov pa se je oglasila pesem partizanskih pušk, ki jih je prestrašila. Preden so zbežali, so z

ročno granato ubili še Počelovo babico in mladega Počelovega gospodarja.

Pet žrtev je ležalo na dvorišču... Vsi zdravi, krepki kmečki ljudje. Padli so istega dne. Žrtvovali so svoja življenja za lepšo bodočnost.

Po storjenem zločinu pri Počelu so raztrganci ponovno prišli h Kavšaku. Zahtevali so, da je moral gospodar z njimi. Odpeljali so ga v taborišče Mauthausen, kjer mu je delo in mučenje zlomilo od starosti upognjeno telo. Umrl je daleč od svojih domačih, daleč od svoje rodne zemlje in njegov pepel je oplemenitil rast tamkajšnjih polj.

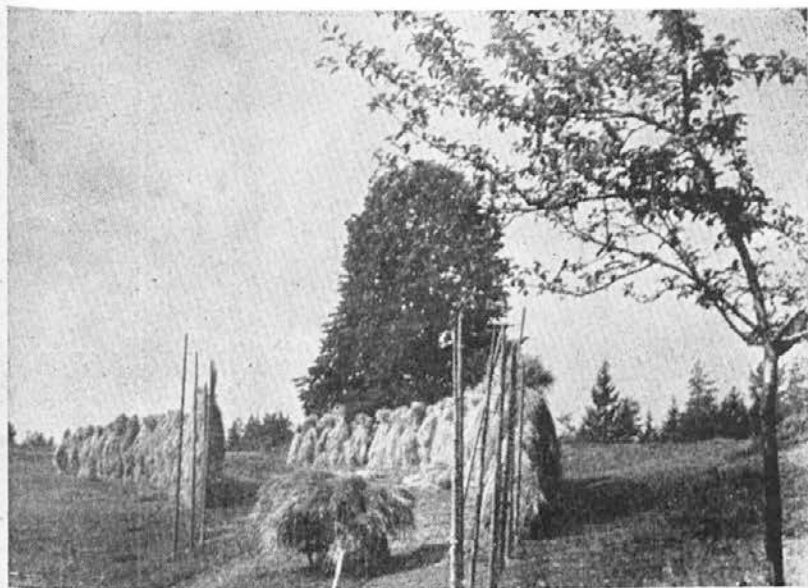
Partizani so težko in moreče občutili izgubo kmečkih ljudi, ki so jim zvesto pomagali. Čutili so, da ni več daleč dan, ko bodo vse žrtve bogato poplačane.

Dan, ko bo vsa dolina zaživela lepše življenje, se je vedno bolj bližal.

Borci so dosegali velike uspehe. Naši ljudje so se množično vključevali v partizanske vrste. Zanimivo je poročilo, ki ga je decembra 1944 izdal okrajni komite KPS Prevalje za center Črna, v katerem so podatki tudi za hribovska naselja. V tem je navedeno, da je Javorje 100 % za OF, prav tako tudi Koprivna. Iz tega lahko sklepamo, da je narodnoosvobodilno gibanje zajelo že prav vse kmete. Vsi so jasno videli uspehe narodnoosvobodilnega boja, zato so se zavedali, da morajo v njem sodelovati.

Nemci so bili priče nemoči in propadanja. Skušali so se vzdržati z vsemi močmi. V onemoglem besnenju so izvajali maščevanja. 5. novembra 1944 so požgali domačijo kmeta Kranjca v Platu nad Mežico.

Tudi Rakitnikova družina v Breznici nad Prevaljami je postala žrtev fašistov. Nemci so izvedeli, da je eden izmed sinov vodil skupino fantov, ki so jih partizani mobilizirali dne 27. novembra 1944. Že naslednji dan so odšli proti domačiji z namenom, da zavedno družino izselijo. Njihovo odločitev je spremenil odpor domačinov. Fant, ki je prejšnji dan sodeloval pri mobilizaciji, je začel streljati nanje. Toda dobro usmerjena nemška krogla ga

Kopišče
pri Rakitniku.
Na tej lepi domačiji
so tedaj pobili
osem svobodnjakov

je ubila. Zgrudil se je mrtev. Oče, ki je takrat prišel iz hleva, kjer je krmil živino, je bil priča strašnemu prizoru. Obupno je zakričal: »Kaj ste naredili z mojim sinom?« S tem je izdal sebe in družino. Kmalu nato so vse postrelili. Kmetijo so požgali in vseh devet žrtev zmetali v ogenj, ki naj bi zabrisal njihovo zverinsko početje. Na mestu ponosne kmečke zgradbe so ostale same razvaline, ki so skrile zadnje ostanke skromnih kmečkih ljudi. Še danes nas spominja na ta dogodek spominska plošča, postavljena poleg obnovljene Rakitnikove hiše:

**ZVESTI ZEMLJI SMO DOMAČI
PADLI, DA NAŠ ROD ŽIVI.**

Za spomin žrtvam fašistov, pobitim in zažganim 28. novembra 1944.

Rakitnikov oče Anton MRKAČ,
Rakitnikova mati Frančiška,

Otroci: Pepi, Francka,
Vestri, Lonca,
Andrej, partizan

FUŽIRJEVA Angela
pastirica Košakova mati iz Perovja.

Leto 1945 se je začelo s hudo zimo in zadnjo veliko nemško ofenzivo na osvobojeno ozemlje zgornje Savinjske doline in koprivske republike. Težkoče in žrtve pa partizanskega gibanja niso zadušile. Borci so v nešteti borbah ojeklenili in niso več čutili niti mraza niti utrujenosti.

Kmetje, ki so v tem času še ostali na svojih domačijah, so s ponosom zrl v gozdove, kjer so v mrzlih zimskih dneh in nočeh plapolali partizanski ognji. Vedeli so, da se njihovi bojovníki pripravljajo na zadnji udar. Hkrati pa jih je bilo strah, kako se bo vse končalo. Bali so se zanje, niso jim mogli več pomagati s hrano, saj so bili že do kraja izčrpani. Partizani so dobro razumeli zaskrbljenost v obrazih ljudi, zato so skoraj slednjo noč prihajali in trkali na okna domačij ter iskreno izražali svoje prepričanje, da mora biti spomladi že drugače. Na vse načine so jih bodrili. Tudi

radijska poročila o položaju na frontah so vžigala pogum in prepričanje, da je to resnično zadnja partizanska zima. Upanje ni bilo zaman. Partizani so zbrali vse svoje sile in spomladi odločno pričeli z napadi na nemške postojanke v dolini. Policija je izvedla še nekaj družinskih selitev. Kmalu je bil zlomljen odpor Nemcev in »neuklonljiva« velika Nemčija se je podrla v ruševinah. Skozi dolino so se žalostno pomikale velike skupine poražene nemške vojske proti Poljani, kjer je prišlo do zadnje bitke. Partizani niso prenehali z bojem vse dotlej, dokler nemški vojaki niso odložili orožja. Še preden so zapustili naše ozemlje, pa so se hoteli maščevati. Popolnoma izčrpani in sestradani so kradli po kmečkih domovih vse, kar jim je prišlo pred oči. V žaru svobode porajajočih se majskih dneh so še zverinsko pobili Libnikovo družino, ki je v času bojev na Poljani opravljala delo na polju. Nato pa so morali 15. maja 1945. leta zasramovani in poraženi zapustiti našo lepo Koroško. Borci so se po štirih letih vojne in trpljenja zopet vrnili iz gozdov v dolino, med svoje domače. Srečanja s sorodniki in znanci so bila nema; govorila so le srca, se stiskala v bolečinah, zakaj mnogih ni bilo več med njimi. Vse trpljenje in grozodejstva, ki so jih prestali, pa so bila pozabljena ob pogledu na dolino, odeto z majskim cvetjem. Končno je prišel težko pričakovani čas... Dolina je zaživela tople, svobodne dni!

Velike zasluge v borbi za svobodo naše lepe Koroške so imeli brez dvoma naši kmetje. Ves čas okupacije so podpirali partizane s hrano in potrebnim materialom, jim na stežaj odpirali vrata svojih toplih domačij, da so si utrujeni borci lahko vsak čas odpočili in se okrepčali. Sami so se jim pridruževali in pošiljali v njihove vrste svoje sinove. Niti požgane vasi in domačije niti padli sinovi — talci, ki so dali življenje za svobodo naše doline, jih niso odvrnili od boja. Junaško so prenašali

Naša
dežela

Z našim odličnim pnevmatskim orodjem na velesejmu

trpljenje. Ne, niso trpeli zastoj! Dosegli so svoj težko pričakovani smoter. Neizmer-na želja po tem, da bi bili zopet gospodarji svoje zemlje, svojih gozdov, kot so bili nekoč, se jim je sedaj v svobodni domovini izpolnila. Izvedena je bila agrarna reforma. Nekdanji najemniki so dobili zemljo in gozdove v svoje roke, obnovili so požgane domačije ter zaživali lepše življenje. Zopet so se zarili v zemljo in ji ostali zvesti...

Matevž Hace je o njih spregovoril tako:

»Visokogorske kmečke hiše so mnogokrat sprejele utrujene partizane, da so se ogreli, spočili in najedli; sprejemale so zbite in ranjene borce. Še vedno premalo mislimo na stare, tople in darežljive kmečke hiše, v katerih živijo dobri ljudje, ki so z velikim hlebom kruha in s skodelo vročega mleka dostikrat vrnilo moč in življenje marsikateremu trudnemu borcu. Dokler bo utripalo moje notranjsko srce, se bom hvaležno spominjal gorskih kmetij, pozabljenih od širnega sveta, a vendar velikih in močnih stebrov naše revolucije, hraniteljic hrabrih slovenskih sinov. Gorskega kmeta se bo hvaležno spominjalo še mnogo slovenskih borcev. V sivi starosti bodo svojim vnukom pripovedovali o njem, njegovem trudu, življenju, navezanosti na svojo zemljo in o radodarnosti do partizanske vojske.«

(Matevž Hace: Komisarjevi zapiski, str. 112)

Danes so se razmere za našega kmeta zelo spremenile. Kolo časa se ne da zaustaviti. Nепrestano se poraja novo. Treba je razumeti sodoben čas. Tudi kmet ga bo moral. Kakor je ostal zvest v časih najtežjih preizkušenj, tako bo moral z vero v človečnost in socialno pravičnost zaživeti v razmere, ki jih prinaša novi čas.

LITERATURA IN VIRI

1. Sodobnost 1937 I.
2. »Prežihov zbornik«
3. Bogdan Žolnir: Partizanski tisk ob Meži, Mislinji in Dravi
4. Bogdan Žolnir: Kratka kronika narodnoosvobodilne borbe v občini Črna na Koroškem
5. Matevž Hace: Komisarjevi zapiski (Mladinska knjiga 1959)
6. Aleš Mrdavšič: Spomini žena iz dni narodnoosvobodilnih bojev, zbrani v občini Črna na Koroškem
7. Koroški fužinar 1952, 1953, 1955, 1957
8. Večer 1954 (št. 139, 140)
9. Borec 1953, 1954
10. Aleš Mrdavšič: Gospodar Rakitnikove domačije (ustni viri)

O ŠKODLJIVOSTI KAJENJA

Po naročilu pokojnega ameriškega predsednika Kennedyja je 10 znanstvenikov 14 mesecev študiralo vpliv kajenja na zdravje. Delali so v popolni tajnosti, imeli na stotine pomočnikov in obdelali v tem času okoli 10.000 dokumentov, statistik in zapisnikov s področja zdravstva.

Pred nedavnim so objavili rezultate svojega dela v 387 strani dolgem poročilu, ki je vznemirilo ves svet, tako da ni bilo časnika, ki ne bi bil pisal o njem. Po vsem svetu so se razvlele razprave, polemike in meditacije o tej temi. Posebno Američani so se razdelili na »propace« in »antipace« (pro-tobacco, anti-tobacco), v zagovornike in nasprotnike tobaka.

Za Ameriko je ta tema še posebej zanimiva, saj pravijo statistike, da 70 milijono

nov Američanov kadi, da so v lanskem letu pokadili 500 milijard cigaret, predvsem pa je važno dejstvo, da 4 milijoni Američanov živijo od tobačne industrije.

Poročilo desetih strokovnjakov, ki je vznemirilo svet, je huda obtožba kajenja. Primerjali so umrljivost kadilcev in nekadilcev ter ugotovili:

— pri srčnih obolenjih je umrljivost kadilcev višja za 70 %,

— pri kroničnem bronhitisu okoli 500 %,

— pri pljučnem raku za okoli 1000 %.

Močni kadilci — 20 in več cigaret na dan — imajo menda celo 20-krat večje možnosti za obolenje kot nekadilci.

Te številke pa se posebej nanašajo na kadilce cigaret, medtem ko poročilo precej mlo govori o kadilcih cigar in pip. Predvsem zato, ker slednji ne inhalirajo, se pravi, ne vdihavajo dima v pljuča, temveč le »puhajo«, kot pravimo.

Ker je omenjeno poročilo sicer zelo resno, ni pa prvo te vrste, in ker vendarle obolevajo tudi nekadilci, ker v vsaki vasi živi kak kadilec, ki učka častljivo starost pa še iz teh in onih vzrokov, se število kadilcev tudi po tem alarmantnem poročilu ni zmanjšalo.

V nekaterih deželah (Danska) so se vrgli na pipe, drugod so začeli še bolj kot doslej segati po cigaretah s filtri (v Nemčiji od skupne potrošnje cigaret — 75 % s filtri), revije, ki prinašajo resne razprave o škodljivosti tobaka (Spiegel), imajo v isti številki tudi zelo vabljive reklame za tobačne izdelke itd.

Nemški strokovnjak, vodja raziskovalcev pri zvezi nemške cigaretne industrije, je na vprašanje, ali so cigarete nevarne za zdravje, odgovoril, da je mnogo odvisno tudi od tega, kako ljudje kadijo, kako inhalirajo pa ali pokadijo cigareto do kraja ali ne. Vsekakor pa da znanstveniki povsod

O SODOBNI KONTRACIJI

Dr. Rudi Krajnc

Vprašanje regulacije rojstev je tako staro kot sam človeški rod. Že od nekdaj si je človek prizadeval vplivati na število svojega potomstva in se pri tem posluževal različnih načinov. Zgodovina govori o demotoru, s katerim so skušali naši predniki vplivati na svoje preštevilno potomstvo. Nadalje se je poskušalo — in se na žalost še danes poskuša — reševati ta problem s splavom. O njegovi škodljivosti in posledicah je bil že govor in videli smo, da tudi ta način ne pride v poštev. Preostane nam še tretja možnost: kontracepcija.

Naj kar uvodoma povemo, da tudi kontracepcija ni nič novega. Stara je prav tako, kot je staro vprašanje zaščite pred nezaželjeno nosečnostjo. Kot nešteto drugih dejavnosti je tudi kontracepcija sledila svojemu razvoju tesno povezana z razvojem človeške družbe — od najprimitivnejših načinov pa do današnjih zanesljivih metod, ki dejansko predstavljajo rešitev tega prastarega vprašanja.

Morda bo zanimivo, če si najprej ogledamo nekaj neprimernih in škodljivih načinov kontracepcije, ki se ponekod uporabljajo še danes. Tako na primer indijanske žene pijejo napoj iz posebne bilke, ki zavira delovanje spolnih žlez in tako zmanjša možnost zanositve. Tudi Indijci preizkušajo neko rastlino, ki jo uživajo, vendar način učinkovanja še ni dognan. Ob Sredozemskem morju in tudi ob našem Jadranu raste rastlina konopljika s podobnim delovanjem.

Še do nedavna so se žene posluževale različnih škodljivih pripomočkov. Zelo priljubljene so bile tako imenovane kapice, ki pa preprečujejo normalno izločanje maternične sluznice. Še nevarnejše pa so pri ženah, ki bolujejo za vnetjem materničnega kanala. V tem primeru vnetni izločki zastajajo v maternici in prodirajo navzgor proti jajčnikom, kar lahko povzroči zelo nevarna in težko ozdravljiva vnetja. Uporabljali so se tudi različni srebrni žeblički, ki so zapirali vhod v maternico. Zaradi draženja, ki ga povzroča takšen tujek, je prišlo do kroničnega vnetja in neplodnosti, žena pa je »uspešnost« metode pripisovala neprimernemu zaščitnemu sredstvu.

Še danes je nekaj redkih zakonskih parov, ki z abstinenco (spolno vzdržnostjo) rešujejo to vprašanje. Seveda je ta način neprirodni in prej ali pozneje pripelje pri zdravih zakoncih do notranjih trenj in težje živnosti. Tudi dojenje po porodu skušajo nekatere žene uporabljati kot zaščito pred ponovno zanositvijo. Dokler žena doji, običajno res nima rednega perila, s tem pa

resno raziskujejo škodljive snovi v tobakovem dimu. Zanimiv in koristen poskus se obeta letos, ko bo v nekem hamburškem inštitutu 10.000 miši »kadilo« cigarete, znanstveniki pa bodo potem raziskovali vpliv kajenja na njihov organizem.

Vsekakor pa vedo novinarji povedati, da od 10 omenjenih ameriških znanstvenikov, ki so sestavili grozljivo poročilo, 5 mož kadi tudi še sedaj. Le eden se je spreobrnil od cigaret — k pipi!

ni rečeno, da ne more zanositi. Jajčeca kljub dojenju dozorevajo dalje in seveda pride do neprijetnega presenečenja, ko zdravnik ugotovi nekajmesečno nosečnost pri ženi, ki še vedno doji svojega otroka.

Toliko o preživelih načinih kontracepcije, ki jih navajamo deloma kot zgodovinsko zanimivost, deloma pa kot opozorilo tistim zakoncem, ki se še danes poslužujejo katerega od njih.

O sodobni kontracepciji govorimo v našem kraju že polnih pet let. V začetku 1959. leta so naše žene prejele prva zaščitna sredstva v dispanzerju za žene, ki je vsa leta skušal svoje delo na tem področju postaviti na krepke noge. Prepričani smo, da danes praktično ni več žene v naši dolini, ki ne bi poznala vsaj enega sodobnega kontracepcijskega sredstva. Seveda pa je med teoretičnim poznavanjem in praktično upo-

rabo dolga pot. Število naših žena, ki redno uporabljajo zaščitna sredstva, je sicer že kar lepo, vendar še mnogo premajhno. Da je res tako, vidimo po številnih splavih, ki še vedno uničujejo zdravje naših žena. Oglejmo si sedaj sodobna zaščitna sredstva kar po vrsti!

Diafragma

Na prvem mestu navajamo najzanesljivejše zaščitno sredstvo — diafragmo. Gre za manjšo dlan velik, okrogel kos fine gume, ki je ohlapno napeta preko prožnega jeklenega obroča. Naloga diafragme je, da prekrije vhod v maternico in tako prepreči vstop spermijem. Diafragme so različne velikosti in vsaka žena lahko prejme sebi primerno. Da omogočimo še boljše zaščito, uporabljamo skupaj z diafragmo posebno mažo (genosan, genotan, kontrafer), ki kemično uničuje spermije, medtem ko sama diafragma opravlja le mehanično zaščito.

Kako žena prejme diafragmo? Vsaka žena, ki želi zaščitno sredstvo, ga lahko prej-

Nam že znano podjetje Hoesch, v katerem je vključena tudi železarna Westfalenhütte v Dortmundu, je po daljšem razvoju začelo izdelovati železne individualne hišice. Večinski gradbeni material je torej iz njihovega specialnega proizvoda »platal« (jeklena pločevina, vezana z umetno maso). V tovarniškem listu, kjer o tem več poročajo, ni konca ne kraja lepim slik ter utemeljitve zadovoljstva bivanja v teh zgradbah

Kegljanje na ledu. Ne vemo, kaj bi bilo na tem posebej interesantnega. Naj kdo popiše

me v posvetovalnici za kontracepcijo ali v drugih posvetovalnicah dispanzerja za žene oziroma med redno ordinacijo splošne ambulante. Zdravnik ženo najprej pregleda. Ob tej priložnosti pogostoma ugotavljamo začetna obolenja, ki še ne povzročajo težav, vendar se razvijajo dalje in jih tako pravočasno odkrijemo. Nato določimo primerno velikost diafragme oziroma v primeru potrebe (glej spodaj,) priporočamo uporabo kakšnega drugega zaščitnega sredstva. Žena, ki je prejela diafragmo, gre k babici, s katero uvežba tehniko vlaganja. Izkušnje kažejo, da večina žena že po 10 minutah zanesljivo obvlada vlaganje, čeprav so imele pred pričetkom vežbanja hude dvome in pomisleke. Ženo naročimo čez dva do tri tedne na kontrolni pregled in damo po potrebi dopolnilna navodila.

Diafragmo je treba primerno negovati, kar je razvidno iz navodila, ki je priloženo kontracepcijski maži. Zamenjavo diafragme priporočamo vsakih šest mesecev in po porodu, splavu ali ginekološki operaciji. Zaščita je 100-%, seveda pa je treba upoštevati nekaj osnovnih navodil, ki jih žena prejme v posvetovalnici. Še vsaka žena, ki je kljub uporabi diafragme zanosila, nam je prej ali pozneje priznala, da je »samo enkrat« ni uporabljala. Seveda ne moremo valiti krivde za nosečnost na diafragmo, ki mirno počiva v predalu. Naše izkušnje kažejo, da pri tistih ženah, ki so jo redno uporabljale in se točno držale naših navodil, tudi po več letih ni prišlo do zanositve.

Kondom

Zaščita za moškega, kondom ali prezervativ, je skoraj tako zanesljivo sredstvo kot diafragma. Njegove prednosti so v tem, da ščiti tudi pred spolno boleznijo, roko vanje z njim je preprosto, je poceni in vedno pri roki. Uporabljamo ga lahko tudi pri ženah, ki se zaradi spuščene maternice ne morejo posluževati diafragme. Ima pa tudi nekaj slabih lastnosti: Nekoliko zmanjša občutljivost, in se lahko neopazno sname! Možna je tudi sočasna uporaba kondoma in kontracepcijske maže (vazeli-

na gumi škodi!). Zanesljivost zaščite se tako še poveča.

Glede izbora med diafragmo in kondomom morda tole: žena, ki se je odločila za diafragmo je s tem prevzela aktivno vlogo glede zaščite in sama razpolaga z zaščitnim sredstvom, ne glede na partnerjevo mnenje o tej zadevi. Pri parih, ki uporabljajo kondom, moški prevzame odgovornost nase, žena pa je v pasivnem položaju in takorekoč prepuščena odnosu in uvidevnosti partnerja, čeprav praktično ona sama nosi večji del neljubih posledic v primeru zanositve. Vprašanje aktivne zaščite žene je zlasti aktualno pri mladih in neporočenih parih ter v družinah alkoholičkov.

Coitus interruptus

Predčasna umaknitev ali coitus interruptus je verjetno najbolj razširjen način kontracepcije. Postopek je preprost in ne zahteva nobene predpriprave, vendar je nezanesljiv. Pri nekaterih moških se namreč že med spolnim aktom izločajo spermiji, pomešani z izločki žlez in tako pride do zanositve kljub največji pažnji. O posledicah predčasne umaknitve so mnenja deljena: večina strokovnjakov meni, da povzroča živčnost pri obeh partnerjih, kar pa ni dokazano. Vsekakor pa ne moremo mimo dejstva, da ta način po zanesljivosti daleč zaostaja za diafragmo in kondomom.

Ogino-Knausova teorija

Biološka dejstva, ki služijo kot osnova Ogino-Knausovi teoriji, so naslednja: ovulacija (dozorevanje jajčeca) nastopi 15 dni pred prvim dnevom naslednje menstruacije. Jajčece je sposobno za oploditev le nekaj ur po ovulaciji. Spermiji so vitalnejši in lahko oplodijo dozorelo jajčece še 24 do 28 ur po občevanju. Na tej osnovi si lahko vsaka žena izračuna dan ovulacije, ki mu prištejemo še dvakrat po tri dni, (pred izračunanim dnevom in po njem). Tako dobimo 7 dni, ki ležijo približno na sredini med dvema menstruacijama in v katerih je zanositev najbolj verjetna.

Ogino-Knausova teorija je neprimerno pomembnejša za delno sterilne žene, ki skušajo zanositi v ugodnem obdobju, kot pa za kontracepcijske namene. Tako imenovanih »sigurnih dni« pri zdravi ženi praktično ni. Obstajajo le dnevi večje ali manjše verjetnosti za zanositev, ki jih lahko upoštevajo žene z redno menstruacijo in še to z veliko rezervo.

Maže z nastavkom

Slišali smo že, da kontracepcijske maže uporabljamo skupno z diafragmo ali kondomom, lahko pa nam služijo tudi same kot kontracepcijsko sredstvo. V tem primeru uporabljamo votel, prozoren nastavek iz umetne mase, v katerega iztisnemo potrebno količino maže. Način uporabe je razmeroma preprost, vendar metoda ni povsem zanesljiva. Mnogo zanesljivejša je uporaba maže skupaj z diafragmo.

Kemični vložki

Uporaba raznovrstnih ginekoloških vložkov za zdravljenje vnetja v nožnici je pri ženah dobro poznana in se široko uporablja. Morda prav zaradi tega žene radi segajo tudi po posebnih vložkih, ki služijo v kontracepcijske namene. Rokovanje z njimi je zelo preprosto in ne zahtevajo poznejšega čiščenja. Sestavljeni so iz kemičnih snovi, ki ohromijo spermije, borova ali salicilna kislina, kininovi in živosrebrni preparati). Izdelujejo vložke, ki so sestavljeni iz glicerinske želatine in se kot mila razlezejo v nožnici ter tablete. Prav tako kot maže tudi vložki sami niso dovolj zanesljivi. Lahko jih uporabljamo skupno z diafragmo in tako dosežemo boljše zaščito.

Hormonske tablete

V ZDA so pričeli zadnja leta z uvajanjem povsem novega načina kontracepcije: žena uživa ob določenih dneh predpisane tablete hormonske sestave, ki vplivajo na delovanje jajčnikov v tem smislu, da do ovulacije sploh ne pride. Tako je seveda tudi zanositev nemogoča. Ko si zakonski par ponovno zaželi otroka, žena enostavno preneha z jemanjem omenjenih tablet in lahko zanosi. Avtorji nove metode zatrjujejo, da je le-ta popolnoma brez nevarnosti za zdravje žene in poznejšega naraščaja.

Tudi naši vodilni strokovnjaki so prepričani o neškodljivosti te metode. Trenutno je težava v tem, da domača farmacevtska industrija ne razpolaga s potrebnimi surovinami za proizvodnjo teh tablet. V zveznem merilu pripravljajo odkup licence oziroma uvoz zadostne količine kontracepcijskih tablet, ki nedvomno predstavljajo idealno zaščitno sredstvo, tako glede načina uporabe, kakor tudi glede učinkovitosti.

Tako smo s prikazom glavnih kontracepcijskih sredstev pri kraju. Obstajajo še drugi načini (izpiranje, gobice), ki pa so povsem nesigurni in jih podrobneje ne navajamo. Dejstvo je, da trenutni izbor zaščitnih sredstev ni velik. Drži pa tudi, da se vsaka žena, ki želi, lahko zaščiti in si izbere sredstvo, ki se ji zdi najprimernejše. Osnovni pogoj za uspeh je resnost in stal-

Zaveza ravenških odbojkarjev: -- Ostanimo v zvezni ligi

Iz poročila predsednika Petra Mihelača na občnem zboru

Po tekmi v Osijeku. V prvi vrsti: Urnaut M., Mihelač, Filipančič in Urnaut A. V drugi vrsti: Virnik, inž. Pipan in Stopajnik. Zadaž: prof. Plešej, Pogorevčnik I., Hojnik, Đokl, Horvat in Pogorevčnik II.

Po letu uspešnega dela se danes ponovno sestajamo, da podamo obračun našega dela. Moje poročilo bo usmerjeno na splošno delo kluba, ostali tovariši funkcionarji pa bodo podali poročilo po strokah dejavnosti.

Vsakodnevne družbene spremembe na gospodarsko-političnem področju narekujejo nam športnikom in športnim funkcionarjem, da koncept našega dela priokrojmimo oziroma prilagodimo družbenim težnjam in potrebam. Ne moremo in ne smemo se zapirati v ozko gledanje problemov na področju telesne kulture, v našem primeru na delo v vodenju in igranju odbojke. Po kongresu telesne kulture Slovenije, ki je bil pred leti, se je na široko razpravljalo po našem tisku, plenumih, sejah itd. o neki reorganizaciji v športnih forumih in kompetencah, o novo ustanovljenih občinskih zvezah, o financiranju društev in klubov. Ostalo je v glavnem pri starem. Slo-

venska zveza je obdržala svoje kompetence. Podzveze so ostale. Na novo ustanovljena občinska zveza pa ni prevzela kompetenc, katere ji pripadajo na teritorialnem področju. Zato bo nujno, da se občinska zveza okrepi z dobrimi funkcionarji in ustanovi telo, ki bo vodilo in usmerjalo delo odbojke v Mežiški dolini.

Odbojko lahko imenujemo igro za tri področja: kot sredstvo za pouk v šolah, kot sredstvo rekreacije in kot sredstvo tekmovalnega športa. Odbojka ima široko osnovo in vse možnosti, da postane še bolj množična in še bolj kvalitetna. Vodstvo kluba želi, da odbojka prodre na vse šole na Ravnah, da učitelji telesne kulture forsirajo to lepo zvrst športa med našo mladino. Prepričan sem, da bi se čez nekaj let pokazali sadovi našega dela. Našli bi nove Urnaute, Pogorevčnike, Peruše itd.

Velike možnosti imamo tudi na območju rekreacije — tu kljub velikemu zanimanju nismo storili ničesar. Na nobenem sestanku nismo razpravljali o rekreacijski dejavnosti. Želja starih igralcev je, da bi si razgibali kosti. Dosti krivde je tudi na tem, ker imamo samo eno igrišče in na tem igrišču se razvija vsa odbojarska dejavnost. Na Ravnah bi rabili še dve igrišči, saj je znano, da nobena šola nima svojega odbojarskega igrišča. Za rekreacijo bi moralo imeti športne naprave tudi vsako podjetje. Ne pozabimo, da je odbojka poleg rokometu in košarki najprikladnejša igra za manjše in večje kolektive. Za rekreacijo ni potrebno nikamor potovati niti ni dragih tekmovalj — glavno je, da se

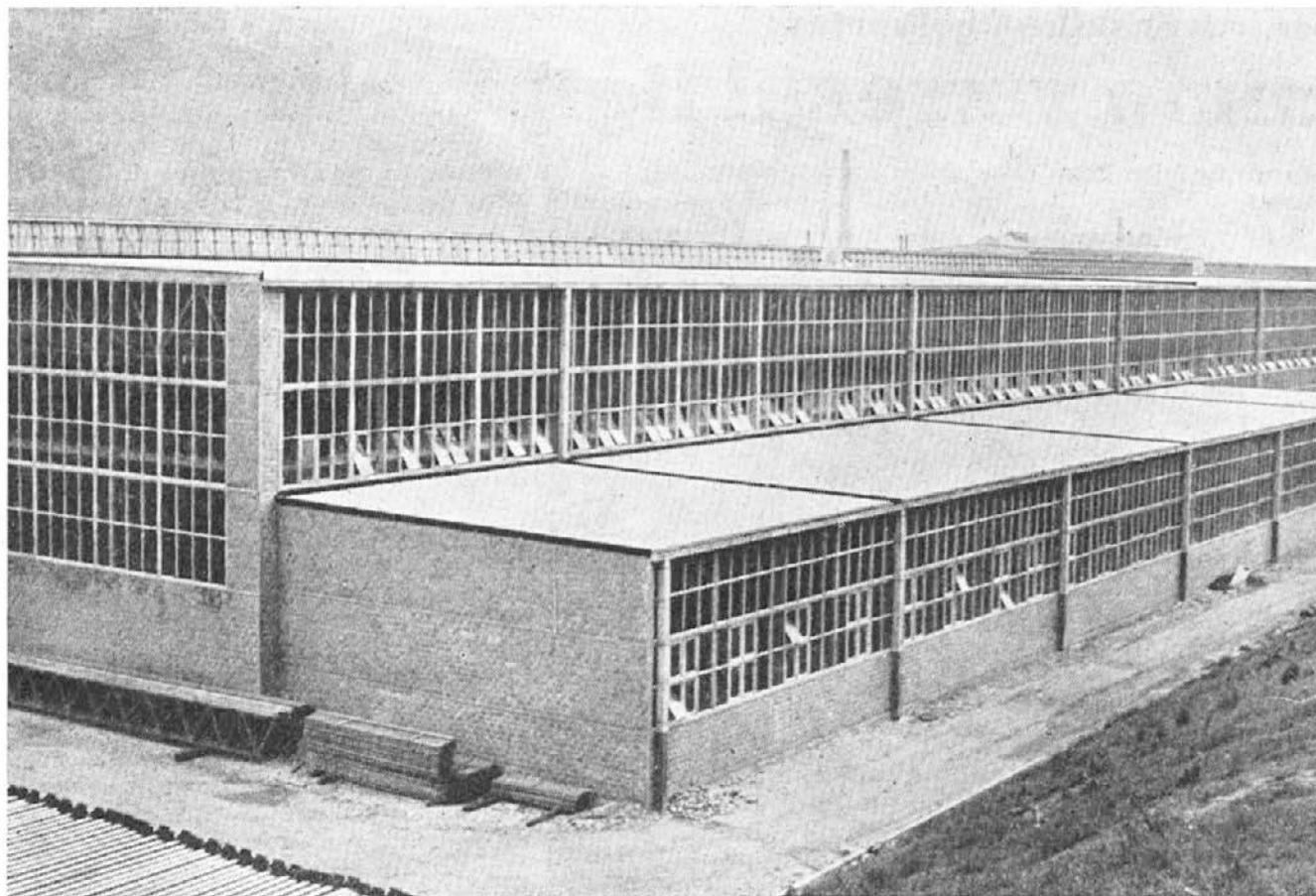
vsa stvar dobro organizira. Veliko važnost rekreacijskega športa je poudaril na sestanku športnih funkcionarjev naš športni zdravnik dr. Sušnik.

Dosegli pa smo pri tekmovanjih viden napredek. Izpolnili smo vsa pričakovanja. V svojem lanskem poročilu sem naglasil, da moramo vse sile usmeriti v to, da pride moštvo v zvezno ligo. Cilj je bil dosežen. Danes pa naglašam, da je treba delo usmeriti tako, da ne bi šli po isti poti kot ekipa iz Hoč. Ostanimo moramo za vsako ceno v zvezni ligi. To ne bo lahko. Naše delo moramo pojačati — še več intenzivnega dela z igralci. Odbor mora delati tako kot harmonikar s harmoniko. Ekipa se mora ojačati z igralci Mežiške doline. Naše moštvo bi moralo biti reprezentanca Mežiške doline oziroma predstavnik Koroške v zvezni ligi. Žal tako ne mislijo predstavniki TVD Partizana iz Mežice, čigar igralci so letos izpadli iz republiške lige. Nočejo nam pomagati z dvema igralcema. Gledajo preveč lokalistično. Nočejo nas razumeti in ne želijo z nami sodelovati — ne želijo, da bi predstavnik Koroške ostal za več let v zvezni ligi. Tudi nočejo razumeti, da se bo s tekmovanjem zveznih predstavnikov na Ravnah razvoj odbojke širil po vsej Mežiški dolini. Vsi se še spominjamo, ko so simpatizerji odbojke prihajali na naše zvezne tekme od Slovenjega Gradca pa do Črne. To so bili najbolj vneti navijači in naši simpatizerji. Zato našega priborjenega mesta v društvu najboljših jugoslovanskih odbojkarjev ne smemo ob koncu leta 1964 prepustiti drugim. Zavedati se moramo, da v zvezno ligo pot ni lahka. Bil sem na kvalifikacijskih tekmah v Osijeku, vem, kaj se je tam dogajalo. Naše moštvo se je moralo boriti ne samo z nasprotnikom Slavonije iz Osijeka, temveč tudi proti korupciji in vodstvu tega tekmovanja. Po našem prihodu v Osijek je bilo moštvo Slavonije že skoraj sigurni član zvezne lige. Tekmovanje bi bilo še samo formalnost. V Osijeku je naša ekipa pokazala, kaj je srčna borba — pokazala je, kako se igra odbojka. Mi, ki smo prisostvovali temu tekmovanju, ne moremo pozabiti, kakšna je bila borba med našo ekipo in ekipo Slavonije. Vam je ne znamo povedati, ker se enostavno z besedo ta borba ne more opisati. Opisati se tudi ne da veselja po naši zmagi in žalosti pri nasprotnikih. Za to peklensko tekmovanje je veliko prispeval igralec Virnik, ki je realiziral vse, kar si je izmislil, in ni bilo važno, kje je dobil žogo. Tudi Adolf Urnaut je bil velik žongler, tako da so gledalci govorili, da je v polju nepremagljiv. Celotna ekipa je dala svoje nadpovprečne zmogljivosti. Zato mi dovolite, da s tega mesta v imenu nas vseh, ki smo na tej skupščini, izrečem vsem igralcem: »Iskrena hvala in ostanimo še naprej borci za obstanek v zvezni ligi!«

Ne smemo pozabiti na uspeh naših mladink, ki so postale nepričakovano mladinske republiške prvakinje za leto 1963. Tudi njim za uspeh najlepša hvala. Žal nam razmere ne dopuščajo, in to zaradi pomanjkanja trenerskega kadra in dvorane, da bi te mlade igralke redno vadile tudi v zimskem času. Upam, da z dograditvijo nove telovadnice te pomanjkljivosti odpravimo. Igralke se bodo pa morale marsičemu odpovedati, če bodo hotele stopati po stopinjah našega standardnega moštva.

nost pri uporabi kontracepcije. Moramo si biti na jasnem, da tako resna zadeva, kot je vprašanje naraščaja, vsekakor zasluži vso skrb in pozornost.

Ob aktivnem zanimanju in sodelovanju vseh prizadetih že današnja izbira zaščitnih sredstev zadovoljuje potrebe, od uvedbe hormonskih tablet pa pričakujemo še bistveno izboljšanje trenutnega stanja. Tako bo namreč ustrezno tudi tistim, ki se iz kakršnihkoli razlogov ne morejo odločiti za zaščitna sredstva, ki so danes na razpolago.

Mere naše
nove valjarne.
Letos pa že dela

Naša bodoča skrb se bo morala podvojiti pri mladincih. Mladinci se letos niso uvrstili na vidnejše mesto na republiškem tekmovanju. Vendar imamo precej nadarjenih mladih igralcev, ki pa niso dovolj resni. Brez resnosti in marljivosti tudi uspehov ni. Naša bodoča dolžnost bo, da najdemo za mlade igralce primerne trenerja in vaditelja, da jih spravi na primerno kvaliteto raven. Le z dobrimi mladimi, perspektivnimi igralci bomo lahko živeli v družbi najboljših klubov v državi. Le s kvalitetnimi mladimi igralci bomo lahko krpali luknje v prvi ekipi. Zapomniti si moramo, da je brez mladega kadra vsako delo odveč. Tipičen primer in šola je v tem mariborski Branik, ki nima mladine in mu je ogrožen obstoj. Poskušajo reševati problem z različnimi združitvami klubov iz mariborske okolice.

Česa takega na Ravnah ne smemo dovoliti. Pri nas je odbojka že tradicija, saj igramo na Ravnah odbojko že od leta 1924. Odbor kluba je imel letos dobre odnose z našimi nadrejenimi forumi, to je z odbojkarsko podzvezo Maribor in zvezo iz Ljubljane. Sicer sta ta dva foruma bolj komandnega značaja. Zveza vodi v glavnem tekmovanje republiškega značaja, a za štajerski in koroški del ji je v pomoč mariborska podzveza. Z matičnim društvom Fužinar smo v stalnem kontaktu. Odbor društva je imel popolno razumevanje za naš klub. Društvo nam je oskrbelo finančna sredstva po našem proračunu, ki so nam ga le delno reducirali.

Skupno so naša moštva v preteklem letu odigrala naslednje tekme:

I. moštvo — 49 tekem, 39 zmag in 10 porazov;
II. moštvo — 12 tekem, 8 zmag in 4 poraze;
mladinci — 7 tekem, 4 zmage in 3 poraze;

mladinke — 1 tekmo, 1 zmaga.
Skupaj 69 tekem, 52 zmag in 17 porazov.
Za prvo moštvo so nastopili naslednji igralci:

Horvat 47, Urnaut 43, Pipan 42, Virnik 41, Dokl 40, Pogorevčnik II 39, Hojnik 37, Pogorevčnik I 31, Praznik 29, Stopajnik 27, Peruš 26, Geršak 21, Plešej 17, Rodič 8, Kobolt 6, Podpečan 5.

Na Ravnah smo odigrali 19 tekem, na tujem 50. Pač zato, ker še ni dvorane in ker doma tudi ni primernih nasprotnikov.

Odbor kluba je imel v tekočem letu 26 rednih sej in nekaj sestankov, na katerih se pa niso pisali zapisniki. Sestanke so odborniki redno obiskali z nekaj izjemami. Nekateri odborniki ne čutijo dovolj odgovornosti do družbe, da bi tudi na amaterskem področju bili aktivni, kot kažejo aktivnost na delovnih mestih. Pripominjam, da ni dovolj, hoditi na sestanke in poslušati, temveč je treba dajati konstruktivne predloge in v živi debati aktivno posegati v razprave.

Zelo pohvalno se moram izraziti o delu tajnika kluba, ki nam je bil pri našem delu v veliko pomoč. Tov. Presečnik — tajnik kluba, je svojo funkcijo nesebično v redu izvrševal. Na zadnjem sestanku matičnega društva Fužinar je bil za svoje delo javno pohvaljen kot edini tajnik v društvu Fužinar, ki je pravilno izvrševal svoje tajniške posle.

Zahvaljujem se tudi tov. Filipančiču, trenerju moštva, ki je s svojim znanjem doprinesel, da je moštvo napredovalo tako, da smo zavzeli mesto v zvezni ligi. To delo pa ni bilo lahko.

Zahvaljujem se za pomoč vsem gospodarskim organizacijam. Posebna hvala članom UO Železarne Ravne, ki so naše prošnje zmeraj ugodno rešili. Tudi občinskemu sindikalnemu svetu, Socialistični zvezi občine Ravne in sindikalni podružnici Železarne Ravne najlepša hvala za vso pomoč.

Posebna hvala celotnemu odboru in igralcem za disciplinirano razumevanje in sodelovanje pri našem delu v letu 1963.

Delovno varstvo in zdravstveno skrbstvo v tovarni

OBLETNI STATISTIČNI PREGLED S PRIMERJAVO

Poglavitna mera delovnega varstva — pogostnost nesreč in obratnih obolenj v tovarni — se je v primerjavi z leti poprej v preteklem letu 1963 takole odrazila:

Leto	% nezgod na zaposlene
1951	36,2 %
1952	36,6 %
1953	30,0 %*
1954	24,2 %
1955	19,2 %

1956	10,0 %**
1957	8,9 %
1958	9,7 %
1959	8,5 %
1960	8,7 %
1961	10,1 %
1962	10,0 %
1963	10,6 %

* — ustanovitev posebnega referata HTV.
** — uvedba nagrajevanja za preprečevanje nesreč pri delu.

Vidimo torej, da je bil nezgodnostni element pri podjetju od kritičnega stanja še leta 1952 naprej organizirano prijet ter že do leta 1956 odločno zrušen na znosnejšo mero 10,0 % nesreč letno na zaposlene. Medtem ko je utrpel prej obratno nezgodo več kot vsak tretji sodelavec na leto, je bil v letu 1956 prizadet po nezgodi le še vsak deseti sodelavec na leto.

To je bil sicer nujen, ampak pri železarski industriji vseeno svojstven uspeh dviga delovnega varstva ter je bila Železarna Ravne potem kar pet let zapovrstjo v pogledu varnega dela najboljše podjetje črne metalurgije v državi.

Od tedaj dalje je ostalo stanje več ali manj na doseženi boljši meri, se celó naprej popravljalo, vendar v zadnjih letih spet nekoliko napelo.

Za stanje oziroma za nadaljnje poslabšanje v letu 1963 moramo vsekakor omeniti večji odstotek novincev v tem letu. Čeprav je porast staleža absolutno le za okoli 200 sodelavcev, pa je menjava (fluktuacija) vseeno znatno večja, tako da moramo računati v tem letu kar za okoli 400 novinci.

Na drugi strani je pri podjetju paralelna novogradnja, ki je bila prav leta 1963 toliko močnejša oziroma materialni tok toliko bolj izpostavljen (tudi prostor) za taka prizadetja.

Globljo sliko stvarne pogostnosti nesreč pri delu pa da primerjava števila zaposlenih z doseženo realizacijo. Seveda močnejše kapacitete ter vključevanje nadaljnje mehanizacije ne morejo dati čiste primerjave tudi v pogledu pogostnosti nesreč pri delu, vendar kažejo svoj plus oziroma napredek stopnje delovnega varstva prav ti prikazi še posebej nazorno.

Leto	Realizacija v milijardah din	Število nesreč
1951	2,700	692
1952	3,102	639
1953	4,393	534
1954	5,888	470
1955	7,028	410
1956	7,342	224
1957	7,720	199
1958	8,572	216
1959	10,090	190
1960	12,494	215
1961	12,960	258
1962	12,894	263
1963	15,714	295

Hočemo samo reči, da je obtežitev proizvodov z nezgodnostnim minusom zmerom manj obremenjena, čeprav ima prav tu za sluge predvsem naprednejša tehnika.

Uspeh Železarne Ravne v borbi proti nesrečam pri delu je pomemben in viden predvsem še v primerjavi s stanjem pri združeni jugoslovanski železarski industriji. Od leta 1954, ko so za pogostnost nesreč pri delu postavljene enotne primerjave, je odstotek nesreč letno na zaposlene naslednji:

Leto	Vse železarne v državi	Železarna Ravne
1954	31,6 %	24,2 %
1955	29,4 %	19,2 %
1956	23,4 %	10,0 %
1957	20,8 %	8,9 %
1958	19,9 %	9,7 %

1959	18,8 %	8,5 %
1960	17,9 %	8,7 %
1961	18,4 %	10,1 %
1962	16,9 %	10,0 %
1963	?	10,1 %

Pogostnost nesreč pri delu pri Železarni Ravne je torej zmerom daleč pod povprečjem stanja pri vseh naših železarnah, čeprav se to razmerje zadovoljivo popravlja tudi po drugih železarskih skupnostih.

Podatki Združenja železarn za leto 1963 ob tem poročilu še niso znani, je pa nadaljnji uspeh spet zajamčen.

Za bližjo primerjavo ostrine nezgodnostnega elementa pri jugoslovanskih železarnah naj tu navedemo vsaj podatke za leto 1961 (ker novejših poročevalcev nima pri roki).

Odstotek nesreč letno na zaposlene je bil pri posameznih teh podjetjih torej takle:

Železarna Zenica	25,8 %
Železarna Jesenice	17,9 %
Železarna Sisak	15,1 %
Železarna Ravne	10,1 %
Železarna Štore	9,1 %
Železarna Smederevo	14,5 %
Rudnik in železarna Vreš	13,2 %
Železarski rudnik Ljubija	10,4 %
Železarna Ilijaš	25,9 %
Železarna Nikšić	20,7 %
Koksarna Lukovac	13,2 %
Žižarna Alipašin most	26,5 %
Valjarna Zemun	20,0 %
Povprečno	18,4 %

Torej tudi primerjava s stanjem pri sorodnih podjetjih v državi je za Železarno Ravne pozitivna. Boljši rezultat je dosegla v navedenem in v zadnjih letih le Železarna Štore.

Toliko bolj bi bil zanimiv in poučen razgled o delovni varnosti pri železarski industriji drugih držav. Pred leti smo te rezultate — primerjave — bliže zasledovali ter objavili v skupnem pregledu stanja pri združeni jugoslovanski železarski industriji, novejši podatki pa manjkajo.

Edino priročni STAHL-EISEN KALENDER 1964, ki objavlja te podatke za združeno železarsko industrijo Zahodne Nemčije za leto 1962, je pri rokah in objavlja te prikaze:

— V njihovo statistiko o nezgodnostnem elementu je zajetih 165 podjetij, kar pomeni 98,6 % vseh — torej kar polni prikaz.

— Statistika zajema torej kar 410.313 železarskih sodelavcev in je zato toliko bolj objektivna.

— Teh 410.313 železarskih sodelavcev je utrpelo leta 1962 skupno 56.491 obratnih nesreč + 5523 nesreč na poti na delo = 62.014 nesreč, ki je vsaka povzročila nad 3 dni bolezenskega izostanka.

— To pomeni, da je bila pogostnost nesreč pri zahodno-nemški železarski industriji v letu 1962 skupno za ca. 15 % nesreč letno na zaposlene (pa nezgode do 3 dni bolovanja niti niso vštete).

Železarna Ravne se torej s svojimi 10 % pa tudi združene jugoslovanske železarne v zadnjih letih s povprečjem okoli 17 % nesreč letno na zaposlene v tej primerjavi ne odrežejo slabo, predvsem ne, ker so v naših izkazih zajete vse nesreče — torej

tudi tiste od 1 do 3 dni bolezenskega izostanka.

Seveda pa v primerjavi pogostnosti nesreč po storitvi na moža naše železarne še daleč zaostajajo.

— Omenjeni statistični vir za stanje varnosti pri zahodno-nemški železarski industriji dalje izračuna, da so imeli navedenega leta 72,1 nezgod na milijon delovnih ur.

Če primerjamo ta izračun s stanjem pri Železarni Ravne (leta 1963 — nad 6 milijonov izvršenih ur in 295 nezgod), najdemo, da je bilo pri nas le ca. 50 nezgod na milijon delovnih ur.

Torej za nas vsekakor pozitivne primerjave (dokler seveda ne vključimo storitve)!

Zdravstveno skrbstvo oziroma uspeh zdravstvenega skrbstva v delovni skupnosti najbolj izpričuje znižanje bolezenskih dni.

Čeprav je bolezenski izostanek na nezgodo iz leta 1962 na leto 1963 povečan od povprečno 25 na povprečno 26 dni izostanka na nezgodo, so bolezenski izostanki za siceršnja bolehanja članov kolektiva znižani od

leta 1962 v letu 1963

44.352 35.918 dni,

in to pri večjem staležu zaposlenih.

Nekih izrazitejših primerov obratnih obolenj ni — razen že zasledovanih in zgrabljenih primerov silikoze.

Zdravniška služba odločno posega v vse sumnje in raziskave na delovnih mestih ter je razvila dosleden študij medicine dela v tovarni. O tem so na razpolago posebni izkazi in poročila, ki pa jih tu ne kaže krajše — laično povzemanj.

ZAKLJUČEK

Pri utrjevanju delovnega varstva je torej podjetje doseglo svoj uspeh doma in tudi v medželezarskem merilu. Zadnja leta pa nastopa neka stagnacija, kar ni dobro.

Zdravstveno skrbstvo in raziskave v tem smislu so v napredku in so prvi rezultati vidni prav pri zmanjšanju bolezenskih izostankov.

Novogradnje že prinašajo boljše pogoje na delovnih mestih, izobraževanje pa jača varnostno izobrazbo in disciplino.

Služba za delovno varstvo

KAKŠNO POIMENOVANJE PA JE ŽE SPET TO?!

Celó na plakatu, ki je vabil na razstavo turističnih motivov koroških krajev, smo dobili novo poimenovanje: Turistični motivi koroške regije.

Že tako je zadosti tujk na tem vabilu, a smo rodili še neko »regijo«.

Ne, tako ni treba, niti tako daleč ne bi smeli zaiti, pa če sicer še tako jahamo na tujih poimenovanjih. Razstava ni bila ničesar drugega kot izbran slikovni prikaz naših koroških krajev, posebnosti iz teh krajev. Namesto te spufane »regije« bi zmerom lahko rekli področje ali območje, predvsem pa kraj in bi tod bivajoči Slovenci stvar razumeli. To še predvsem, ker tudi v našem kraju že takó sami radi in po nepotrebnem sučemo poimenovanja. Sicer pa je bila razstava lepa.

KSAVER MEŠKO

V Slovenjem Gradcu se je od Meška na njegovi zadnji poti poslovilo 3000 ljudi, na vetrovnih Selah jih je bilo težko šteti, vendar pravijo, da je bilo pogrebcev nad 1000.

Prišlo je slovensko zastopstvo iz Celovca, predstavnik obeh domačih občin sta govorila, književniki pa so z žalno sejo počastili svojega najstarejšega člana, V Slovenjem Gradcu so ustanovili Meškov sklad, iz katerega bodo štipendirali slaviste, namesto vencev na grob pa bo selska knjižnica dobila nove knjige v trajno korist in spomin.

Tako je vsa Slovenija, posebno pa Koroška, počastila človeka in pisatelja, ki je s svojim življenjem in delom zbujal občudovanje in spoštovanje.

Iz Ključarovec doma se je Meško šolal v Ptuj, Celju, Mariboru in Celovcu, da bi nato domala vse svoje življenje posvetil Koroški. Šentanel, Marija na Zilji in dvakrat Sele so glavne postaje njegove poti; koliko pa je bilo vmesnih!

Kot zaveden Slovenec je Meško v času najhujšega ponemčevanja delal za slovensko stvar na Koroškem. Pretresljiva je črtica, v kateri popisuje, kako je s strahom v srcu čakal na izid usodnega plebiscita. Pregarjali so ga in zapirali in kakor je bil sicer miren in blag človek, je takrat zapisal grenke besede:

Do smrti ne zabim. Prišlo jih je dvajset in pet! —
Spomin nate, Avstrija, bodi...

Med drugo svetovno vojno pa je bilo še huje. Ponižanju je sledilo ponižanje in zaporji so se vrstili: Šmartno pri Slovenjem Gradcu, Rajhenburg, internacija na Hrvatsko, v Bosno in Srbijo. Osvoboditev je dočkal v stiškem samostanu in se nato spet vrnil na svoje Sele.

Meško je pisal pesmi, črtice, povesti in drame. Dve leti starejši od Cankarja sodi med sopotnike moderne. Doživel je čas, ko je bil med najbolj brani in slavljene slovenski književniki. Prevajali so ga v češčino in nemščino, igrali njegovo dramo v Ameriki. Ko je Izidor Cankar v letih 1910—1911 popisal deset najznamenitejših slovenskih umetnikov (Obiski), je bil med njimi tudi Meško.

Kakor pa so ga takrat mnogi neupravičeno dvigali nad Cankarja, tako so ga v poznejših obdobjih nepravilno potisnili daleč navzdol. Pa vendar se resnica o Meškovi umetnosti ne zdi tako zapletena.

Res je, da Meško ne premore niti silovite Prežihove življenjske sle niti Cankarjevega žgočega razuma in hrepenenja, ne Zupančičeve zvočne virtuoznosti. Toda če že ni v samem vrhu naše književnosti, blizu njega je s svojimi najboljšimi stvaritvami prav gotovo.

Nastanek stare Jugoslavije, doba med obema vojnama, okupacija in NOB ter ljudska revolucija in graditev socializma, vse to so obdobja velikih družbenih premikov in razrednih bojev. Vse te dobe so zahtevale od književnikov, da se morajo vključiti v boj in živo ter prizadeto pisati o problemih časa in ljudi v njem ter na ta način pomagati pravični stvari do zmage.

Če Meško tej zahtevi ni mogel slediti, mu tega nikakor ne moremo šteti v zlo in zaradi tega njegova umetnost nima nič manjše cene. Bil je po naravi lirik, in ko je v svojih najboljših letih s pisano besedo in z dejanji krepko stal na strani Slovencev, je storil tisto, kar marsikateri od njegovih sodobnikov ni.

Nato so prišla leta — ne pozabimo, da je preživel tri generacije! — in on je ostal zvest svojemu umetnostnemu nazoru. Ostal je pri svoji tihi, nad vsakdanjost dvignjeni umetnosti, polni plemenitih misli in čustev, ki jih je podajal v izbrušeni besedi.

Ob njegovi umetnosti se človeku zdi, da govori iz nje izkušnje in modrost stole-

tij, tako umirjena in dobrotna je. Za trenutek občutimo vso razliko med takšno umetnostjo pa med tisto, ki jo običajno srečujemo. In razumemo: če ima umetnik vsak dan, domala vsako uro pred očmi nenehno se ponavljajoče človeške mejnike: rojstvo — poroka — smrt, potem se mu mora zdeti vse tisto, kar je vmes, manj pomembno, celo ničevno.

Ker pa je prav to »vmesno« vse naše življenje, zato nam je takšna zamišljena in trpka umetnost nekoliko odmaknjena, zato Meška tudi ni mogoče brati vsak dan in ob vsakem času.

Pa vendar so v življenju slehernega človeka ure ali tudi samo trenutki, ko si želi miru in se zapre vase. To pa so ure, ko človek seže po Meškovih črticah. In ko jih prebira, se pogovarja z najtišjim slovenskim pisateljem ter se ga nauči ceniti.

Marjan Kolar

Komedija na domačem odru in še kaj

V režiji Štefke Smonkerjeve je ravenška Svoboda sredi januarja postavila na oder komedijo ameriških avtorjev Barasha in Moorea »Cvetje hvaležno odklanjamo«.

Že dejstvo, da ima delo dva avtorja, dokazuje, da ne sodi v visoko dramatiko. Umetnine pač ne nastajajo v koprodukciji — razen morda pri filmu — in prevajalec sam je komedijo označil kot »enega od številnih proizvodov dramaturške industrije«.

Igra je varianta Molièrovega »Namišljenega bolnika«, postavljena v povojno ameriško življenje. Vsebuje vse standardne rekvizite: karikirane like, zaplete, ki rastejo iz nesporazumov, in naključja, ki te nesporazume spet rešujejo.

Zgradba je domiselna, besedne in tudi karakterne komike dovolj, skratka — glavni namen dela je, razvedriti ljudi.

Ker vemo, kako težko je danes dobiti

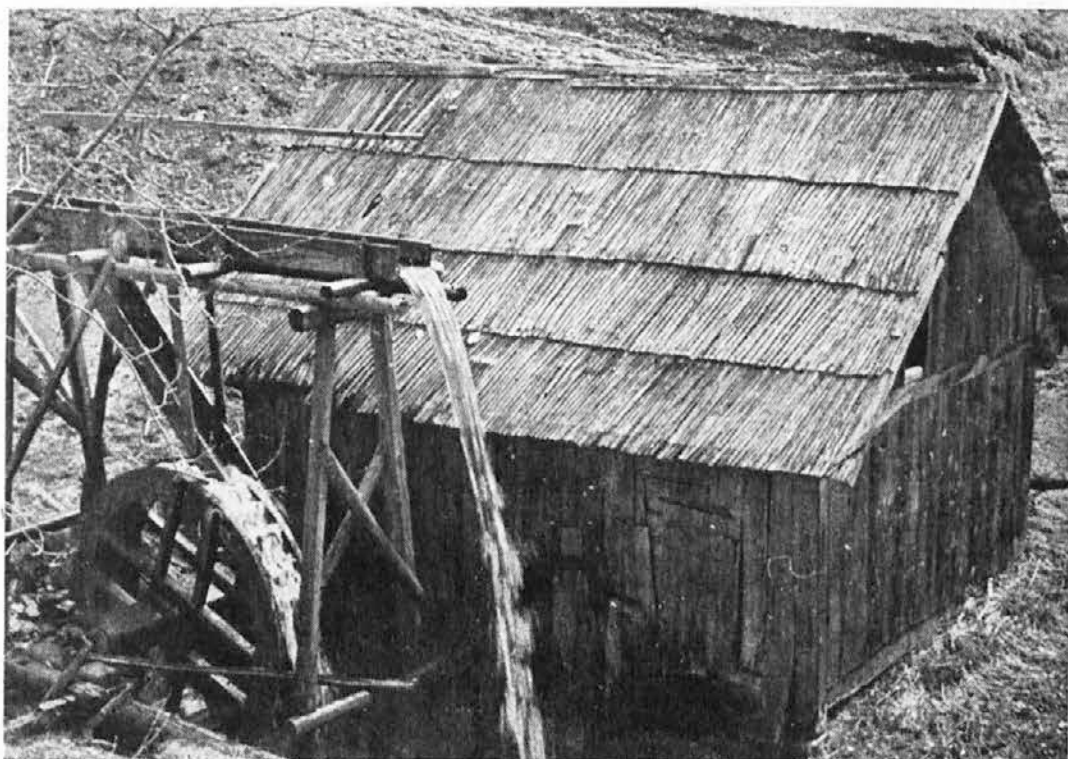
ljudi za brezplačno delo — študij dramskega teksta pa je nedvomno precejšnje delo — in ker so se tokrat pojavili na odru skoraj sami novi obrazi, ki so pokazali precej talenta, gre vsem, posebno pa režiserki, priznanje za trud.

Ker pa je kljub temu bil obisk na Ravnah precej majhen, še nekaj besed o našem občinstvu in naši ljudski prosveti na sploh.

Brezbrižen odnos do amaterske kulturne dejavnosti ni niti nov niti ni značilen samo za naš kraj. Kljub temu pa le preradi kritiziramo kar počez, kako so naši ljudje nekulturni pa taki in taki.

Oglejmo si torej, kaj vse zahtevamo od povprečnega občana že danes in kakšnega si želimo v prihodnje.

Najprej mora biti dober delavec in mora vsako leto narediti za nekaj odstotkov več

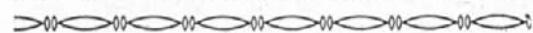
Mlin pa melje... Svojeviti zvok in lišp naše pokrajine, ki se sedaj racionalno umika

Sprememba nagrad za preprečevanje nesreč pri delu

Naša delovna skupnost je tedaj prižgala vzporedno luč za borbo proti nesrečam pri delu.

Že prav: vsi skupaj imamo skupno in vsak svojo dolžnost za utrjevanje varnosti dela socialistične delovne vzajemnosti, sleherni posameznik pa še svoj lastni interes za ohranitev delazmožnosti. Te naloge in ta interes so tako utemeljeni, da morajo storiti svoje. In so tudi storili. Ob njih se je zrušila in se ruši pogostnost nesreč po delavnostih, da je veselje. Prva dolžnost in življenjski interes sta podkrepila pažnjo, nadzor in preventivo — in če kje, so vsaj tu na mestu tudi disciplinski ukrepi proti neupoštevanju varnostnih norm in proti malomarnostim posameznikov, ki ogrožajo varno delo. Prva sta torej dolžnost in življenjski interes — zakaj potem tu še neko nagrajevanje?!

Toda pri Železarni Ravne smo na kritični meri le uvedli še dodatni interes za utrditev varnega dela — uvedene so bile letne oziroma polletne nagrade za preprečevanje nesreč pri delu. **Ob prvi taki uvedbi je padla pogostnost nesreč kar za polovico te mere** (glej na drugem mestu). Tako

kot prejšnje leto. To mu vzame 7 do 8 ur. Da bo tem naporom kos, mora tudi spati 7 do 8 ur. Če mu pustimo, da v miru pospravi dnevne obroke hrane, in ne zahtevamo, da kar s polnim želodcem plane k izobraževanju, političnemu izgrajanju, družbenemu upravljanju, k vzgoji otrok in rekreaciji, mu ostane še 5 do 6 ur na dan.

V tem času naj bo naš ljubi občan po vrsti: ekonomist, politik, filozof, dijak, športnik, mož, oče in potrošnik — ali celo ustvarjalec — kulture.

Norma je huda. Ker pa na srečo standard raste in ker poskrbita radio in televizija vsaj za nekaj iger na teden (pustimo filme ob strani), je precej bolj verjetno in celo razumljivo, da bo gledal in poslušal naš občan igre raje doma kot v dvorani.

Na drugi strani pa naša ljudska prosveta trmasto vztraja pri klasičnih vzorcih dela, s katerimi je pred 40 in celo pred 20 leti — takrat še brez hujše konkurence kina in RTV — res privlačila občinstvo, in nikakor ne mara reformirati svojega načina dela.

Zdaj je seveda razumljivo, da ekipa mladih zanesenjakov lahko vloži v neko delo precej truda, pa kljub temu ne doseže vsaj tistega osnovnega priznanja, ki ji gre — polne dvorane.

Brez krivde krivi so oni in mi. Rešitev? Najbrž bo treba enkrat nesentimentalno pogledati resnici v obraz in se kdaj temeljito pomeniti o vsebini in oblikah sodobne umetnosti, o njeni komunikativnosti in angažiranosti ter o našem odnosu do nje.

Morda so komorne predstave v manjšem prostoru en izhod, zahtevnejši sodobni teksti druga možnost. Seveda pa se moramo kar na začetku odločiti, ali hočemo tvegati ali ne. Sodobna umetnost pač ni vedno pravovernna, ne hodi vedno po izhopenih poteh in sodobna komedija iz našega življenja ne povzroča samo smeha, temveč večkrat tudi zaboli — zato pa skoraj zanesljivo napolni dvorano.

n. r.

smo postali najboljši med železarnami v državi in smo to mero še dalje znižali.

Da, tudi po več drugih železarskih skupnostih so spodbudili rušenje neugodnostnega elementa še s posebnim nagrajevanjem, seveda pa te akcije nikjer niso obesili samo na nagrajevanje.

Vsaka taka izredna spodbuda pa zvodeni, če postane redna. Čeprav so ob uvedbi te pozornosti zdrknile nezgode kakor plaz na znosnejšo mero, sedaj že osem let tičimo tako rekoč na mestu in so nas prekosili kolektivi, ki ne dajejo nobenih takih nagrad.

Nekako zmrznilo je torej vse skupaj ob doseženi stopnji in iz obratov smo dobili razne nove predloge, da bi to stvar bliže aktivizirali.

Delavski svet podjetja je končno sklenil: — nagraditvena vsota za ta namen ostane;

— vse skupaj pa se združi z nagradami za neprekinjeno delo;

— osvojena je torej mera po bolezenskih izostankih;

— nagrade se izplačujejo vsake tri mesece.

Navodila za ravnanje z vodikovimi jeklenkami

Da čim širše in čim bliže opozorimo službena mesta, ki so dolžna oskrbeti posamezna varnostna navodila za različne take uporabe in opravke, objavljamo enega izmed pomembnih takih napotkov za varno delo.

1. Vsakršno delo, t. j. premaknitve, postavitve, je dovoljeno opravljati dotičnemu, ki je neposredno odgovoren za upravljanje takšnega dela.
2. V delavnici sme biti samo toliko jeklenk, kolikor jih je za delo potrebnih. Rezervne jeklenke morajo biti shranjene v za to namenjenih prostorih.
3. Jeklenka, namenjena za uporabo, mora biti pritrjena na zidne sponke ali na kaka težja telesa. Vodikova jeklenka lahko tudi med obratovanjem leži.
4. Jeklenka mora biti oddaljena od toplotnih žarišč, kot so ogrevalne, žarilne peči, kovaška ognjišča itd. najmanj 10 m.
5. Pred priključkom redukcijskega ventila je treba iz ventila jeklenke izpihati prah in nesnago, da ne zamaši ozkih prehodov in ostalih priključnih naprav.
6. Ventil naj se odpira vedno počasi brez sile in uporabe klešč. Če se ventil odpira z matičnim ključem, se ta med obratovanjem ne sme odstraniti. Ventile jeklenk ne prijemati z mastnimi rokami in tudi ne mazati z oljem. Oseba, ki odpira, ne sme stati tako, da ji mlaz vodika udari v lice.
7. Razhlajenih ventilov, ki so pokriti z roso ali srehem, ne ogrevati s plamenom ali kakim vročim kovinskim predmetom, ampak le z vročo vodo.
8. Kadar plina ne uporabljáš več, zapri ventil. Enako pri prazni jeklenki.

Tako se združi pozornost do varnega dela z vsemi drugimi prednostmi v eno nagrajevanje, kar je korak naprej.

Upravičenost do stimulusa za preprečevanje nesreč pri delu bo torej odvisna od čim manj izostankov od dela (čim manj bolezenskih odsotnosti), kar pa je nazadnje v istem namenu, kajti vsaka nezgoda nujno povzroči bolezenski izostanek. Že pri prvem bolezenskem izostanku bo šlo polovico mere, naprej pa cela.

Toliko bolj pa bodo morala obratovodstva paziti, da se povzročitelji in sokrivci nezgod od vseh namembnih dodatkov takoj izločijo, kajti kak smisel bi bil, da bi sokrivec nesreče (ki ne bi boloval) nagrado prejel, tisti pa, ki je bil po krivdi drugega prizadet (in bi moral izostati), nagrado izgubil. Da, izgubi jo, ampak krivec oziroma sokrivec je ne more dobiti. Proti povzročiteljem nesreč morajo obrati ustrezno ukrepati, kakor proti vsem takim malomarnostim, ki povzročajo nesreče (npr. neuporaba zaščitnih sredstev itd.).

Poleg dolžnosti in interesa za varno delo, ki jih ima in se jih zaveda vsak sodelavec, je torej tu še naša posebna spodbuda za napredek varnega dela.

Da bi bila učinkovita za srečo in uspeh vseh sodelavcev!

9. Vsako okvaro, ki jo opaziš na ventilu, javi takoj mojstru.
10. Vsaka jeklenka mora imeti svoj redukcijski ventil. Zamenjave so nedopustne.
11. Morebitno okvaro redukcijskih ventilov sme popravljati samo za to odgovorna oseba.
12. Pri odpiranju jeklenke mora biti redukcijski ventil vedno zaprt in regulirni vijak do kraja odvit v levo.
13. Regulirni vijak se sme previjati v desno šele takrat, ko prvi manometer pokaže pritisk v jeklenki.
14. Kadar prenehamo z delom in ventilne jeklenke zapremo, se mora regulirni vijak ventila odviti do kraja, tako da se membrana razbremeni.
15. Vsako okvaro na redukcijskem ventilu javi takoj mojstru. Popravilo lahko opravi samo za to odgovorna oseba.
16. Pazi na gumijaste cevi, da se ne pokvarijo ali vnamejo.
17. Kolikor ventil jeklenke prepušča vodik zaradi slabega tesnjenja, je potrebno jeklenko prenesti na odprt prostor in jo do kraja izprazniti.
18. Jeklenke se pri prenašanju in odlaganju ne smejo metati, ne glede na to, ali so polne ali prazne.

SVOBODA

DPD SVOBODA je živahno in iznajdljivo uvedla novo sezono: domača uprizoritev in gostovanja. Morda smo do te spodbude celó premalo pozorni, vendar obiskovalci so zmerom zadovoljni. Kritika je sicer lahka, delo pa seveda zahtevnejše, zato smo vsem, ki idealno sodelujejo in po svoje žrtvujejo za dobro vseh, tudi hvaležni. Seveda pa je zahtevam predvsem na tem področju v tako hitro napredujočem svetu tudi zmerom težje ustreči. To vsi vemo, ampak če bo šlo v tej gostoti in pestrosti naprej, bo lahko obračun leta nadvse pozitiven.

Prof. Tone Sušnik

Med Slovenci v Italiji

Popotni vtisi

Hladno jutro me je sprejelo, ko sem v Trbižu stopil iz vlaka. Štiri zjutraj je, dolgčas in hlad. Pomalem se svita. Čudovita zarja je zasijala in zažareli so vrhovi gora: Montaža, Viša, Kanina, Mangarta. Žal se je siva tančica kmalu ovila okrog vrhov. Sončen dan se je rojeval.

Trbiž je star trg in največji kraj Kanalske doline, dela Koroške, ki je po letu 1918 prišel k Italiji. Kanalska dolina šteje le nekaj vasi, stisnjene pod košate Višarje.

Stari del trga leži ob Beli, tu so se naselili obrtniki, ob cesti pa se razvija novi del: trgovina, gostilna, spet trgovina... , trg prerašča v turističen kraj. V poletnih mesecih se avtomobili kar vrste, v obe smeri je kolona nepretrgana. V teh mesecih je Trbiž domalega povsem nemški. Sem vozijo tudi svinca z Rajblja in od tod z vlakom dalje. Tu ima svoj hotel vnučinja zadnjega Plešivčnika, s Plešivca za Uršljo goro.

Prvi dan sem si ogledal prelepo dolino Zajezerje, alpski kot, ki mu stena Montaža zapira pot. Naslednji dan pa sem bil na Višarjah. Na vrh se danes pripelješ z žičnico, včasih pa so hodili romarji peš po strmini in nosili celo polena na vrh. Kdo ve, če ni žičnica usodna za slovenski značaj Višarj.

Na prvem vrhu je zrasel hotel; tja se vozijo turisti — Nemci in Italijani. Večji hotel pa grade v dolini. Okrog cerkve so še slovenski napisi, ravno tako v cerkvi na okenskih prtihi in na križevem potu. Pred nekaj leti so cerkev obnovili. Freske so delo Toneta Kralja, tudi Križev pot je on naslikal. Tu je služboval tudi pisatelj Meško. Kdor pa je bral Prežihovo Jamnico, se bo spomnil Ajtinega romanja na Višarje. Včasih so iz naših krajev precej radi romali sem. Z vrha pa je bogat razgled po okoliških gorah: Dobrač, Ojsternik nad Ziljsko dolino, Viš, Montaža, Kanin; naš Mangart pa se je le kdaj pa kdaj razodel radovednim očem, kot da bi se zavedal svoje veličine.

Nova etapa poti. Pot sem nadaljeval z mariborskimi slavisti. Noč. Spimo kar v avtobusu. Spimo? ...

Zbudili smo se v deževno jutro. Odpekljali smo se pod Mangart, pod mangrtsko steno, k Belopeškim jezerom. Imenujejo jih tudi Klanška jezera. Pred sto leti jih je v vsej romantični divjosti naslikal slovenski slikar Pernhart, s Koroške doma. Mangrtska stena pa je bila vsa prekrita z gostimi, temnosivimi oblaki. Deževne kaplje so prav počasi padale in nas preganjale.

V Trbižu smo se vključili v kolono avtomobilov, ki so prišli z beljaške strani. Nas so zanimalo slovenske vasi, njih prebivalci, slovenska beseda, nje življenje.

Zabnica. Danes še več ali manj slovenska vas. Prva razočaranja. Starši kaj radi govore z otroki nemško, šola je italijanska. Menijo namreč, da je prav, če se otroci uče jezika sosedov in zanje so sosedje pač Nemci, Avstrija, turisti, ki prihajajo sem, čeprav so jim naravni sosedje Slovenci v

Zilji, zgornjem Rožu. O kaki prebujeni narodni zavesti res ne more biti govora. In Zabnica je najbolj slovenska vas v Kanalski dolini. Tu je v cerkvi še delno slovensko opravilo. Iz ust starejših še čuješ domačo slovensko besedo.

Dež nam je čedalje močneje nagajal in so nas spremljali prav hudi nalivi. Višarje so se zagrnilo, tudi Zajezerje ni bilo vabljivo.

V Ovčji vesi smo obiskali grob župnika Jurija Prešerna, pesnikovega brata. Na grobu še piše: Tukaj počivajo... , danes pa je slovenščina že redkost. Ta vas je edina naselja razgovoru med Mussolinijem in Hitlerjem. Po tem dogovoru naj bi se Nemci in Slovenci iz Kanalske doline preselili na nemško stran. Edino iz Ovčje vesi so se izseljevali.

Pređen se Kanalska dolina zoži in se usmeri proti notranjosti Italije, sta še dve vasi delno slovenski — Ukve in Lipalja ves; tu je še kakih 30 Slovencev.

Pri Pontebi smo zavozili v slikovito Železno dolino, kjer je prostora za mrzlo Bello, cesto in železnico, ki se prebija skozi niz predorov. Ob nalivu so kar sproti nastajali mogočni slapovi.

Pomalem smo se odcepili od glavne ceste in zavili v hribovito Rezijo. To je najbolj izolirani del, kjer živijo Slovenci, zaprti v svoj svet. Nekoč so bili bolj povezani s Korošci; ko pa je bil del doline Bele proti Pontebi romaniziran, se je ta vez pretrgala.

Starejši ljudje pri nas se še spominjajo gvažarjev iz Rezije. Največje naselje so Ravenci; to je tudi upravno središče. Po okoliških grebenih — posebno večjih ravnin v Reziji ni — so raztresena naselja: Stolbica, Njiva, Mušci, Učje.

Ker je dež lil kot gosta zavesa, pravza-

prav nikamor nismo mogli. Nekoliko smo se le pomudili med njimi, a ne v Ravenicah. Tu je bilo oko postave sila budno. Mirneje, morda tudi zaradi dežja, smo se pomenili z domačini v Mušcih.

Življenje je težavno, mnogi gredo v svet kot sezonski delavci, nekateri pa se iz tujine sploh ne vrnejo. O slovenski narodni zavesti skoraj ni govora. Sami celo menijo — tako so jih učili — da njihov govor ni slovenski. Bili bi prej pripravljene verjeti, da je njihov jezik poseben slovanski jezik, neka mešanica slovanskega in avarskega jezika; danes pa bi jih nekateri radi celo prepričali, da govore furlansko narečje.

Pri prvem srečanju bi tak občutek res lahko imeli. Melodija govora in številne furlanske besede v besedišču nas bi lahko v to zavedle. Ko pa smo se začeli zanimati za domače izraze za orodje, obleko, hrano, štetje in podobno, smo se lahko prepričali, da je to čisto slovensko narečje. Zanimivo štejejo. Ponekod kot naši Šentanelci ali Strojanci: štirredi, patredi in podobno, bolj razširjeno pa je dvakrat dwaisti (40), dvakrat dwaisti anu deset (50), trikrat dwaisti (60).

Iz Rezijske smo se podali proti Terski dolini, a smo zaradi dežja prišli le do Tera. Tu je govor mnogo razumljivejši, neprebujena pa je tudi tu narodna zavest. V vseh teh krajih ni slovenskih duhovnikov niti slovenskih šol. To velja tudi za vso slovensko Benečijo. Duhovniki pa bi bili prav v teh agrarnih krajih stebri slovenstva. Na splošno pa je tod življenje lažje kot kje v Reziji.

Proti večeru smo prišli v Videm, glavno mesto Videmske pokrajine — Furlanije. Mesto samo je veliko kot Ljubljana, le bolj živahno je. V njem živi tudi nekaj tisoč Slovencev. Tu izhaja slovenski časopis za Benečijo — Matajur. Tu je dolga leta služboval buditelj beneških Slovencev Ivan Trinko.

Jutro je bilo čudovito sončno. Z gradu, ki se dviga v sredini mesta, je bil bogat razgled po vsej okolici prav tja do Julij-

Dedek Mraz v vrtcu. Tu je bistveno pozorišče za te zadeve in so se tudi zastopili

skih Alp — zadaj smo slutili celo Triglav, Matajur in rezijanske strmine.

Iz Vidma smo se odpeljali proti Čedadu po ovinkih skozi Tarčent. Od tod so bili doma oglarji, ki so prišli k nam v začetku 19. stoletja — Čekoni, Fortini.

Čedad — Forum Julii. Kdor je bral Erjavčev povest »Ni vse zlato, kar se sveti«, se Čedada spominja. V čedadski knjižnici hranijo tudi star slovenski rokopis — Čedadski rokopis.

Čedad je prav prijazno mesto, je pa dokaj umirjeno. Ogledati si je vredno muzej, v mestu pa langobardsko svetišče in slikovit Hudičev most čez modro Nadižo. Lok se dviga 30 m nad vodo, kar je za 17. stoletje drzno. Pravijo, da je graditeljem pomagal hudič.

Južno od Čedada se nam je odprla obsežna Beneška ravnina. To je pasivna agrarna dežela. Zdaj grade nekaj industrijskih objektov. Slovenci so se naselili v hribovit severni del Benečije.

Tod je slovenski živelj najtrdnjši v Videmski pokrajini. Iz teh krajev je izšel in tu je tudi deloval Ivan Trinko, pesnik, politik, profesor in duhovni vodja mladim slovenskim duhovnikom. On jih je vzgajal v trdne stebre slovenstva, kakršnega je opisal Bevk v liku kaplana Čedermaca. Danes so slovenski duhovniki tod redkost.

Trčmun pod Matajurjem, rojstna vas Ivana Trinka. Tu še zdaj žive Trinkovi sorodniki. V hiši je še soba, kjer je Trinko preživel zadnja leta svojega dolgega in plodnega življenja. Tu je tudi umrl, star 91 let. Pokopali so ga na domačem pokopališču in z njegovega groba se lepo vidi Matajur.

Po precejšnjem številu serpentin smo se spet spustili v dolino. Pred Gorico, postajo tega dne, smo si ogledali še dva kraja: Lander z Landrsko jamo in Laze, kjer je pokopan »Čedermac«.

Če kdo pozna Aškerčevo pesnitev »Atila in slovenska kraljica«, se spominja, da se

je ta legendarna slovenska kraljica z ljudstvom vred skrila v Landrsko jamo.

Jama je domalega nedostopna. Do nje so speljali stopnice — okrog sto jih je. Gradili so jih leta 1001 — letnica je vklesana v eno izmed stopnic. Jama je precej prostorna in je nudila varno zavetišče beguncem, postavili pa so si tudi oltar. Ta je lep baročen in je iz leta 1447, delal pa ga je Šimen iz Loke. Dvakrat na leto je tu celo maša. Župnik v Landru je Italijan, vendar ob takih romanjih farani lepo slovensko pojo. So pa tod same slovenske vasi, šole pa italijanske.

Ta vpliv smo okušali v Lazah. Tu smo obiskali grob Antona Kofola, duhovnika, ki je s svojo narodno zavednostjo služil Bevku za lik kaplana Martina Čedermaca. Ko smo se vračali s pokopališča, so nas začeli otročaji obmetavati s sadjem. To je že plod šolske vzgoje. Politično in kulturno delo je v vsej pokrajini težko.

Mrak je pomalem legal, bili smo lepo utrjeni od dolge hoje, saj smo lep del poti prepešali. Proti večeru smo prispeli v Gorico.

Gorica, Goriška. Ti kraji so prišli pod Italijo po prvi svetovni vojni. Slovenci so tod politično mnogo zrelejši, kot pa smo jih srečavali doslej. Tu je tudi kulturno-prosvetna in politična dejavnost Slovencev prav živahna. V slovenskih vaseh so tu slovenske šole, v cerkvah je slovensko opravilo, tudi slovenske srednje šole imajo, majhna semenišča, internate, slovensko gledališče. Italijani paralizirajo to dejavnost s štipendijami, s snubljenjem in podobno.

Zakaj ta razlika med Benečijo in Goriško (isto bi veljalo tudi za tržaški del)? Zakaj na eni strani slovenske šole, raba slovenščine v cerkvah, drugod pa ne?

Italijani smatrajo Videmsko pokrajino za čisti del Italije, priključen že ob združitvi Italije, Goriška in Tržaška pa sta prišli k Italiji s političnimi potezami. Drugič pa so morali na Goriškem in okrog Trsta računati s politično in kulturno prebujenim prebivalstvom.

Gorica je bila do prve svetovne vojne eno izmed pomembnih kulturnih žarišč Slovencev. V Gorici sta npr. živela pesnik Simon Gregorčič in pisatelj Fran Erjavec, Gorica je gledala obglavljenje vodij tolminskih upornikov 1613. leta.

Nad mestom vlada mogočen, starodaven grad, prava trdnjava, ki je bil svoje dni domalega nezavzet. Danes je tu muzej, prostori so opremljeni kot nekoč: sobane, zapori, okovi, prostor za zasliševanja, grajsko obzidje.

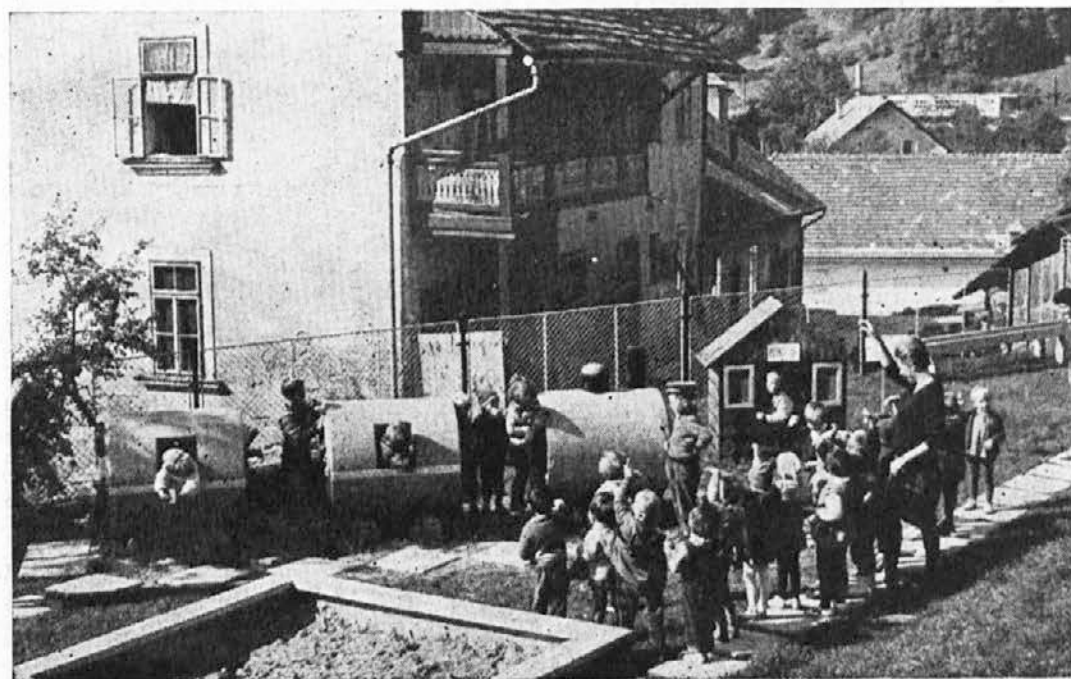
Napisi po mestu kljub italijanskim obrazilom pričajo, da so trgovci in obrtniki povečini vsaj po rodu Slovenci, se pa lahko povsod slovensko pogovoriš.

Tudi Prežih je kot 17-leten fant delal v Gorici nekaj mesecev; takrat, ko je skušal v Ameriko.

Za slovo smo se odpeljali še na goriško pokopališče na Erjavčev grob. Bil je brez cvetja, neočiščen. Tu smo videli tudi, kako nesmiselno teče meja. Koj za pokopališko ograjo so naši kmetje obdelovali polje, podobne primere imamo v mestu samem, kjer je meja kar okrog hiš speljana, ali pa spada ena stran ulice k Italiji, druga k Jugoslaviji.

Tudi tržnico — prodajo so igrali v vrteu. Zadosti fletno

In seveda tudi »vlak« je bil na vrsti. Vse po predpisih

Iz Gorice nismo šli kar naravnost proti Trstu, peljali smo se čez kamenito planoto Doberdob — »slovenskih fantov grob«. Na koncu planote je fantastično velik spomenik, kakršne so znali postavljati samo Italijani pod Mussolinijem. Posvečen je padlim »pro patria« (za domovino) in na tablah beremo slovenske priimke fantov, ki so padli »za domovino«.

Prijeten vtis je napravila na nas vas Doberdob. Tu so Slovenci zavedni, šola je slovenska, napisi po trgovinah in v cerkvi so slovenski. Še en skok mimo Trsta v Oglej. Tod je bil sedež oglejskih patriarhov, odkoder so prihajali misijonarji v naše kraje vse do Drave. Sem je šel Prešernov Črtomir (Krst pri Savici). V Ogleju je mogočna bazilika iz 4. stoletja z lepimi mozaiki po tleh. Danes je sedež patriarha v Vidmu.

Iz Ogleja smo krenili proti Trstu, najprej v njegovo okolico. Bazovica. Sredi kraške pušče stoji lep spomenik, slovenskim talcem fašističnega terorja v spomin. Ustrelili so jih leta 1935.

Repentabor. To je priljubljena izletniška točka Tržačanov. Tu je dobro ohranjen slovenski tabor, veliko obzidje okrog cenkve, kamor so se zatekli okoličani pred Turki. Tu smo okušali kraški teran in na nasprotnem pobočju preko meje smo opazovali sredi kraških borov Kosovelovo rojstno vas Tomaj.

Stari Devinski grad je že dolgo v razvalinah. Od tod je hrepenela v daljo, v neznan svet lepa Vida. Ko smo stali med razvalinami, je morje tiho šumelo in sonce je tonilo tam daleč za obzorjem in vabilo v neznan svet...

V Nabrežini smo se le za trenutek ustavili, toliko da smo si pogledali rojstno hišo Iga Grudna. Iz te okolice sta tudi doma dva vidna sodobna slovenska pisatelja: Boris Pahor in Alojz Rebula. Oba živita v Trstu.

Tako mimogrede smo vprašali tukajšnjega očanca, kako jim kaj gre, pa nam je odgovoril:

»Ma vseha imamo zadost, ma največ mizerije.«

V Nabrežini, v okolici morja je danes čedalje več turistov. Sem naseljujejo tudi istrske esule, ki zmanjšujejo razmerje med Slovenci in Italijani. Za zdaj pa še vedno lahko trdimo, da so ti kraji v okolici Trsta slovenski, z močno narodno zavestjo.

Pred Trstom še eksotična postaja — Miramar. Tu je bila nekoč rezidenca nesrečnega imperatorja Maksimilijana Habsburškega, preden je šel v Mehiko »vladat« oziroma po smrt. Palačo si je zgradil v mavrskem stilu in jo opremil z vsem razkošjem. Vsaka soba je drugače opremljena, v drugi barvi in s svojimi dragocenostmi. Soban pa je lepo število. Vrt je čudovit: jezerca, eksotično cvetje, vodometi, spomeniki, največji pa je spomenik Maksimilijana. Danes je Miramar vabljiva turistična točka.

Trst se je čudovito lesketal v siju reklamnih napisov, ko smo se mu bližali.

Po svoji legi in urbanistični razporeditvi nas spominja na Reko. Je dokaj živahno mesto in ima danes blizu 300.000 prebivalcev. V mestu živi mnogo Slovencev, pa tudi Hrvatov in Srbov je dosti. Slednji imajo zelo lepo cerkev, čisto v bizantinskem slogu grajeno. Velikih zgodovinskih spomenikov mesto nima. Arena je, a je pljuška lepša.

Živahen je trg. Kupujete lahko v slovensčini. Za nas je zanimivo barantanje. Čeprav zbarantate za polovico, ste verjetno še vedno plačali preveč. Tod je tudi polno tihotapecev. Vrsta fantov nam je prav skrivnostno ponujala res lepe ročne ure.

V Trstu je bilo včasih zelo močno slovensko politično in kulturno življenje. Tu je deloval Levstik kot tajnik v eni izmed prvih slovenskih čitalnic. Tu je rad predaval Ivan Cankar delavcem; tu je deloval Etbin Kristan, za njim Ivan Regent. V Trstu je pred prvo svetovno vojno izhajal Rdeči prapor, v katerem je objavljala tudi Prežih.

Slovenci so politično in kulturno zelo aktivni. Izdajajo Primorski dnevnik, imajo svoje gledališče, ki često z uspehom gostuje v Ljubljani. Tudi nekaj šol je slovenskih, žal pa opažamo na srednjih šolah rahlo nazadovanje.

Tako smo prepotovali kraje, kjer za italijansko mejo živijo Slovenci. Srečanja so bila lepa, včasih hudo grenka, z rahlo bojaznijo, ali niso tamkajšnji Slovenci ponekod obsojeni na smrt. Večji stiki z domovino gotovo spodbujajo ponekod že komaj tlečo narodno zavest.

SPOMINI

Piše 81-letni Rudolf Jasser

Takole se nam je spet oglasil:

Prigibno vam pošiljam rokopis, v katerem opisujem spomine na moja mlada leta, ki niso bila z rožicami postлана. Časi se spreminjajo. Zdajšnja mladina ima nebesa proti prej, pred 60, 70 leti. Starši so komaj čakali, da si odrasel za pastirja in so te že dali na kmete — doma so bila ena usta manj. Povrhu si dobil še par čevljev in kak kos oblačila.

Mogoče ne bo škodovalo za mladino, če bi bile moje vrstice sprejete za vaš časopis. Mnogi ga sploh radi prebirajo — »Fužinarja«.

»Ko sem še majhen biv, sem misliv, da bom žovnir, svetlo sabljo nosiv kot en oficir.

Zdaj sem pa pastir, v štali imam kvartir, šiba, gajžla je moj gvir.«

Tako se je začelo moje upanje za prihodnje potovanje po tem puklastem svetu, ko sem še zadnje hlače trgjal na prašnih šolskih klopeh. Ker sem se še dobro učil, me je moj učitelj Eberle priporočal mojim staršem, da bi me dali v Celovec naprej študirat. Žalibog pa moj oče s svojimi slabimi dohodki tega ni zmožgal, in tudi ni privolil. Moj tedanji katehet pa je nagovoril starše, da me dajo v samostan h kapucinom v Celovec, ker potrebujejo ministranta. Tam bi lahko pozneje obiskoval višjo šolo v bogoslovju in bi postal misijonar. To mi pa ni bilo namenjeno. Še štiri mesece nisem prestal v tej službi, domotožje me je pregnalo iz tega zidovja. Nisem bil za mesto, vleklo me je v naravo, nazaj domov, kjer sva z mamico hodila po suhljad za zimo v gozd, v naravo, kjer ptički pojo in srnjadi sem videl pa veverice so se pojale po smrekah. V jeseni med počit-

nicami pa sem moral h kmetu za pastirja. Tam se mi je godilo to, kar mi začetne kitice povedo: v štalci mam kvartir, šiba, gajžlja je moj gvir.

Drugo bi še vse bilo: hrana dobra, kruha dosti in dober, samo težko sem se privadil postelce v hlevu med govedjo in konjem, ki je hrzal vso noč. Spal sem slabo, ker ni bilo miru, venomer si slišal goveje pihanje in vmes čof, čof iztrebke, pa smrad vso noč. Komaj sem čakal, da je bilo počitnic konec in sem zopet smel domov. Ko sem pa zapustil šolske klopi, me je gnal oče k rudniškemu upravitelju in izprosil delo v jami, za prebiralca rude. Težko je bilo delo za mene, ker sem bil še slab. Pa mi je izposloval moj zadnji učitelj Eberle, da sem dobil čez par mesecev službo v pisarni kot praktikant, ker so prejšnjega odpustili.

Zdaj se je začel še slabši čas za mene. Ves dan v službi, še ob nedeljah nikdar prost in zraven še »sekiranje« od šefa in drugih paznikov, jaz pa veselje do narave, in to me je pregnalo iz službe.

V jamo nazaj sem prosil za delo, tega mi pa niso hoteli dati. Kaj sem hotel, moral sem se učiti obrti za čevljarja in sem se tudi po treh letih izučil. Nekaj časa sem delal kot pomočnik pri mojstru, pozneje pa sem se odločil še malo pri drugih mojstrih v Mežici na Lešah in še v Celovec me je zaneslo, pa mi mestni zrak ni »pasal« in sem šel v Črno na zdrav zrak k Sadjaku iz Šmihela, poročen pa je bil z Nemko iz Labota. Imela je mater pri sebi in enega fanta dvanajstih let. Naučil sem se nemške govornice, ker so le nemško govorili; težko sem jih zastopil od kraja. Pri tej obrti pa ni bilo izgleda na boljše čase (kar sem zaslužil, je šlo sproti ven za razne izdelke). Vino je bilo tudi dobro v Črni tiste čase in poceni, pa sem si ga tudi rad privoščil kak firtelček in ni zgledalo, da si bom mogel ustvariti nekdanj svoj lastni domek.

Tako sem si vzel citre v roke in v dobri volji zapel tisto:

»Šošter nočem biti, to je reven stan, stare čevlje krpat, to je mene sram.

Mlade dečve ljubiti, to pa dobro znam, vsako jutro, vsaki dan.«

Zapustil sem torej to delo in se s prijateljem podal na pot s trebuhom za kruhom na Jesenice v tovarno prosit za delo.

Ker tedaj še ni šla železnica skozi Karavanke, sva se morala peljati preko Beljaka na Trbiž in od tam nazaj dol na gorenjsko stran.

Delo sva takoj dobila in zadeva je bila rešena. To je bilo leta 1905. V januarju leta 1906 pa je pogorelo pol tovarne v najhujši zimi in zopet sem bil brezposeln za tri mesece. Nazaj sem šel po veliki noči in sem še bil tam do jeseni 1906. Ker se mi pa ni dopadlo, sem zapustil delo; vleklo me je nazaj domov, v domači kraj, kjer tički pojo, in po naših planinah mi je bilo dolgčas. Zopet sem se zatekel k rudniku v Mežici in sprejet sem bil v delo. Bil sem pa le zopet doma in starši, ko so me pogrešali, so me imeli radi. Med tem časom sem še poskusil tudi delo v fužinah v Mežici, pa je bilo le pretežko zame in sem

rajši ostal pri rudniku, ker mi je bilo usojeno, da bom tudi tam dokončal. Sreča mi je bila naklonjena, da sem leta 1919 prišel iz jame v računovodsko pisarno. Celih trideset let sem bil v službi, nekaj časa v računovodstvu, potem nekaj let v knjigovodstvu.

To naj še omenim, da sem bil z dušo in telesom vdan naravi in planinam. Od svojega šestnajstega leta, ko sem bil prvič na Peci z očetom, sem potem vsako leto obiskal Peco, poleg tega še Olševo, Raduho in Uršljo goro tudi po večkrat, parkrat tudi pozimi.

Podedoval sem po svojem pradediju nekaj lovske krvi, ki se me še sedaj drži. On je bil nekdanj gozdar na gradu Žovnek v Podjuni, moj dedi pa tudi navdušen lovski paznik za bistriški lov poleg svoje službe na premogovniku v Libučah. Tudi oče je bil nedeljski lovec nekaj časa, potem ni čuda, če je mene tudi veselilo, da sem si nabavil puško in vse, kar zraven spada, ter se vpisal med lovce. »Krščen« sem bil dne 30. avgusta 1931 po vsem lovskem običaju pri Stoparju v Mežici. Lovski krst sta opravila nad menoj dva, nad-

gozdarja Pratnekar in Obertanc, za pričo je prisostvoval še Ivan Veselko. Dobil sem poštene tri udarce po zadnji plati z lovskim nožem. Ravno isti dan sem imel srečo, da sem uplenil prvega srnjaka pretepača, ki je imel en rog na polovici odlomljen. Prišel mi je na klic. Dobro sem ga zadel skoz pleča, obležal je na 5 korakov. Streljal sem stoje na približno 60 korakov.

Edino to je, da sem si učakal 81 let, ker moje veselje je bilo samo, da sem prišel v naravo, kamor me še vedno vleče, in pa na planine, kamor sem rad zahajal.

Zadovoljen sem zdaj, ko uživam pokojnino, čeprav ne veliko, pa bolj skromno živiva z ženo, pa kar gre za silo. Za lov pa nisem več, ker mi naduha in noge ne pripuščajo več. Drugače se pa počutim, še precej dobro. Če ne pride kaj posebnega nad mene, bom še mogoče kakšno leto tlačil zemljo, potem bo pa ona mene.

Sem majhne postave,
pa čvrst korenjak,
me malo kdo vidi,
pozna me pa vsak.

Ptički, jaz vprašam vas . . .

V predzadnji številki tržaškega »GOSPODARSTVA« je tudi taka beseda o koristnih in fletnih pticah oziroma o njih pogibeli. Takole so zapisali:

Avstrijski ornitologi (pticeslovci) so v skrbeh glede koristnih ptic, ki jih je vedno manj. Prvotno so menili, da jih uničujejo ptice ropanice, a so to mnenje spremenili. Proučevanja so usmerili drugam. Niso morda temu krivi kemični pripravki (strupi), ki jih rabijo v zemljedelstvu za uničevanje mrčesa? Napravili so poskuse s krmno, vsebujočo takšne pripravke, a uspeh je bil negativen. Ptice, ki so uživale to hrano, niso poginile. Pač pa so kasneje ugotovili drugo porazno dejstvo: iz jajčk ni bilo mladičev. Ptice samice, ki so zobale prej omenjeno krmno, so postale neplodne (sterilne). Za dognanje popolne resnice se avstrijski ornitologi s to zadevo še natančneje ukvarjajo. Zrak zastrupljajo razni plini (dim iz tovarniških dimnikov, izpuhi itd.), zemljo, vodo in hrano pa insekticidi (kemični pripravki). Tako trdi neki francoski znanstvenik. To nam, dasi posredno, potrjuje tudi prej omenjeni primer s pticami.

To nam je naprtla najnovejša civilizacija,

ta strašni napredek. A do kolikšne mere smemo to imenovati napredek, če pa ruši tako imenovano ravnotežje v naravi? Izginjajo gozdovi in njih živalstvo, preusmerja se tek voda (rek), ozračje motijo eksplozije atomskih bomb itd. Namesto da bi prepustili uničevanje živalskih škodljivcev našim sodelavcem — pticam, jih sami uničujemo z umetnimi sredstvi. A škodljivcev je vedno več, ker je ptic vedno manj. Priroda si je uredila soglasje (ravnotežje) med rastlinstvom in živalstvom; odkar pa si človek skuša podrediti naravo, se to soglasje vedno bolj ruši. Vse kaže, da je to človeštvu le v navidezno korist.

J. F.

Nekaj na tem gotovo je, kajti tega fletnega pisanega drobiža je zmerom manj. Tudi pri nas, kjer smo še sredi zelenja, se žlahtna priroda že umika industrijskim dimom.

Ampak tega ni treba. Človek je tako bister in tudi še tako človeški, da bo zaježitev strupov ob prvi pozornosti in volji malenkost.

Tudi pri nas puhamo zadnje čase tako parfumerijo iz čisto nizkega kamina, medtem ko visoki, ki so za odvajanje tu, reprezentančno mirujejo.

Kako bi torej delali

V naši dobi je veljal največ 8-urni delavnik — 48 ur tedensko (da kmetijstva itd. tu ne vključujemo), čeprav se starejši ljudje tudi še z rokami spominjajo prejšnje daljše odmere. Ponekod na posebej otežkočenih delovnih mestih so vključili tudi že prej 7-urnik itd. Nekaj sveta pa je šlo na 42-urni delovni teden že medtem. Poleg nedelje je prosta še sobota oziroma izravnalno pač kak drug dan v tednu. Produkcija mora ostati v rasti.

Naša ustava je odločila ta napredek tudi za nas: delovni čas 42 ur na teden. Posameznosti pa je urediti po delovnih skupnostih tako, da bo najbolj koristno in prav.

Seveda tudi pri nas ne sme biti prizadeta rast in vrednost proizvodnje na račun golega urnega izboljšanja, zato so povsod vestno na raziskavah in ukrepah za najboljše rezultate. Tam, kjer gorijo večni ognji industrije, je pač strežba kontinuelna in si jo je porazdeliti s četrto izmeno itd.

Nekoliko širše pa se razpravlja o na proces manj vezanih službah. Ali kar naprej in sobota prosta ali deljeno dopoldne in popoldne in kako... Tudi nobeni uradi niso kje sami zase, vsaj večina ne, da bi mogli se ločeno opredeliti. Menda celi svet, ki je povezan s proizvodnim delom, opravlja službo dopoldne in popoldne s presledkom obroka.

Za čisti da ali ne so torej vseeno obziri (predvsem oddaljenost stanovanj, obroki hrane, družina). Ampak v Jugoslaviji smo do sedaj vse prav in srečno rešili, pa bo tudi ta novi plus rezultiral samo pametno in srečno.

SMUČARIJA

Da, tudi smučarji svoje počenja in po svoje uspevajo, ampak nekega zadovoljstva z uspehi ni, ker pač ni koraka naprej. Kar za vso deželo in državo velja ta kritika, saj nas je gotovo razočaralo, ko na olimpiadi pri sosedu nikamor nismo prišli. Ze prav, vaje in rezultati na domačih strminah so nekaj, čeprav vidnega napredka tudi tu ni, kaj šele da bi zagrmeli v tekmi tudi z drugimi, kakor je svoje dni napravil Smolej na Finskem itd. Na takem priložnostnem smuku je lahko vsak v nekem zaporedju, na olimpiadi nas pa nikjer ni bilo. To velja kar za vso Jugoslavijo. Vsaj videz je tak, da je kar preveč organiziranja in strežbe pa premalo smučanja. Manj beležnih pisarn in biltenov pa več smučanja. Samo tam je uspeh. Naša mladina ni v bistvu nič manj sposobna, le bliže k športu je treba.

O TURISTIČNO REKREATIVNI PREDNOSTI NAŠIH KRAJEV

Inž. Dušan Dretnik, predsednik naše Koroške turistične zveze itd., je sestavil zanimiv razgled o možnostih in potrebah turistično-rekreativnih zadev v naši deželi. Povedal je o edinstvenih pogojih in prednostih, ki jih imamo, ter pokazal pota za nujne in vredne dopolnitve, da se ta stvar širše odpre in polno izkoristi.

Razpravo bomo objavili v majniški številki našega lista, ko bo tak razgovor toliko bliže.

Do tedaj pa bomo morali najti ustrezno slovensko besedo tudi za poimenovanje rekreacije.

Redakcija te številke je bila zaključena 15. februarja 1964.

Pri tabornikih na Muti